

ВІДКРИТИ
ГРАМОТА

Наталія БОГДАНЕЦЬ-БІЛОСКАЛЕНКО
Юлія ШУМЕЙКО

Українська мова та ЧИТАННЯ

◆ Частина 2

4

2021
УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ
◆
Наталія БОГДАНЕЦЬ-БІЛОСКАЛЕНКО
Юлія ШУМЕЙКО
4

ТВОРИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Фольклорні твори (твори усної народної творчості)

Загадки
Лічилки
Скоромовки
Прислів'я
Приказки
Пісні
Ігри
Усмішки
Міфи
Казки
Легенди
Перекази

Авторські твори (твори українських і зарубіжних письменників)

Вірші
Байки
Загадки
Скоромовки
Казки
Оповідання
Повісті
П'єси

ЯК СКЛАСТИ ПЛАН ТЕКСТУ

1. Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку.
2. З'ясуйте значення незрозумілих або малозрозумілих слів.
3. Поділіть текст на логічно завершені частини, визначте головну думку кожної частини, придумайте їм заголовок.
4. Запишіть заголовки. Це і є пункти плану.
5. Перевірте, чи розкриває план зміст усього тексту, чи пов'язані пункти плану за змістом.

ЯК ВИВЧИТИ ВІРШ НАПАМ'ЯТЬ

1. Прочитайте вірш, обміркуйте його зміст.
2. Виберіть із тексту незрозумілі слова, з'ясуйте їхнє значення.
3. Поділіть текст на частини, визначте інтонацію, з якою будете читати кожну частину.
4. Прочитайте вголос кожну частину вірша кілька разів.
5. Повторіть вірш уголос напам'ять, не дивлячись у текст.
6. Розкажіть вірш виразно.

**Державний Герб
України**

**Державний Прапор
України**

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика ***М. Вербицького***
Слова ***П. Чубинського***

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Наталія Богданець-Білоskalенко,
Юлія Шумейко

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 2

ЧИТАННЯ

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

КИЇВ
«ГРАМОТА»
2021

УДК 811.161.2(075.2+076)

Б73

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 16. 01. 2021 № 53)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Відповідає Типовій освітній програмі
для 3–4 класів закладів загальної середньої освіти,
розробленій під керівництвом *О. Я. Савченко*

Умовні позначення:

	— читаємо;		— творче завдання;
	— запитання та завдання;		— цікавинки зі скриньки;
	— робота в парах;		— медіакалейдоскоп;
	— робота в групах;		— аналізуємо та висловлюємо думку;
	— словник;		— театралізація.

Богданець-Білоskalенко Н.

Б73 Українська мова та читання : підруч. для 4 кл. закл.
заг. серед. освіти (у 2-х частинах) : Частина 2 : Читання /
Наталія Богданець-Білоskalенко, Юлія Шумейко. —
Київ : Грамота, 2021. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-349-855-3

ISBN 978-966-349-857-7 (частина 2)

У підручнику вміщено художні та науково-художні
твори, подано завдання різних рівнів (від репродуктив-
них до творчих), що спрямовані на формування ключо-
вих і предметних компетентностей, а також завдання
наприкінці кожного розділу для засвоєння матеріалу.

УДК 811.161.2(075.2+076)

ISBN 978-966-349-855-3

ISBN 978-966-349-857-7 (частина 2)

© Богданець-Білоskalенко Н. І.,
Шумейко Ю. М., 2021

© Видавництво «Грамота», 2021

Дорогі діти!

У новому навчальному році ви продовжите роботу з підручником «Читання». У ньому ви ознайомитеся із цікавими казками, легендами та міфами, прочитаєте твори видатних українських письменниць і письменників.

Ви вже вмієте працювати з підручником. Умовні позначення допоможуть виконати різні завдання. Відповідаючи на запитання, ви зможете вдосконалити своє вміння чітко й зрозуміло висловлювати думки, уважно ставитися до художнього слова, розуміти настрій персонажів чи твір загалом.

У завданнях для «письменників», «акторів», «художників» і «журналістів» ви проявите творчість, кмітливість, висловите своє враження від прочитаного за допомогою малюнка або ж придумаєте власну історію. Медіакалейдоскоп навчить вас здобувати інформацію з різних джерел та опрацьовувати її.

Сподіваємося, мандрівка сторінками підручника дасть вам можливість пізнати дивовижний літературний світ, допоможе знайти відповіді на ваші запитання.

Бажаємо успіхів!

Авторки

Непомітно прийшла в гості загадкова гостя — осінь

Осінь — дивовижна пора року. Адже тільки восени ми можемо спостерігати неймовірну палітру барв, різноманітність природних явищ — від «бабиного літа» до перших заморозків і навіть снігу. Наближення осені можна простежити за листям на деревах: спочатку в зеленому вбранні краплями з'являються жовті листки, поступово їхня кількість збільшується — дерева та кущі вдягають золотий одяг. І раптом після холодного осіннього вітру жовтим килимом укривається земля. А ще високо в небесній блакиті можна почути сумне курликання птахів, які залишають рідні краї та прямують у далеку дорогу. Дедалі частіше в парках чи садах можна побачити рудий хвіст білки, яка, стрибаючи від дерева до дерева, поспішає заpastися горіхами, жолудями й шишками. А потім настають холодні та дощові дні. Тоді можна здійснити захопливу подорож до лісу в пошуках грибів. І зовсім не треба сумувати, що скоро прийде сувора та холодна зима. Адже ми ще маємо час, щоб насолодитися читанням творів про осінь.

Прочитайте виразно вірш.

Осінь

Осінь — загадкова гостя,
Непомітно прийшла в гості.
Там, де вже пройшла вона, —
Золотом блищить трава,
Там, де сіла відпочить,
Уже дощик капотить.

Осінь любить малювати,
Все навкруг вдягати в шати.
По землі вона мандрує,
Що побачить — розмалює.
Осінь — аж на диво гарна,
Кольорова, різнобарвна!

О. Зубер

1. Чому авторка називає осінь *загадковою гостею*?
2. Назвіть слова, які вказують на те, що осінь є живою істотою.
3. Які слова поетеса вживає для опису осені? Доповніть перелік слів іншими.

4. Поясніть значення виділених слів.
5. Назвіть слова, які римуються. Доберіть інші рими. Придумайте невеликий вірш із цими римами. Прочитайте в класі.

Прочитайте виразно вірш.

Осінь

Струсила грушка листя **шерехке**.
Струсила і, зажурена, зітхає,
Бо дощ осінній все іде та йде,
А в неї одежини вже немає.

По листі мокрому, як сірий корабель,
Пройшов їжак. Задумався, спинився:
Було ж тут груш, і яблук, і морель...
А світ узяв і так перемінився.

О. Кротюк

А я **Морéля** — сорт абрикос із дрібними плодами.

1. Опишіть картину, яку ви уявили, читаючи вірш.
2. Знайдіть у тексті порівняння. Поясніть, як ви його розумієте.
3. Визначте настрій вірша. Які слова допомагають вам створити цей настрій?
4. Які звуки можна почути, читаючи вірш?
5. Як ви розумієте виділене слово?

6. Поясніть заголовок вірша. Запропонуйте інший варіант заголовка.
7. Вивчіть вірш напам'ять.

Прочитайте назву оповідання. Про що або про кого може розповідатися в тексті з такою назвою? Перевірте свої припущення, читаючи твір.

Артемкові друзі

Оповідання

Настала золота осінь. Марійка та Василь бігали алеями міського парку й збирали різнобарвні листки — червоні, жовті, коричневі, із зеленими прожилками. Вони всі були такі різні й такі гарні, що хотілося набрати їх якнайбільше. Мама просила назбирати листя, аби потім скласти до товстої книжки, а взимку робити аплікації.

Маленький павучок Артемко сумно дивився на дітей, сидячи на жовтому кленовому листку. Йому немає з ким гратися, бо ні брата, ні сестри в Артемка не було. А скоро настане зима — усі павуки, які не знайшли собі оселю на зиму, ляжуть спати в затишних місцях. Хтось сплете собі хатку на сухій бадиліні в полі, хтось причепить теплий, пухнастий дім до куща, а хтось заховається під кору. Зима довга, спати цілу зиму сумно. Артемкові аж сльози на очі навернулися. Він нещодавно народився, а тепер йому треба лягати спати. Він же ще нічого не бачив! Нічогісінько!

Артемко, задивляючись на дітей, так захопився, що забув міцно триматися. Але хіба йому це допомогло б? Листок відірвався і, повільно похитуючись, полетів на землю.

— Дивися! Дивися, який гарний листок летить! — гукнула Марійка.

— Давай його зловимо, поки він не впав! — І діти, витягнувши руки, почали підстрибувати, щоб його спіймати.

Артемко перелякався: чи не заподіють ці діти йому лиха? Марійчина рука вхопила листок.

— А-а-а-а! — злякалася дівчинка. — Тут павук!

— Та він же маленький, глянь який! Це ж павучатко! — заспокоїв Василь.

— А й справді, крихітний. Дивися, як він уважно на нас дивиться!

Павучкові так цікаво було подивитися на дітей зблизька, що він і забув про свій страх. Дівчинка із синіми очима така гарненька. От якби вона захотіла з ним дружити! І хлопчик. Він ще не бачив таких дітей! Чесно кажучи, павучок узагалі так близько не бачив жодної дитини, але цей хлопчик точно стане його другом.

— Я — Артемко! — голосно гукнув павучок, щоб його почули.

Марійка почула лише слабенький писк. Вона відповіла йому дуже тихенько, щоб не оглушити нового знайомого, та павучкові все одно здалося, що розпочалася буря:

— Я — Марійка, дуже приємно. Я й не знала, що павучки розмовляють!

— А я не знав, що діти розмовляють! — не менш здивовано відповів павучок.

— Будеш із нами дружити? — запитав Василь. Він дуже любив товаришувати з усіма на світі. — Ми поселимо тебе в банку й годуватимемо цілу зиму!

— Зиму? Ви хочете запросити мене до себе на зиму? Ура! — Павучок зрадив, бо вже думав шукати собі місце для домівки.

— То як, ідемо до нас?

— Ідемо!

Діти вже назбирали достатньо листків. Листок з Артемком несла Марійка. Вона вже уявляла, як узимку вони з Василем ліпитимуть аплікації з осінніх дарунків, а маленький Артемко дивитиметься на їхню роботу. А павучок усміхався: які ж гарні ці діти! Як йому пощастило опинитися на тому листку — тепер у нього є дім на цілу зиму! (За Ю. Смаль).

1. Де відбуваються події, описані в тексті?
2. Назвіть героїв твору. Розкажіть, якими ви їх уявляєте.
3. Який настрій викликає прочитане оповідання? Чи можна сказати, що настрій від початку твору до кінця змінюється? Обґрунтуйте свою думку.

4. **Завдання для «акторів».** Прочитайте текст в особах.

5. Поділіть оповідання на частини. Складіть план. Перекажіть твір за складеним планом.

6. **Розшифруйте ребус.** Знайдіть у тексті спільнокореневі слова до слова-відгадки.

7. **Завдання для «письменників».** Придумайте й запишіть продовження історії.

8. **Завдання для «художників».** Намалюйте ілюстрацію до твору.

9. Для чого діти збирали листки? Чи вмієте ви робити аплікації із засушених листків? Створіть аплікацію з листя. Організуйте виставку робіт у класі.

Цікавинки зі скриньки

- ◆ Павуки дуже добре адаптуються до навколишнього середовища. Вони здатні виживати в найскладніших умовах. Завдяки цьому павуки заселили всі материки, крім Антарктиди.
- ◆ Найбільший павук у світі Терафоза блонда в дорослому віці виростає до 30 см і може полювати на мишей, жаб та ящірок.
- ◆ Найменшими є павуки Пату. Десять дорослих особин можуть поміститися на кінчику олівця.
- ◆ Більшість павуків живуть майже рік. Та є види павуків, наприклад тарантули, які можуть жити приблизно 15 років.

Прочитайте текст. Назвіть інформацію, яка виявилася для вас новою.

Верес

Оповідання

Усяка пора року по-своєму хороша. Напровесні гарно в степу. Улітку хочеться на річку. Перші дні осені, коли ще по-літньому припікає сонце, буяє зелень і тільки де-не-де замайорить жовтий листок, найкраще зустріти у хвойному лісі...

У сосняку до міцного аромату живиці приєднуються ледь відчутні медові пахощі квітів вересу. Пружні приземкуваті стебельця цієї рослини густо вкриті гострими листками, які зеленіють більшу частину року. То окремими кущиками, то килимами на сотні квадратних метрів простяглася вересова поросль. Наприкінці літа вересові килими вкриваються рясним бузковим цвітом.

Вересовий цвіт — невичерпна скарбниця нектару, і пасічники поспішають вивезти вулики в ліс. Довго цвіте верес — із серпня по жовтень. Але найбільше — у дев'ятому місяці року, тому й називають його «вересень».

Чудовий буває сосняк, прикрашений вересовим килимом, уранці. Зоряної ночі випала роса на трави та кущі. Сонце піднялося над лісом і міриадами іскор засяяло на росинках.

Зволожені гострі листки вересу — наче в посрібленому оксамиті. Місцями серед глясுவатих листків ясно-червоними намистинками виблискують ягоди брусниці, піднімаються над землею сиріжки в різнобарвних шапках.

Ідеш усе далі й далі, легко, на повні груди дихаєш цілющим повітрям, напоєним тонким ароматом...

Хороше в сосновому лісі, коли там рання осінь постелила розквітчаний верес! (За В. Пархоменком).

◆ Правильно наголошуйте подані слова.

Призёмкуваті, невичёрпна, міріадами, оксамйт, розквітчаний.

1. Чим особлива кожна пора року?
2. Чому, на думку автора, перші дні осені краще провести у хвойному лісі?
3. Де росте верес? Знайдіть у тексті й прочитайте його опис. Чим особливий вересовий цвіт?
4. Знайдіть у тексті синонім до словосполучення «сосновий ліс».
5. Прочитайте частину оповідання з описом соснового лісу вранці. Перекажіть.
6. Із двох світлин виберіть ту, яка відповідає змісту тексту. Поясніть свій вибір.

7. Знайдіть в інтернеті світлини із зображенням вересу. Створіть електронний альбом. Презентуйте його в класі.

Прочитайте виразно вірш.

Осіння пожежа

Сонно з-за хмари
Дощ визирав,
Сіяв краплини
В лузі між трав.
Раптом побачив:
Діброва горить!
Взявся гасити
Пожежу в ту ж мить.
Море води
На дерева розлив,

Тільки пожежі
Не погасив.
Жовтогарячим,
Червоним вогнем
Дерева палають
Під **буйним дощем**.
Пожежа в діброві
Аж неба сягла.
А дощик не відав:
То ж осінь прийшла.

С. Жупанин

1. Про яку пожежу розповідає автор у вірші?
2. Кого здивувала осіння пожежа?
3. Чому автор використав саме таке порівняння?
4. Поясніть, як ви розумієте виділені слова. Замініть словосполучення одним словом.
5. Чи спостерігали ви подібне явище? Розкажіть. Намалюйте ілюстрацію за змістом вірша. Організуйте виставку малюнків у класі.

Прочитайте виразно вірш.

Осінній лист

Осінній лист — кленовий лист.
Він за вікном моїм завис.
Тремтів багряним прапорцем
І заглядав мені в лице.
Та раптом з купою братів
Зірвавсь і в небо полетів.
Там покружляв, неначе птах,
І залетів на самий дах.

Приліг і трішки відпочив,
І далі в небо полетів.
Літав, кружляв у танці дикім
Та й повернувся мені на втіху.
Його з землі я підняла
І у кімнату віднесла.
Буде лежать, буде горіти
Й нагадувать: пройшло вже літо.

С. Пасенюк

1. Чому вірш має таку назву? Із чим авторка порівнює осінній листок?
2. Розкажіть про подорож, яку здійснив кленовий листок, перш ніж потрапити до кімнати.

Розгляньте репродукцію картини. Розкажіть, що ви бачите на ній. Опишіть її. Який настрій вона створює? Поміркуйте, куди приведе дорога в лісі. Напишіть есе за враженнями від картини.

К. Чепіга. Осінь. 2012 р.

Гумористичні твори

Гумористичними називають твори, у яких у жартівливому тоні зображують смішні життєві випадки. Відомими українськими гумористами, які написали твори для дітей, є Остап Вишня, Грицько Бойко, Всеволод Нестайко, Ярослав Стельмах, Григорій Фалькович.

Грицько Бойко
(1923–1978)

Грицько Бойко народився на Донеччині. Складати вірші почав ще в дитинстві. Успадкував поетичний дар від батька, який навіть розмовляв віршами. Його справедливо можна назвати *майстром сміху* в поезії для дітей. Він умів не тільки розважати читачів, а й із теплом і доброзичливим гумором дотепно зобразити найрізноманітніші вади дитячого характеру. Найвідоміші збірки віршів: «Вереса», «Хлопчик Ох», «Билиці дяді Гриця», «Веселики», «Ніс у сметані», «Шпаргалка-виручалка». До речі, термін «веселинки» належить саме Г. Бойку.

Майже 100 віршів письменника стали піснями. Їх покладено на музику відомими українськими композиторами: «Кришталева зимонька», «Морозець», «На місточку» та багато ін.

Прочитайте виразно вірш.

Історія з географією

Ви б, напевне, теж сміялись:
Ось історія яка
З географією сталась
В нашій класі у Юрка.

В нього правило своє:
Карту не вивчати,
Бо на ній всі назви є —
Можна прочитати.
Встав Юрко з-за парти
І пішов до карти...
Та даремно він старався
І уважно придивлявся —
Зовсім написів нема:
Карта, бачите, «німа»,
Не така, як вчора.
Тож попробуй відгадай,
Де Карпати, і Дунай,
І Каспійське море?!
Перед класом коло карти
Він розгублено стояв
І відомі всім Карпати
Десь у Франції шукав!

1. Від чийого імені ведеться розповідь у тексті?
2. Про кого розповідається у вірші? Яка пригода з ним трапилася?
3. Поясніть значення вислову «читати карту». Чому карта для Юрка видалася «німою»? Що треба робити для того, щоб уміти читати карту?
4. Назвіть слова, якими можна охарактеризувати Юрка. Дайте поради, як можна уникнути негативних рис характеру, які він має.
5. Чому цей вірш є гумористичним?

6. Які географічні назви згадано у вірші? Покажіть їх на карті. Пограйте в гру із сусідом (сусідкою) по парті. Один гравець називає географічний об'єкт, інший — показує його на карті. Переможцем стане той, хто зробить найменшу кількість помилок.

Прочитайте виразно вірш.

Веремій

Це дідусь хороший мій,
Звуть його так — Веремій.
Так він дивно розмовляє,

Що попробуй зрозумій!
В цирку був я з дідусем —
Ми там бачили усе:

І жонглера, і ведмедя
На швидкім велосипеді...
Я крутивсь, дідусь спитав:
— Ти прийшов **ловити гав**?
Ну й дідусь мій Веремій!
Що він каже? Зрозумій.
Грались ми з Рябком
кудлатим —
Посварилися із братом.
Брат мовчав, і я мовчав,
А дідусь обох повчав:
— Так до бійки недалеко!
Що це ви **розбили глека**?
Братик, плачучи, сказав:
— Глека я не розбивав!
Ну й дідусь мій Веремій!
Що він каже? Зрозумій.
Ми були біля криниці.
З неї я хотів напиться.
Нахиляюсь, гнуса, гнуса —
До води ж не дотягнусь...
А дідусь мій:
— Що? Попив?
Шилом патоки вхопив?
Знов мені не зрозуміло:

Тут — ні патоки, ні шила.
Ну й дідусь мій Веремій!
Що він каже? Зрозумій.
Братик спать ніяк не хоче:
Хоч і сонні в нього очі,
Вередує: — Я не ляжу!
А дідусь ласкаво каже:
— От якби ти зараз ліг,
Ти б заснув **без задніх ніг**!
Братик ліг, питає в нього:
— Де ж у мене задні ноги?
Ну й дідусь мій Веремій!
Що він каже? Зрозумій.
Я, сестричка й менший брат
Втрюх збирали виноград,
Сперечалися ми все,
Хто з нас кошик понесе.
Дідуся ми розгнівили:
— Що ви **кашу заварили**?
— Де ж та каша? —
мовив брат. —
Ми ж збирали виноград!
Ну й дідусь мій Веремій!
Що він каже? Зрозумій.

1. Від імені кого ведеться розповідь? Про кого розкажує хлопчик? Що ви дізналися про дідуся із зачину вірша?
2. Поділіть вірш на частини. Якими словами закінчується кожна частина? Чому хлопчик не міг зрозуміти дідуся?
3. Знайдіть слова у вірші, за допомогою яких дідусь давав характеристику вчинкам своїх онуків у кожній ситуації. Доведіть, що хлопчик розумів усе буквально. Розкрийте значення виділених у тексті слів. Перевірте себе за словником фразеологізмів.
4. Яка основна думка твору?
5. Послухайте вірш Г. Бойка «Консультант». Поясніть, як ви розумієте заголовок, визначте головну думку твору.

6. Розгадайте кросворд. Назви в кросворді є поясненнями сталих висловів (фразеологізмів).

Л — байдики бити;

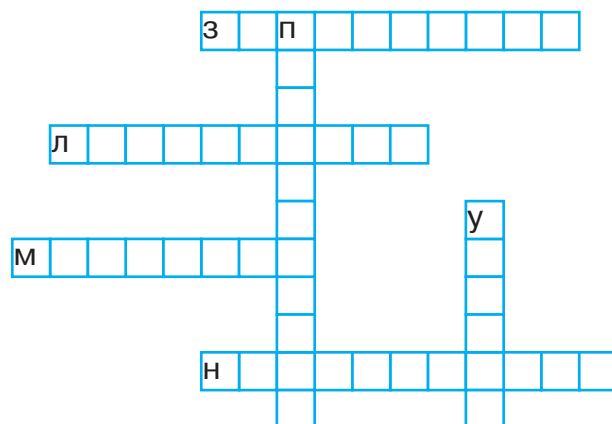
П — розбити глека;

Н — брати на кпини;

М — дрижаки хапати;

З — зарубати на носі;

У — накивати п'ятами.

Прочитайте текст і визначте його настрій.

День народження

Оповідання

Прийшов я вранці до школи, а назустріч мені з класу Генка вибігає.

— Іди, — кричить, — швидше! У Шашка сьогодні день народження. Там чукежки їдять. Я побіг водою жапивати, бо шолодко дуже.

Заходжу я в клас. Кругом усі плямкають — цукерки жуять. Один Сашко за столом сидить, не жує.

— У мене, — каже, — від них уже щелепи зводить.

— Де ти ходиш? — Митько мені гукає. — Тут без тебе все з'їдять.

Я пропхався до столу, але цукерок зоставалось іще багато.

— Вітаю тебе, Сашку, — почав, було, я, але тут хтось поцілів мене скатаною в кульку обгорткою у вухо. —

Бажаю тобі... — продовжив я, і знову в мене влучила кулька.

Я тоді розізлився, підкинув угору свій портфель і сказав:
— На кого бог пошле.

Усі кинулися врозтіч, а бог послав на Генку, який саме вбіг до класу з півлітровою банкою води. Тоді Генка линув на мене водою і попав іще на кількох однокласників.

Вони теж узялися за кульки, а дехто побіг по воду. Банок більше не було, і доводилося бризкати прямо з рота. Сашко відійшов і сказав:

— Ну, перестаньте, перестаньте, уже дзвоник був.

Хтось його послухав, а інші продовжували кидатись і поливатися водою.

— От здорово! — кричав Митько. — Якби кожний день отак!

Я теж сказав:

— От здорово!

Коли підлога була вся засипана тими кульками й облита водою, до класу зайшла вчителька.

— Ой-ой-ой! — сказала вона. А потім: — Ай-ай-ай! Що ж то у вас таке?!

Ми відповіли, що це в Сашка день народження.

Тоді вчителька опустила на стілець, але відразу ж підскочила, бо виявилось, що він мокрий.

— Як вам не соромно?! — розсердилася вона. — У вашого товариша день народження. А на що ви його пере-

творили?! Треба ж думати, що ви робите. Як це негарно й ганебно!

Ми почали думати й вирішили, що справді це не так уже й здорово.

— Даю вам п'ять хвилин, — промовила вчителька, — щоб ви негайно ж привели до порядку й себе, і клас.

Ми дуже швидко все прибрали, і вчителька стала пояснювати урок, але ходила трохи дивно — якось боком і так само боком вийшла у двері за хвилину до дзвоника.

— Це їй соромно, — засміявся Генка.

— Це їй за вас соромно, — озвалася Ловецька.

— Не за «вас», а за всіх нас, — виправив її Сашко. — Хочете цукерок? У мене є ще багато.

- Дочитайте текст, роз'єднуючи слова.

Аленіхтоцукерокневзяв, сказали, щовженілісядонесхочу. АГенкасказав, щовінузявби, танесилабільшепитиводу. Алепотімподумав, такивзяводнуйпоклавдокишені.

Тодііязвявдві. Яжприйшовостанніміз'ївнайменше (За Я. Стельмахом).

1. Назвіть персонажів твору. Від імені кого ведеться розповідь?
2. Яку подію із життя школярів описав письменник? Як говорив Генка? Чому він шепелявив?
3. Коли вам було смішно? Коли не хотілося сміятися? Про що ви подумали?
4. Доведіть словами з тексту, що діти зрозуміли свою провину.

5. Які смішні, цікаві або ж навіть сумні випадки траплялися з вами під час святкування дня народження? Напишіть есе на тему «Мій день народження».

Узагальнення знань із розділу

1. Як називається розділ, який ви прочитали? Поясніть його назву.
2. Складіть тематичну «павутинку» до слова осінь.

3. Доповніть схеми за зразком. Назвіть слова, яких не вистачає.

Автор твору → назва твору → жанр твору → герої (героїні) твору

Ю. Смаль → _____ → _____ → Марійка, Василь, Артемко

Г. Бойко → _____ → вірш → _____

4. Розшифруйте ребус. Назвіть твори, у яких згадується слово-відгадка.

5. Вікторина «З якого твору рядки?».

«Коли підлога була вся засипана тими кульками й облита водою, до класу зайшла вчителька».

«Пружні приземкуваті стебельця цієї рослини густо вкриті гострими листками, які зеленіють більшу частину року».

«А скоро настане зима — усі павуки, які не знайшли собі оселю на зиму, ляжуть спати в затишних місцях».

«Море води на дерева розлив, / Тільки пожежі / Не погасив».

6. Назвіть текст за серією світлин.

7. Висловте свою думку. Продовжте речення.

Мені сподобався твір ... . Мене зацікавило ... . Я дізнався (дізналася) ... .

Мій дім — це мій край, на ім'я Україна

Яка красива наша Україна — рідний край, наша Батьківщина! Величаві гори, оксамитові ліси, безмежні степи, безкрає море, пшеничні лани! Про неї говорять: солов'їна, писанкова, барвінкова, завітчана пшеницею, мальвами та чорнобривцями!

Багата й прекрасна наша країна. На її полях колосяться пшениця та жито, ростуть гречка, кукурудза, усміхаються до сонця жовті соняхи, наливаються соком виноград, яблука, груші, сливи, кавуни й дині. Україна має родючу землю, вугілля, залізо, нафту й газ.

На півдні нашу країну омивають теплі моря — Чорне й Азовське. Є також глибокі озера та повноводні річки. А ще вражають красою величаві гори — Карпати й Кримські.

В Україні живуть українці, поляки, угорці, болгари, кримські татари, румуни, росіяни, євреї, молдовани, білоруси, греки, гагаузи та представники інших народів.

У цьому розділі ви зможете помилуватися красою рідних просторів, зазирнути в історичне минуле та, звісно, дізнатися про щось нове.

Прочитайте виразно вірш.

Мій дім — це мій край, на ім'я Україна

У мурахи — мурашник, у сонечка — небо,
У крапельки — хмара, у білки — дупло.
Нора чи гніздечко... Та кожному треба,
Щоб в рідній домівці затишно було.

Усі в цьому світі тримаються хати,
В якій народився, де гріє любов,
Що щедро посіяли батько і мати,
Де квітне стежина, якою пішов.
Тому навесні повертається пташка
Із теплого вирію в рідні краї.
Тому і ведмідь, і маленька комашка
Так **ревно боронять кордони свої**.
Мій дім — моя міць, оберіг і родина,
Мені наймиліша моя сторона.
Мій дім — це мій край, на ім'я Україна,
Вона в моїм серці назавжди одна!

Н. Карпенко

1. Що є рідною домівкою для зображених об'єктів?

2. А що є рідною домівкою для кожної людини? Доведіть словами з тексту.

3. Поясніть значення виділених у тексті слів.

4. **Завдання для «художників»**. Намалюйте ілюстрацію до прочитаного твору.

5. **Завдання для «письменників»**. Напишіть казку на тему «Де найкраще місце у світі?».

6. Поставте три запитання за змістом тексту, які розпочинаються словами «Чому...?».

Назвіть державні та народні символи України. Прочитайте вдумливо текст про один із символів.

Про наш прапор

На одній із вулиць американського міста Нью-Йорка височіє будинок Організації Об'єднаних Націй. Там представники майже всіх країн світу обмірковують, як людям жити в дружбі, злагоді й мирі.

Будівля ООН. м. Нью-Йорк
(США). Світлина

Перед будинком на високих флагштоках — розмаїття прапорів. Між ними гордо майорить на вітрі синьо-жовтий стяг України...

Що ж таке прапор? Це — основний символ держави. Де б не був наш прапор — на кормі корабля, на борту літака, на машині українського дипломата, на будинку Верховної Ради України, зображений на військовій формі чи на твоїй панамці, — скрізь і всюди він засвідчує: тут присутня Україна, тут її громадяни.

Як і коли з'явилися прапори? Спершу це взагалі могла бути звичайнісінька гілка дерева, жмут трави чи волосінь із кінського хвоста. Згодом почали з'являтися розшиті нитками стяги та хоругви. Без них не відбувався жодний військовий похід. Прапори піднімали й над бойовими дружинами князів Русі-України. Літописці називають їх «чолки стягові». Як правило, стяговиком, тобто прапороносцем, був найхоробріший воїн.

Під малиновими прапорами захищали Україну її славні сини — запорожці. А коли на початку минулого століття розгорнулася боротьба за незалежність нашої держави, над Україною затріпотіло знамено із жовтим і синім кольорами.

Прапор — це святиня. Його вшановують, пильно оберегають. Кожна держава обирає для свого прапора ті кольори, що мають для неї велике значення. А ще на ньому можуть бути зображені якісь дуже промовисті символи. Наприклад, на прапорі Канади ми бачимо листок клена, а на прапорі Польщі — білу орлицю. На прапорах багатьох країн сріблиться серп місяця, сяє сонячний диск або зображено зірки, хрести, різні геометричні фігури...

Український прапор має дві смуги: верхня — синя, а нижня — жовта. Синя — це чисте небо, під яким українці завжди прагнули жити в мирі, а жовта — це начебто наша

хлібна нива, бо скільки ми існуємо на білому світі, стільки й вирощуємо хліб.

Треба сказати, що український народ багато століть мріяв про власну державу, про прапор, виборював їх. І ось над незалежною Україною гордо замайоріло й тепер завжди майорітиме це неповторної краси знамено.

Насамкінець хочеться розповісти про випадок, що стався в Чорному морі. Браконьєри однієї із сусідніх країн надумали крадькома половити рибу в наших водах. Щоб обманути українських прикордонників, вони підняли над судном наш прапор. Дивляться прикордонники й очам своїм не вірять: рибалить неподалік траулер, а над ним тріпоче прапор. Тільки якийсь химерний: низ у нього синій, а верх жовтий. Хто це так зневажливо ставиться до державного прапора? Підпливли прикордонники на бойовому катері й з'ясували, що то зухвалі крадії. Звісно, їх було затримано (За А. Григоруком).

А я **Волосінь** — прив'язана до держака довга міцна нитка; у давнину як волосінь використовували кінський волос (звідси й саме слово *ВОЛОСІНЬ*).

Траулер — морське судно для вилову риби.

1. Де знаходиться найбільша кількість прапорів різних країн світу? Чи є серед них український прапор?
2. Як автор тексту пояснює, що таке *прапор*? Прочитайте.
3. Як і коли з'явилися прапори? Хто такий *стяговик*? Який прапор був у запорожців?
4. Чим особливий український прапор?
5. Про який випадок розповідає автор? Чому браконьєрам не вдалося обманути прикордонників? Перекажіть ту частину тексту, де про це йдеться.
6. Прочитайте виділену частину тексту. Поясніть, як ви розумієте ці слова.

7. Поміркуйте, чому важливо з повагою ставитися до державних символів рідної країни. Розкажіть, як у вашій родині, класній чи шкільній спільноті шанують державні символи.

8. Підготуйте мультимедійну презентацію «Прапори держав».

Прочитайте виразно вірш.

Наш прапор

Крилатий вітер розвіває стяг —
Блакить із золотом на нім переплелися,
Наш прапор майорить, неначе птах:
Народ не вмер й нікому не скорився!

**Ми пишемо історію землі,
Своїї незалежної країни,
Ми — громадяни, хай іще малі.
Держава наша — вільна Україна.**

З часів далеких відгомін іде
Про прадідів, відвагу, мужність, славу.
Наш прапор житнім золотом цвіте;
Він — символ незалежної держави.

Знамення сяє сонцем золотим,
Небесною виблискує блакиттю...
З ним здобували все, що є святим;
І нас із ним нікому не скорити.

С. Коробова

Правильно наголошуйте подані слова.

Майоріть, знамення, блакиттю, прадідів.

1. Прочитайте рядки, у яких авторка описує український прапор.
2. Знайдіть у тексті порівняння. Поясніть його значення.
3. Від чийого імені ведеться розповідь у вірші? Доведіть свою відповідь словами з тексту. Поясніть, як ви розумієте виділені рядки.
4. Які слова в тексті вказують на те, що прапор є державним символом для різних поколінь?

3 Україною в серці

Через різні обставини багато українок та українців були змушені виїхати за кордон. Одні залишилися жити в Німеччині та Чехії, а інші оселилися в Америці, Канаді, Бразилії чи Австралії. Але душею вони завжди були з Україною, у їхніх серцях палахкотів вогник любові до рідної землі. Україна для них — найдорожчий у світі скарб, наймиліша серцю коштовність. Тому їм довелося згуртуватися, створювати спілки й об'єднання, випускати українськомовні журнали, підручники та читанки, дотримуватися українських звичаїв, співати народні пісні. Вони одягали на свята вишиванки як національний оберіг. Їхні садиби значно вирізнялися з-поміж інших охайністю. Обов'язково біля осель цвіли пахучі чорнобривці — спогад про Батьківщину.

Далеко від України вони плекали рідне слово для своїх дітей, обдаровували їх чаром української мови, давали їм відчуття бути невід'ємною краплиною великого моря, що зветься *український народ*.

Для малих читачів писали твори письменниці та письменники: Леся Храплива-Щур, Катерина Перелісна, Леонід Полтава, Іван Боднарчук, Віра Вовк, Роман Завадович, Юрій Шкрумеляк, Дмитро Чуб, Олекса Кобець та ін.

Деякі твори цих авторів та авторок ви вже читали в попередніх класах. Зараз ознайоміться з оповіданням І. Боднарчука, який жив за кордоном, але завжди пам'ятав про рідну землю.

Прочитайте уважно текст.

Михасева зустріч із Канадою

Оповідання

Михась виїхав із батьками до Канади. Вони поселилися на розі вулиці в червоному будинку. Уже з першого дня батько пішов на роботу. Мати доглядала за меншою се-

стричкою і наказувала синові не виходити на вулицю. Ще по дорозі в Канаду Михась багато чув від батьків про цю країну. Казали: це великий простір, а на ньому — усякому воля. Яка ж тут воля Михасеві? Дверми не рипай, не бігай по східцях, не виходь за огорожу!

Михась уже трохи тут освоївся. Уже й деяких людей упізнає на вулиці, пробує виходити за огорожу.

Сьогодні на розі вулиці гралися діти. Якийсь час Михась виглядав з-за огорожі, придивлявся до їхньої гри, а потім вийшов за хвіртку й несміливо наблизився до гурту. А дітям якраз одного й бракувало для гри.

Вони підійшли до нього й почали кликати до себе. Але Михась не розумів їхньої мови й стояв як пеньок.

«Які великі, а говорити не вміють! Белькочуть якимось, не знати по-якому», — подумав Михась.

— Такий великий, а мови не знає. Що ти, німий чи що?! — викрикували хлопці.

Вони обступили його з усіх боків і почали штовхати. Михась спочатку всміхався, думав, що вони жартують, але потім заплакав.

— Що ви робите?! — крикнув до них хлопець, який повертався звідкись із книжками. — Що вам треба від нього? — запитав, підступивши до гурту.

— Ми штовхаємо його, щоб почути його голос. Це якийсь німий, чи що. Хочемо, щоб він грався з нами, а ні, то хай іде звідси! — відповіли хлопці.

— Які ви нерозумні! Хочете примусити його говорити, але він не вміє. Я знаю цього хлопця. Він недавно приїхав сюди з батьками з Європи, ще не мав часу вивчити вашу мову. У нього є своя мова — українська, і ви його не зрозумієте.

І він став говорити до Михася українською мовою. Усі здивовано й із повагою прислухалися до них.

— Звідки ж ти знаєш його мову? Чи ти теж недавно приїхав? — запитали вони.

— Ні, — заперечив хлопець із книжками.

— То, може, твої батьки приїхали?

— Батьки мої вже тут народилися. Мій дідусь приїхав з України. Але я — українець. Тож чому мені не знати української мови?

І він став їм оповідати про Україну та про українців, які живуть у різних країнах світу, а душею і думками линуть до свого рідного краю.

Хлопці з великою увагою прислухалися до його розповіді.

Один — більший зростом, а другий — менший, ішли поруч і трималися за рамена. Хлопці стояли мовчки, дивилися їм услід.

Старший меншому розповідав, що в цьому місті є багато українців, що в них є свій народний дім, своя церква й школа.

Мама виглянула з вікна, Михась викрикнув:

— Мамо! Цей хлопець говорить так, як і я!

Вона всміхнулася:

— Він, сину, теж українець!

Це був перший Михасів приятель, який допоміг йому познайомитися з Канадою (*За І. Боднарчуком*).

А я **Рамéно** — застаріла назва плеча.

1. Назвіть головного героя твору. Про яку подію із життя героя розповідає автор?
2. Прочитайте, що батьки розказували хлопчикові про Канаду. Чому Михась засумнівався в їхніх словах?
3. Яка пригода трапилась із хлопчиком на вулиці? Чому діти не зрозуміли один одного? Хто допоміг Михасеві?
4. Прочитайте ті частини тексту, у яких описані такі почуття Михася, як розчарування, образа, радість.

5. Що вказує на те, що українці, які переїжджають в інші країни, бережуть свої традиції? Чому це важливо робити?

6. Складіть план до прочитаного тексту. Перекажіть оповідання за складеним планом.

7. *Завдання для «журналістів».* Проведіть серед однокласників та однокласниць опитування про те, чи хотіли б вони жити за кордоном. Результати оформте як репортаж.

Прочитайте виразно вірш.

Моя пісня

Коли поїдеш, любий друже,
Із краю гір, шовкових трав,
Візьми з собою мою пісню —
Я в неї щастя наспівав.
І де б не був ти, пісня стане
Повік подругою тобі:
У радості осяє ніжно,
Розрадить в горі і журбі.

В. Івасюк

1. До кого звертається автор вірша?

2. Про що він просить? Прочитайте.

3. З ким автор порівнює пісню? Чому?

4. Які пісні ви любите співати? Проспівайте разом пісню «Одна калина за вікном», яку виконує С. Ротару.

Прочитайте уривок із тексту частинами.

Слава не поляже

Оповідання

Запорожжя

Південні українські землі над Дніпром мають назву *Запорожжя*. Колись річка натрапляла на великі гранітні скелі — пороги. Із шумом і гуком переливалася тут вода, утворюючи водоспади та вири, річка вкривалася хвилями й піною. Найбільших Дніпрових порогів було дев'ять.

Нижче від порогів Дніпро широко розливається та ділиться на кілька великих русел і безліч менших проток, або рукавів. Між цими річками видніються острови та плавні. Острови — вищі, деколи скелясті, покриті лісом. Плавні — це місця, які вода заливає весною під час повені, на них ростуть трава, очерет, лоза, верба й усякі кущі. У давні часи були тут і дерева, а в затишних місцях по скелях стелилася виноградна лоза.

Далі від річки дерев мало, бо підсоння тут сухе, дощі випадають зрідка, але земля родюча, на ній тепер добре росте пшениця. У давні часи широкі простори були вкриті травою. Це були славні українські степи. Навесні вони зеленіли й покривалися різнобарвними квітами. Під подувом вітру трави хвилювалися, як те широке море. Пізніше серед літньої спеки вони жовкли й висихали. Ніколи плуг не орав цих степових земель; ніхто не косив трави, не збирав сіна. Природа жила тільки сама для себе.

Серед степів і по лісах над річками було багато всяких звірів. Колись тут водилися тури з породи диких волів, зубри, буйволи, ведмеді, коні, олені, степові кози, дикі кабани; на річках жили бобри. Ловці, які сюди заходили, за короткий час збирали велику кількість шкур. Птахів було так багато, що навесні люди набирали повні човни яєць качок, гусей, журавлів, лебедів, а пізніше ловили табуни молодих птахів. Орлят брали через їхні пера, що були потрібні для стріл. У старих дуплистих деревах роїлися бджоли; їхній мед був дуже смачний і запашний. У річках

та озерах водилося багато риби; іноді однією сіткою ловили по дві тисячі рибин, найменші з них були завдовжки із стопу.

1. Якими ви уявили південні українські землі? Знайдіть і прочитайте опис українського степу в давнину. Чим він відрізняється від сучасного?
2. Прочитайте уривок із тексту, у якому розповідається про тварин українського степу.

3. Дізнайтеся із Червоної книги України, які тварини вже не живуть на території України, а які тварини перебувають під загрозою зникнення.

Козаки

Життя в степах було дуже небезпечне. Кожної хвилини можна було потрапити в руки ворогам. Проте сміливі люди з міст і сіл збиралися в гурти, обирали отамана та на конях зі зброєю в руках скакали далеко в степах, на Запорозжя. Там стріляли звірину, ловили диких коней, рибалили по річках, а потім із м'ясом, рибою, шкурами та зловленими звірятами поверталися додому.

Із часом деякі з них оселилися в степах: зводили хати, обробляли землю та сіяли збіжжя, закладали пасіки, розводили худобу. Проте люди жили в постійній небезпеці, бо татари намагалися їх знищити. Вони хоробро оборонялися від ворогів. Тих сміливих людей, які йшли промишляти в степах й воювати з татарами, називали *козаками*. Від того, що вони жили на Запорозжжі, їх прозвали *запорозжцями*.

1. Чому життя в степах було небезпечним?
2. Як люди облаштували своє житло? Прочитайте.
3. Хто такі козаки?

4. Пригадайте з попередніх класів, що ви знаєте про козаків. Обміняйтеся інформацією.

Запорозька Січ

Спочатку козаками були лише містяни й селяни. Згодом до них почали приєднуватися бідні шляхтичі, а потім ішли на Запорозжя й заможні люди, які не боялися небезпек.

Серед козаків був на Запорозжжі й князь Дмитро Вишневецький. Він мав на Волині біля Вишнівця кілька сіл, але покинув своє майно й пішов козакувати. Вишневецький був досвідченим козаком. Він вважав: щоб перемогти орду, треба мати добре військо й хоча б одну твердиню для оборони під час нападу татар. Князь зібрав найсміливіших козаків, дав їм хорошу зброю і подався з ними на острів Мала Хортиця.

То був невеликий острівець на Дніпрі, високий, скелястий, міцний для оборони. У його найвищій частині, над берегом, Вишневецький визначив місце для твердині. Козаки викопували кругом глибокі рови, а землю з них повикидали на вали кілька метрів заввишки. На валах поставили частокіл, побудували дерев'яні зруби та помости під гармати. Вихід зробили лише один, широкий, для переїзду. Поставили міцні оборонні ворота з дерева, а над ровом перекинули міст на ланцюгах. За валами стояли курені. Курінь — то козацька хата. Її ставили з дерева, а зверху накривали очеретом або шкурами.

Посередині твердині був розміщений майдан. Така фортеця була подібна до інших замків, яких тоді було багато в Україні. Козаки дали їй нову назву — Січ — від слова *сікти*, бо для укріплення вони сікли дерево й ставили в засіки; самі ж називали себе *січовиками*. Було це 1500 року.

З того часу Запорозька Січ стала головною козацькою оселею (За Б. Гошовським).

О. Штанко.
Князь Дмитро
Вишневецький-Байда.
1999 р.

Підсо́ння — місце, добре освітлюване сонцем.

Часто́кіл — огорожа, паркан із кілків і жердин, густо забитих у землю.

Острів Хортиця. Реконструкція Запорозької Січі. *Світлина*

1. Що ви дізналися про Дмитра Вишневецького? Яким ви його уявляєте?
2. Знайдіть і прочитайте опис острова, на якому оселилися козаки. Як вони назвали збудовану фортецю? Чому?
3. Розгляньте світлину Запорозької Січі на острові Хортиця. Що з того, що було в давнину, залишилося до нашого часу? Обґрунтуйте відповідь словами з тексту.
4. Чим стала Запорозька Січ для козаків?

5. Розгляньте подану репродукцію картини О. Штанка (с. 31). Опишіть її за запитаннями.
  - Хто зображений на репродукції картини?
  - Що художник хоче нам розповісти про гетьмана?
  - Які кольори на ній використано?
  - Який настрій вона створює?

Прочитайте виразно вірш.

Так любимо Україну!

Матері ласкаві очі
і долоні рідні-рідні
вперше ти побачив, хлопче,
тут, у нашій Україні.
Білу хату, вікна сині,
сонце, ліс, потоки рвйні —
вперше ти побачив, сину,

теж у нашій Україні.
І стежина прибережна,
шлях широкий, друзі вірні —
все тобі відкрилось вперше
тут, у нашій Україні.
І тому, як рідну матір,
дорогу твою, єдину,
як весну, пісні крилаті, —
так любімо Україну.

В. Терен

А Я **Рвйний** — рвучкий, неспокійний.

1. До кого звертається автор вірша? До чого він закликає?
2. Із чим поет порівнює любов до України? Чому?
3. Знайдіть і прочитайте речення із звертаннями, спонукальні речення.

4. Висловте власну думку. Продовжте речення: «Україна — це...»
Складіть тематичну «павутинку» за змістом вірша.

Прочитайте уважно вірш. Придумайте до нього заголовки.

* * *

Мова кожного народу
неповторна і своя;
в ній гримлять громи в негоду,
в тиші — трелі солов'я.
На своїй природній мові
і потоки гомонять;
зелен-клени у діброві
по-кленовому шумлять.
Солов'їну, барвінкову,

колосисту — на віки —
українську рідну мову
в дар мені дали батьки.
Берегти її, плекати
буду всюди й повсякчас,
бо ж єдина — так, як мати, —
мова в кожного із нас!

О. Забужко

1. Прочитайте рядки, у яких авторка наголошує, що кожний може розмовляти своєю мовою.

2. Якою мовою ви розмовляєте? А ваші рідні? Поясніть значення прислів'я: «Скільки мов ти знаєш — стільки разів ти людина».

3. Якими словами поетеса описує українську мову? Доповніть цей перелік іншими словами.

4. Із чим поетеса порівняла мову? Поясніть, як ви розумієте це порівняння.

5. Вивчіть вірш напам'ять.

6. Доберіть із додаткових джерел прислів'я про мову. Улаштуйте в класі конкурс знавців українських прислів'їв.

Прочитайте уривки з тексту частинами.

Ангел Золоте Волосся

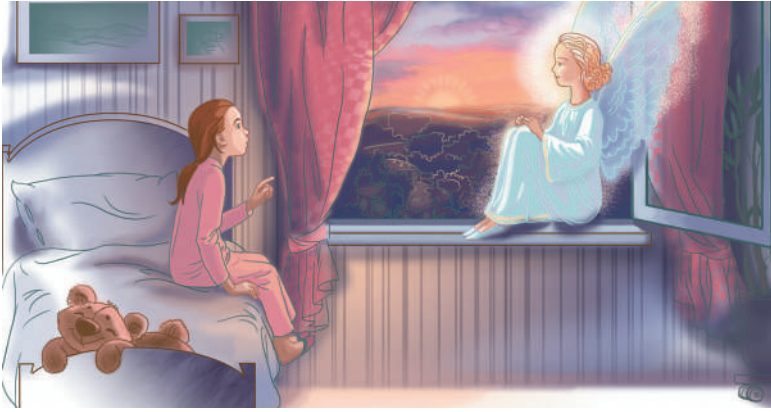
Повість

(Уривки)

Розділ 2. Несподіваний гість

Він сидів на підвіконні. Галя побачила його, відчинивши двері своєї кімнати, але, на диво, не злякалася. Мала б подумати, що хтось чужий заліз у квартиру, поки тато на роботі, а мама, звісно ж, у лікарні зі Степанчиком. Проте не подумала.

Він сидів, спокійний та замріяний, і дивився у вікно. Скісний призахідний промінь падав йому на обличчя, на світле волосся, що сягало плечей. Від того здавалося, мовби його лице обрамлене золотом — ясним сяючим **німбом**.

Він був добрий. Саме так: добрий, без найменшої тіні зла. Галя відчула чи то вгадала це, мабуть, тому й не злякалася. А ще він видався їй знайомим. Його лагідне обличчя вона вже десь бачила, як і світлі кучері навколо лица, і схилену в задумі голову. (...) Хто ж він? Галя не знала й навіть не здогадувалася. Спитати, як його звать, теж було не дуже зручно. (...)

— Почекай... заходить сонце, — сказав світловолосий юнак, не повертаючи голови. — Звідси прекрасний краєвид.

Що правда, то правда. Їхня квартира на останньому — шістнадцятому — поверсі, і з вікна відкривається широка панорама: вулиця, будинки, Галина школа, а вдалині, на обрії, — ліс. Точніше, не ліс, а пуща, бо містечко, яке стоїть за лісом, так і називається: Пуща-Водиця.

Галя й собі зиркнула у вікно. Сонце якраз торкнулося обрїю, заливши навколишні будинки м'яким рожеватим світлом. Сліпуче кружало поволі поринало за ліс, за далекі зубчики сосен. Його золотаво-рожеве проміння гасло, і місто тьмяніло, сірішало. Ось залишилося пів кружала: ось лише малий червоний пружок, та й він тане на очах; ще видніється крихітна цятинка, мов жарина... Усе, погасла.

— Моє ім'я ні про що тобі не скаже. Воно (...) застаріле й немодне, — повернувся до Галі юнак. — Тому краще називай мене Ангел Золоте Волосся.

— Ангел Золоте Волосся, — луною повторила Галя. Вона таки десь бачила цього юнака. Цього... ангела? Він — ангел?!! (...)

Набравшись відваги, дівчинка підійшла ближче й сіла на краєчок ліжка. У голові, мов віхола, крутилося безліч думок. Про що спитати несподіваного гостя? Яка в неї оцінка за контрольну з математики? Чи за що її кривдить Сашко Гнатенко (бо сьогодні він знову дражнився)? Але ж ні, то все дурниці, треба запитати про головне. Коли одужає Степанчик? І чому Галя така невдатна, що всі її сварять і сварять? Чи, може, краще нічого не питати, а натомість попросити, щоб її прикрощі минулися? Може, ангел і з'явився, щоб допомогти? Цього Галі хотілося найдужче.

Хоча, якщо чесно... Їй хотілося іншого. Щойно Галя збагнула, що перед нею ангел, як десь глибоко в грудях замріло потаємне, зухвале, безглузде бажання, у якому вона не хотіла собі зізнатися, проте воно муляло, мов камінець під п'ятою. Їй хотілося... дива. Бодай маленького, але справжнього, неземного, чогось такого, що тільки ангели вміють.

Галя сиділа, не зводячи з гостя своїх ясно-карих очей. Мовчання затягувалося, і це було негарно.

— А... хто Вам дав таке ім'я? — спитала дівчинка перше, що спало на язик (...).

— О, то давня історія! Дуже, дуже давня! — засміявся він. — Я дістав це ім'я через одного мого друга.

— Через ангела в блискучих латах? — Галі згадалася ікона з Михайлівського монастиря.

— Ні, через людину.

— Хіба ви дружите з людьми? — знову лягнула Галя і прикусила язик. Як вона могла забути — у людей же є ангели-охоронці!

— Я не був його охоронцем, — сказав Ангел Золоте Волосся, — проте ми заприятелювали.

Галя знітилася. Про ангелів-охоронців вона не питала. Здається, він читав її думки.

— Я вперше звернув на нього увагу, коли він був ще твоїм ровесником. Батько привів його вчитися.

— Ангели дружать зі школярами? — перепитала дівчинка.

— Іноді дружать, — знизав плечима ангел. — Хіба це дивно?

— Та, мабуть, ні, — невпевнено відповіла Галя.

Той хлопець її зацікавив. Яким він був, що ангел потоваришував із ним? Святим і божим, з ранку до ночі молився? Чи, навпаки, звичайною дитиною? Тільки, мабуть, розумів у цьому житті трохи більше, ніж звичайна дівчинка й навіть не відмінниця Галинка Супрун із 4-Б класу. От би про нього дізнатися...

— Якщо хочеш, можеш його побачити. Хай станеться... одне невеличке диво, — добродушно примружився золотоволосий юнак.

1. Назвіть головних персонажів твору. Розкажіть, якими ви їх уявляєте. Знайдіть і прочитайте в тексті опис ангела.
2. Де відбулося перше знайомство дівчинки з ним?
3. Чому ангел не поспішав відповідати на запитання Галі? Знайдіть опис заходу сонця. Прочитайте.
4. Що здивувало дівчинку? Що вона хотіла попросити в ангела?
5. Яке диво, на вашу думку, може запропонувати Галі золотоволосий юнак?

Розділ 3. Хлопчина з минулого

Що трапилося далі, Галя не могла пояснити. Вона відчула легке запаморочення — на якусь коротку мить, а проте все довкола невпізнанно змінилося.

Світило сонце, шелестіли дерева під теплим літнім вітром, що гнав у небі купчасті білі хмарки. Галя ніби дивилася суперсучасне кіно в 3D-кінотеатрі з напрочуд яскравими кольорами та звуками, а сонце навіть пекло їй ніс. Проте замість кінозалу навколо розлягався неозорий

простір, а під високою кручею, на якій вона опинилася, широко синів... Дніпро.

— Так, Дніпро, — підтвердив Ангел Золоте Волосся. Принаймні він теж перенісся сюди разом із Галею і таки читав її думки.

Місцина була мальовнича й водночас дика. Галя не знала таких місць на Дніпрі. На протилежному березі, скільки сягало око, виднів безкрайній незайманий ліс, по якому пливли темні тіні хмар. По цей бік теж піднімалися віковічні дуби й сосни, обплетені диким виноградом. Мов зелений вінок, вони оточили простору галявину на кручі, серед якої стояла новозбудована церква. Біля її входу чоловіки розмішували червонястий розчин, подібний до бетону, і дерев'яними відрами носили його всередину. Ще кілька робітників розпилювали товсті дубові дошки. На Галину появу ніхто з них не звернув уваги, ніби її і не бачили.

— Ти для них невидима, — зауважив ангел. — Тому, будь ласка, поведься обережно.

На кручу вибрався, розхлюпуючи із **цеберки** воду, рудоголовий нестрижений хлопчина в латаній-перелатаній одязі. Робітники, залишивши роботу, стали жадібно пити, передаючи кухоль один одному. Вони видавалися такими ж дрімучими, як і вся ця місцина: вусаті й бородачі, у білих сорочках до колін, у брудних полотняних штаних. Деякі були одягнені в чернече вбрання.

— Не впізнаєш ні місця, ні собору? — спитав ангел Галю.

Вона ще раз глянула на споруду. Висока, з однією банею. Рожеві стіни складені з каменю та рядів тонкої цегли. Учора на уроці Катерина Петрівна пояснювала, що така цегла називається «плінфою» і що будували з неї дуже-дуже давно, у княжі часи. Але ж ця церква — зовсім нова, ще навіть не закінчена...

— Ти бачиш далеке минуле, — мовив Ангел Золоте Волосся, відповідаючи на її думки.

Он воно що. Цікаво, цікаво. Тільки що тут упізнавати? Галя могла б заприсягтися, що ніколи раніше не бачила

ні цих круч, ні церкви. Хоча, якщо придивитися, краєвид нагадував щось знайоме.

— Паночку, то Ви питали про отця ігумена? Він пішов у Ближні печери, — мовив хтось неподалік від Галі, і вона радісно стрепенулася.

Ближні печери! Здуріти можна: виходить, вона бачить Києво-Печерську лавру. Точніше, те, із чого лавра починалася.

Галя обернулася на голос. Недалеко від неї старий чернець розмовляв із сільським дядьком, не схожим на «паночка» ні вбранням, ні виглядом. Поруч із дядьком неспокійно переступав із ноги на ногу його син — хлопчина в білій сорочці, підперезаний червоним поясом, височенький, русявий, з тонкими рисами ніжнього рум'яного обличчя. Галя подумки назвала його «паничиком».

— Доглянь коней, — звелів дядько хлопцеві. — А я піду пошукаю отця ігумена.

Разом із ченцем він подався вниз кручею — туди вела добре втоптана стежка. Його син дістав із воза, що стояв на краю галявини, торбу з вівсом і приладнав її перед кінськими мордами. Коні, пофоркуючи, захрумтіли зерном, а хлопчина, задерши голову, замилувався церквою. Споруда йому подобалася: він аж усміхався, обводячи поглядом високі могутні стіни, прикрашені узорами з плінфи, величну баню із золотим хрестом, що мовби пливла серед хмар. Здавалося, він забув про все на світі.

— То це так ти доглядаєш коней?

З несподіванки хлопчина здригнувся (і Галя теж), а нестрижений служка, який щойно приніс майстрам воду, зайшовся реготом. Він уже кілька хвилин стежив за прибулим хлопцем веселими збитошними очима.

— Що, гарна церква? — запитав він. — Одразу видно, що ти приїхав здалеку, з глушини. Певно ж, тобі й не снилося, що у світі є такі церкви.

Паничик заперечно хитнув головою:

— Та ні, я з-під Києва.

— Он як? — перепитав служка, недовірливо оглядаючи приїжджого. Здається, він вирішував, чи кепкувати з нього.

— Ця церква така ж висока, як собор Святої Софії! — щиро сказав прибулий хлопець.

Обидва хлопці, не змовляючись, повернулися до поставленої на святощах церкви, до будівництва якої навіть князь доклав рук.

— Тут ще багато див учинилося. Дечому з того я і сам свідок, — докинув служка. (...)

Служка згорда подивився на приїжджого. Той стояв, вражений до глибини душі. Прекрасна церква, будівництво якої перетворилося на низку чудес, заповонила його уяву.

«Аж надто заповонила», — подумалося Галі.

— Не така вона й незвичайна, ця церква, — шепнула дівчинка ангелові. — Бабуся казала, що під час війни її підірвали динамітом. І ніяке диво її не врятувало.

— Так, собор знищили, — погодився ангел. — Тільки ж він знову стоїть відбудований. Ніби з ним нічого й не сталося.

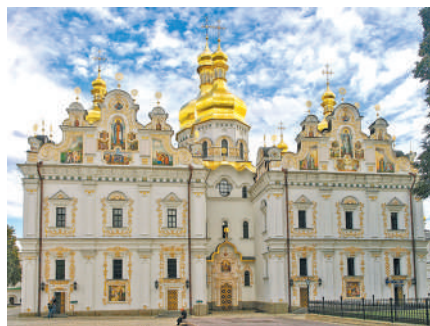
Ангел Золоте Волосся торкнув Галю за руку. Світ мовби похитнувся в її очах, і враз усе щезло — голуб, собор, хлопці, майстри.

* * *

— Отже, ви мали прочитати й переказати розповідь про найвідоміші храми Русі-України, — голос у Катерини Петрівни тонкий та високий, аж від нього дзвеніло у вухах. — Зараз подивимося, хто в нас відповідатиме. Так... Супрун Галина!

Галя підхопилася, ніби обсипана жаром. Урок вона вичила, але чомусь щоразу, коли доводилося відповідати перед класом, думки в неї плуталися, усе прочитане вилітало з голови, і вона стояла стовпом неотесаним, ледве видавляючи із себе обривки речень. Так сталося і сьогодні.

— Найвідоміші храми... найвідоміші храми... це... Софія Київська... й Успенська лавра... Печерська лавра... Успенський собор у Печерській... — залепетала Галя, лякаючись і ще дужче розгублюючись від того, що вона так недоладно відповідає.

Успенський собор.
м. Київ. Світлина

— Успенський собор Києво-Печерської лаври, — дзвінко виправила її Катерина Петрівна. — Тепер розкажи нам, якими були давні собори. Який вони мали вигляд?

Галя здивовано глянула на Катерину Петрівну. Якими тоді були собори? Та вона ж бачила їх на власні очі. Точніше, один із них — Успенський. Поволі, спочатку невпевнено, а потім дедалі твердішим голосом вона стала описувати могутні рожевуваті стіни з каменю та рядів тонкої цегли — плінфи, викладені плінфою оздоби — хрести й безконечники, розповіла про важку працю давніх будівничих, які навіть дошки робили вручну, про фрески — малярство по сирій штукатурці — і смальту з її незліченними відтінками, з якої викладали чудові мозаїки, про те, як вражали тодішній люд пишні височенні собори та які прекрасні легенди складали про них у народі. Галя говорила й говорила, Катерина Петрівна не спиняла її, і весь клас слухав напрочуд уважно.

— Отже, діти, — сказала вчителька, коли Галя раптом замовкла, злякавшись, що надто розговорилася, — у нашому класі росте майбутній історик або, можливо, мистецтвознавець. Молодець, Галю! Я і не підозрювала, що ти захоплюєшся історією. Мабуть, ти багато читала, дивилася фільми про Русь-Україну, тому розповідаєш яскраво, я б навіть сказала, як очевидець! Ставлю тобі дванадцять балів за домашнє завдання та ще дванадцять — за ґрунтовний усний реферат про давньоукраїнське мистецтво.

Класом перебіг здивований шепіт. Це ж треба — дві дванадцятки одним махом! Оксанка невдоволено **закопилила губи**: як це так, щоб хтось обігнав її, відмінницю.

Схвильована, розчервоніла, Галя сіла на своє місце, не вірячи власному щастю. Дві дванадцятки! Ото мама здивується та зрадіє, коли дізнається!

Катерина Петрівна ще когось питала, ставила оцінки, і Галя вперше подумала, що вона не така й погана вчителька. Як казав Ангел Золоте Волосся? Потрібно знаходити добре в тому, що є. У Катерині Петрівні можна знайти добре: вона справедлива. Поставила дві дванадцятки! Хоча Галя не відмінниця і взагалі непримітна учениця. Треба буде прочитати що-небудь про давню Русь, якщо вже Галя — «майбутній історик». Удома ж є книжки, тато пропонував їй «Княжу Україну» Олександра Олеся, казав, що то цікава річ.

Додому Галя **летіла немов на крилах** і день співав навколо неї: сонячний, теплий квітневий день. Радісно туркотіли голуби, цвірінчали горобці в кущах бузку під будинками, і небо височіло ясне та безхмарне.

Від згадки про шкільний успіх Галя нишком усміхнулася, і на душі їй потепліло (*За З. Мензатюк*).

 Правильно наголошуйте подані слова.

Запаморочення, невпізнанно, незлічєнними, мистецтво-знавець.

1. Куди потрапила дівчинка? Що та кого вона побачила? Доведіть словами з тексту.
2. Чому вчителька назвала Галю *майбутнім істориком*?
3. Розгляньте світліну Успенського собору (с. 41), опишіть. У чому його особливість? Прочитайте опис собору в тексті.
4. Поясніть значення виділених у тексті слів.

5. Поміркуйте, у яке місце в минулому ви хотіли б потрапити. Напишіть про це мінівір. Прочитайте його в класі.

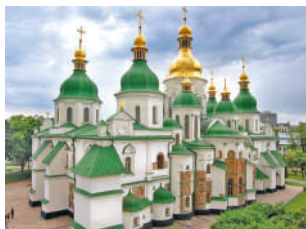

Узагальнення знань із розділу

1. Як називається розділ, який ви прочитали? Для кого Україна є рідною домівкою?
2. Прочитайте назви творів. До яких жанрів вони належать? Установіть відповідність між назвою твору та його автором (авторкою).

«Про наш прапор»	С. Коробова
«Ангел Золоте Волосся»	З. Мензатюк
«Наш прапор»	Н. Карпенко
«Мій дім — це мій край, на ім'я Україна»	А. Григоруk

3. У яких творах розповідається про українську мову? Прочитайте їх виразно.
4. Вікторина «З якого твору слова?».
стяг	Хортиця	несподіваний
держава	Запорожжя	замріяний
символ	Вишневецький	спокійний
блакить	Дніпро	добрий
5. До яких творів розділу стосуються подані світлини?

6. Прочитайте прислів'я, поясніть їхнє значення. До кожного прислів'я доберіть текст із прочитаного розділу.
- У ріднім краю, як у раю.
Птаха пізнають по пір'ю, а людину — по мові.
Де прапор піднімають, там Україну величають.
7. Висловте свою думку. Продовжте речення.
- Мене здивувало ... . Я запам'ятав (запам'ятала) ... .
Мені б хотілося дізнатися більше про ... .

Немає мудріших, ніж народ, учителів

Усна народна творчість, або **фольклор**, — це твори, складені народом. Колись давно люди не вміли писати, тому народний твір передавали з покоління в покоління усно (з уст в уста), кожний раз удосконалюючи. Фольклор супроводжував працю людей, у ньому відображено звичаї, традиції та обряди українського народу. Так виникли пісні, прислів'я, приказки, лічилки, казки, притчі й легенди. Зокрема, прислів'я та приказки, загадки й лічилки належать до *малих жанрів фольклору*. Це невеликі за обсягом, стислі та лаконічні твори.

◆ ◆ Прислів'я та приказки ◆ ◆

- Пригадайте, що таке *прислів'я* та *приказка*. Яка між ними відмінність?

Прислів'я — це короткі влучні народні вислови, що можуть містити римовані слова. Вони складаються з двох частин і мають повчальний характер. Наприклад: *гнати-ся за двома зайцями — жодного не піймати*. У стислій формі прислів'я передають життєвий досвід народу.

Приказка наближена до прислів'я або навіть може бути його частиною. Вона лише констатує факт: *гнати-ся за двома зайцями*.

Прочитайте вдумливо подані прислів'я.

Рідний край — земний рай.

Хто полю годить, тому жито родить.

Що посієш, те й пожнеш.

Яблуко від яблуні недалеко відкотиться.
На сонці тепло, а біля матері добре.
Від теплого слова й лід розмерзається.
Краще мовчати, ніж брехати.
Слово — не горобець, вилетить — не піймаєш.
Пташка красна своїм пір'ям, а людина — знанням.
Книжка вчить, як на світі жить.
Хто більше читає, той більше знає.
Ніколи не кажи: «Не вмю», а говори: «Навчуся».
Мала бджола, а й та працює.

1. Поясніть значення прочитаних прислів'їв.
2. Об'єднайте їх у тематичні групи.
3. Пригадайте й назвіть інші прислів'я та приказки до кожної групи.

4. Знайдіть у додаткових джерелах і вивчіть напам'ять чотири прислів'я чи приказки про дружбу й добро.

Усмішки — це невеликі гумористичні розповіді. У центрі усмішки найчастіше — комічна ситуація чи комічне зіткнення персонажів.

Прочитайте кілька усмішок із життя ваших однолітків.

Навіщо окуляри

Бабуся читає книжку. Онук запитує:
— Бабцю, навіщо ти одягнула окуляри?
— Бо вони збільшують букви, дитинко.
— Тоді не забудь їх одягнути, будь ласка, коли відрізатимеш мені шматок торта.

Наплічник з оцінками

Мама купила Надійці наплічник і наказала:
— Дивися ж, донечко, щоб ти щодня мала повний наплічник хороших оцінок.
— А куди ж я покладу книжки?

Відповідь

- Якого роду слово *яйце*? — запитала вчителька в учня.
- Ніякого, — відповів той.
- Чому?
- Бо не знаємо, що з нього вилупиться: півень чи курка...

Навчив

- Скільки буде три та п'ять?
- Не знаю.
- Ну от як я візьму й покладу тобі в кишеню три копійки й п'ять копійок, скільки буде?
- Нічого не буде.
- Та чого ж не буде?
- У мене в кишені дірка.

Клопіт із комарами

На уроці «Я досліджую світ»:

- Катрусю, скажи, де ховаються комарі взимку.
- Не знаю, але було б краще, якби вони залишилися там і влітку!

Кмітливий

Під Новий рік бабуся приїхала в гості до онуків.

- Ну, Петрику, — говорить до найменшого, — скажи-но, скільки тобі років. За кожний рік отримаєш по шоколадній цукерці.
- Бабусю, я краще скажу, скільки років Вам!

1. Яка з усмішок вам сподобалася найбільше? Чому?

2. *Завдання для «акторів».* Виберіть одну з усмішок. Розіграйте.

3. Пригадайте й розкажіть комічні ситуації, які траплялись у вашому житті.

Казки

- Пригадайте, які казки ви вивчали в попередніх класах.
- Розгляньте малюнки. Назвіть, з яких казок ці фрагменти.

Багата фантазія українського народу створила безліч казок, у яких живуть споконвічні мрії про перемогу добра над злом, чесності та розуму над підступністю і нерозсудливістю. Тому вони й не втрачають своєї привабливості. Це **казки про тварин**, **фантастичні** (або їх ще називають **чарівні**) і **соціально-побутові**. Вони мають героїв і по своєму відображають дійсність.

У соціально-побутових казках події відбуваються в побуті (у повсякденному житті). вигадані герої та пригоди, у які вони потрапляють, сприймаються як реальні. Це найважливіша ознака соціально-побутових казок. Одні з героїв характеризуються розумом, кмітливістю та хитрістю, а інші — навпаки. У таких казках багато гумору й вигадки. Якщо вилучити з казки вигадку, вона стане оповіданням.

Пропонуємо вам ознайомитися з такими казками.

Прочитайте вголос казку.

Золота пшениця

Українська народна казка

Жили собі чоловік і жінка. Мали вони стільки дітей, що й забували, котрого як звати. Цей чоловік дрова рубав у лісі й тим на хліб заробляв.

Одного разу він ішов ранком на роботу й почув крик. З болота хтось кричав і просив допомоги. Бідний чоловік мав добре серце й пішов на поміч. Дивиться — у болоті застрягла золота карета, а в ній сидить золотоволоса дівчинка. Вона попросила витягти карету. Чоловік поміг. Дівчинка подякувала йому й сказала:

— Як сонце буде заходити, я привезу Вам додому мішок золота.

Попрощався чоловік і пішов у ліс. Працював за двох. Співав із радістю і поглядав на сонце. Ще ніколи йому день не був таким довгим, як сьогодні. Ледве дочекався обіду. Кинув сокиру й поспішив додому. Коли вже близько був до хати, то почав гукати до дітей, щоб бігли йому назустріч. Жінка теж вийшла з хати й сердито каже чоловікові:

— Чому тебе треба зустрічати, коли ти йдеш додому з порожніми руками?

— Не з порожніми руками, а з великою радістю, бо щастя несучи додому, — відповів чоловік.

Тоді попросив, щоб усі сіли навколо нього. І почав розповідати, що вранці допоміг дівчинці, у якої карета застрягла в болоті. Вона пообіцяла привезти йому мішок золота. Усі дуже зраділи цій звістці.

— Насамперед побудую великий будинок, — каже чоловік. — У ньому буде дуже гарна веранда, а на підвікон-

нях цвістимуть різні квіти цілий рік. Біля хати розведу сад. У ньому поставлю вулики з бджолами, що приносять мед. Недалеко в долині буде ставок із рибою. Жінка й дочки ходитимуть у пишному вбранні, а синів віддам до школи. Кожний буде займатися улюбленою роботою...

Усі уважно слухали, аж роти порозкривали. Як сонце вже мало заходити, батько закінчив. Першою отямилася жінка й сказала, що краще б чоловік додому карету приніс, то знала б, що їхня, а так шукай вітру в полі. І золота немає, і пів дня згаяли.

Але в цей час коло їхньої хатини зупинилася карета. З неї виглянула золотоволоса дівчинка й сказала, щоб чоловік швидко йшов забирати мішок золота. Діти почали підстрибувати, а чоловік із радощів стояв на місці як стовп. Схаменувся лише тоді, коли жінка штовхнула його під бік.

Чоловік ледве зняв із карети великий зав'язаний мішок. А карета в ту ж мить зникла так швидко, ніби її вітром здуло. Заніс чоловік мішок до хати. Розв'язав і бачить, що в мішку гарна пшениця.

Лише тепер потрапив у біду чоловік. Уже не міг далі слухати плачу дітей, крику жінки. Узяв той мішок на плечі й подався геть. Коли відійшов трохи від хати, то, сердитий, порозкидав сюди-туди всю пшеницю. І пішов найматися служити.

Через рік він повернувся додому. Коли став підходити до хати, то бачить, що пшениця виросла, як ліс, а на кожному стеблі великий важкий колос, аж стебло похилилося. І всі колоски виблискують на сонці. Тоді він подумав, що це те золото, яке дівчинка дала. Справжнє та надійне золото.

Чоловік дуже зрадів. Зайшов він до хати й просить жінку та дітей, щоб ішли з ним. Спочатку вони не хотіли, а потім пішли. Як побачили золоті колоски, що так гарно виблискували на сонці, то дуже зраділи й не могли вирішити, що з ними робити.

Чоловік сказав, що спочатку треба все старанно покосити, а потім дочиста помолотити й усе золото скласти в мішки. Усі працювали з великою охотою та радістю. Не залишили жодного колоска чи зернинки.

Вони полюбили цю працю. Щороку сіяли золоту пшеницю та збирали добрий урожай. З того часу сім'я зажила заможно й більше раділа гарній погоді та врожаю, ніж мішку золота.

Правильно наголошуйте подані слова.

Порозкрива́ли, помолоті́ти, прино́ситимуть, підстри́бувати.

1. Назвіть головних персонажів твору. Прочитайте речення, яке вказує, що в родині було багато дітей.
2. Яка пригода трапилася із чоловіком? З яким настроєм він працював у цей день?
3. Як чоловік мріяв розпорядитися золотом? Прочитайте.
4. Чому сім'я розчарувалася, побачивши в мішку пшеницю?
5. Коли чоловік та його сім'я зрозуміли, що мала на увазі дівчинка?
6. Поясніть, як ви розумієте назву казки. Чому пшениця — золота?
7. Визначте основну думку твору.
8. Установіть відповідність між частинами прислів'їв. Поясніть їхнє значення. Назвіть те, яке відповідає змістові казки.

Праця чоловіка годує,
Будеш трудитися —
Хто рано підводиться,

будеш кормитися.
за тим і діло водиться.
а лінь марнує.

9. Чому ця казка належить до *соціально-побутових*?
10. Що в казці вигадане, а що може відбуватися насправді?
11. Поміркуйте, що б ви хотіли мати — мішок золота чи мішок пшениці. Обґрунтуйте свою відповідь.

Прочитайте виразно казку.

Золота бджілка

Татарська народна казка

Була собі одна жінка й мала трьох дітей. День і ніч працювала, щоб не знали вони нужди. Повиростали її три донечки, як ластів'ята, меткі, а з лиця кожна — мов зоря ясна. Одна за одною повиходили заміж, поїхали від матері.

Пролетіли роки. Тяжко занедужала стара мати та й посилає до своїх дочок руду вивірку.

— Поклич їх до мене, нехай приїдуть.

— Ой! — зітхнула старша, почувши від вивірки сумну новину. — Рада б я поїхати, але мушу спочатку оті дві великі миски вичистити.

— Дві миски! — розсердилася вивірка. — То нехай ти з ними довіку будеш, з тими своїми мисками!

І миски враз стрибнули зі столу, обгорнувши старшу дочку згори та знизу. І стала вона великою черепахою.

Стукає вивірка до другої дочки.

— Ой, — мовить та, — я б зараз побігла до матінки, та ніколи мені — мушу на ярмарок полотна наткати.

— Ну, то будеш ти його, скільки житимеш, ткати! — промовила вивірка. Й обернулася друга дочка павуком.

Коли вивірка постукала у двері, найменша дочка саме місила тісто. Не мовивши й слова, навіть рук не обтерши, побігла вона до матері.

— Живи ж ти людям на втіху, дороге дитя, — промовила до неї вивірка. — І хай люди бережуть і люблять тебе й діток твоїх, і внуків, і правнуків.

І справді, третя дочка багато літ прожила, і всі її любили. А потім обернулася вона золотою бджілкою.

А Я **Вівірка** — те саме, що білка.

1. Назвіть героїнь твору. Чому мати тяжко працювала? Якими виростили її доньки? Прочитайте.
2. Чому мати звернулася до дітей по допомогу? Як вона це зробила?

3. Хто з доньок допоміг матері? Як були покарані інші діти?
4. Що в казці вигадане? Чому саме на таких тварин вивірка перетворила доньок?
5. Сформулюйте основну думку казки.

6. **Завдання для «акторів».** Розподіліть ролі. Прочитайте казку в особах.
7. Назвіть словосполучення, які вжиті в переносному значенні. Поясніть, як ви їх розумієте.

Золоті руки, золотий годинник, золота людина, золота обручка, золота пшениця.

8. Порівняйте казки «Золота пшениця» і «Золота бджілка». Назвіть спільні й відмінні ознаки. Відповідь оформте за допомогою кругової діаграми.

9. **Завдання для «письменників».** Складіть казку, яка пояснює зміст прислів'я «Без вірного друга — велика туга».

Легенди

Легенда — це народний чи авторський твір, у якому розповідається про історичну подію, небувалу пригоду, життя та діяльність якоїсь особи або вигаданої особистості.

Легенда може пояснювати походження певного природного явища, назви річки або міста.

У легенді є вигадане, фантастичне та неймовірне, але вона часто розпочинається з реальних подій.

Прочитайте назву тексту. Поміркуйте, що для вас дорожче: хліб чи золото. Перевірте свої висловлення, читаючи твір.

Хліб і золото

Легенда

Колись у Галичі жив король Данило. Він мав такого майстра, який робив йому гроші. Цей чоловік у золоті купався, але волі не мав.

Король Данило сам відкривав ту кімнату, де працював майстер, зачиняв її і випускав його, коли треба було кудись вийти. Однак таке траплялося рідко.

Майстер добре знав про все багатство короля, та нічого не знав про вільне життя. Тому й гадки не мав, як це голодним бути.

Та одного разу майстер каже королеві:

— Золото — цар, бо воно панує на землі.

А Данило виправляє його:

— Ні, чоловіче, хліб — усьому голова.

— Ні, золото й срібло, — наполягав майстер.

Так вони сперечалися, поки король не пішов геть із майстерні.

А другого дня бачить король Данило золотий напис на стіні: «Хліб — болото, а всьому голова — срібло й злото».

Данило нічого не сказав.

Наступного ранку король був змушений вирушити в похід. Він зібрав дружину й поїхав, а про майстра, який був замкнений, забув.

А в цьому королівстві існував закон: за відсутності короля ніхто не смів навіть підходити до кімнати з грошима, інакше — смерть.

Минуло кілька місяців. Данило з військом повернувся додому, чекає від майстра-золотаря дарунка за перемогу, а того немає. І тут він згадав...

Зіскочив із коня, біжить до кімнати, відмикає, а на купі золота — лише кістяк майстра, а на стіні золотом написано: «**Срібло, злото — то болото, а хліб — цар**».

Отак життя навчило.

1. Назвіть головних персонажів твору.
2. У чому був упевнений майстер? Чому?
3. Коли він змінив свою думку?
4. Прочитайте виділені в тексті слова. Поясніть, як ви їх розумієте.
5. Складіть план тексту. Перекажіть легенду за складеним планом.
6. Напишіть текст-міркування, який розкриває основну думку прочитаного твору.

Прочитайте мовчки тексти про походження назв українських міст.

Кривий Ріг

Легенда

Давно це було, коли гриміла в Україні слава про Січ Запорозьку... На схилі літ хоробрий козак Ріг побудував для себе оселю якраз на тому місці, де річки Інгулець і Саксагань зливаються. Почав потихеньку господарювати. І хто не їхав повз, завертав до старого Рога. А оскільки в боях позбувся козак правого ока, прозвали його в народі Кривим. Бувало, поверталися чумаки з Криму:

— А чи не заїхати нам до Кривого Рога, чи далі поїхати?

Чумаки поважали Рога за гостинність, чуйність і відвертість, а ще за цікаві розповіді.

Минали роки, навколо хати козака почали з'являтися інші оселі. Згодом тут виросло село. Уже й козака Рога не стало, а назва так і залишилася — Кривий Ріг.

Львів

Легенда

Один князь поїхав на лови. Він полював цілий день, а ввечері став на спочинок разом зі своїм почтом біля підніжжя високої гори. Аж підходить до вогнища старець і каже:

— Недобре місце ти вибрав, князю. Ця гора називається горою Лева. У ній є печера, а в тій печері живе величез-

ний лев-людоджер. Щоночі він виходить із печери та йде на пошуки поживи. Багато тут людей загинуло. Зрештою вони пішли із цих місць. А цієї ночі лева не доведеться далеко ходити на лови, якщо ти не втечеш звідси. Рятуй своє життя, князю!

— Мисливець не тікає від дичини, а полює на неї, — спокійно відказав князь.

— Якщо визволиш цей край від людоджера, люди повік будуть вдячні тобі, — уклонившись, відповів старець і пішов.

Коли настала ніч, князь не ліг спати. З мечем у руках він чатував біля печери. І от наче грім гримнув удалині — це заревів лев, що прокинувся голодний та лютий.

Коли голова чудовиська з'явилася в отворі печери, князь змахнув мечем і щосили опустив його на могутню шию звіра. Від лев'ячого реву здригнулися гори — і мертвий звір упав на землю.

На честь перемоги князь узяв собі ім'я Лев, а зображення звіра помістив на своєму гербі. На сусідній горі, ще вищій від гори Лева, князь Лев збудував замок.

Невдовзі біля підніжжя цієї гори почали селитися люди, сподіваючись на захист могутнього князя Лева від ворогів. Тож місто, що незабаром тут постало, почали називати Львовом.

1. Яка з легенд вам сподобалася? Чому?

2. Знайдіть на карті України названі у творах міста. Як у них пояснюється походження назв цих міст?

3. Якому місту належить зображений вище герб? Підготуйте презентацію на тему «Герби міст України». Презентуйте роботи в класі.

4. Дізнайтеся про походження назви того населеного пункту, у якому ви проживаєте. Розкажіть про це в класі.

Міфи — перекази про створення світу й людини.

А. Клименко. Сварог.
2008 р.

Світ, у якому ми живемо, завжди був сповнений таємниць. Чому на небі так багато зірок? Як і коли виникло життя на Землі? Чому існує добро і зло, правда та кривда? Як пояснити, чому змінюються день і ніч, пори року?

Наші пращури намагалися зрозуміти та пояснити незвідане, тому й почали складати різні розповіді й оповідки. Вони вірили в богів, шукаючи в них підтримки та захисту. Їхні початкові уявлення про світ дійшли до нас у міфах, легендах і казках.

Цікавинки зі скриньки

У слов'янських міфах розповідається про прадавніх богів та їхні чарівні здібності.

- ◆ **Сварог** — бог неба, світла й ковальства. Наші предки вважали, що на людей він дивиться з неба крізь віконечка, а вночі ті віконечка світяться — це зірки.
- ◆ **Дажбог** — бог сонця. Давні люди називали себе *дажбожичами* — онуками бога сонця. Були переконані, що він дав людям зерно. Зображення сонця відтворювали на вітрильниках і прапорах, вважаючи, що це принесе удачу.
- ◆ **Перун** — бог дощу, блискавки й грому. Уявляли його таким, що їде по небу на вогняній колісниці й молотом розбиває хмари; за спиною тримає сагайдак із стрілами й лук. Узимку Перун лягав спати та замикав небо ключами. Тому взимку немає блискавок і грому. А навесні прилітає зозуля, будить Перуна й віддає ключі від неба, які вона забирала у Вирій.

- ◆ **Стриб́ог** — родоначальник усіх вітрів. Його уявляли парубком у білих шароварах, які надувалися від вітру.
- ◆ **Сокіл, або Рід,** — Першоптах і Першобог світу. Має вплив на долю богів і людей.
- ◆ **Білоб́ог** — головний бог добра. Один із найдавніших і найголовніших персонажів давньоукраїнської міфології. Творець Землі, Води та Світла; батько Перуна, захисник людей від зла; господар Вирію та повелитель інших богів. Народні легенди зображують Білобога в постійній боротьбі із Чорнобогом (*символ протиставлення добра і зла*). Згідно з повір'ям, він перетворювався на Білого Лебедя.
- ◆ **Лáда** — богиня весни.
- ◆ **Ві́рій** — у міфах це острів у Всесвіті, першоземля богів і світу. Тут росло першодерево світу — прадуб із молодильними яблуками безсмертя. Сюди ж злітали-ся птахи на зиму.

Багато слов'янських міфів відомі читачам із книжки українського письменника С. Плачинди «Міфи і легенди стародавньої України».

Прочитайте вдумливо текст.

Перун

Слов'янський міф

Сказав якомсь Сокіл-Род синові Білобога:

— Ти є Перун. Мусиш прати небо. Тож візьми в пригорщу Живої Води й бризни на небо, аби на ньому утворилися дощові хмари.

І зробив так Перун, і попливли по голубому небі пухнасті хмарини. Тоді сказав Сокіл Перунові: «Удар стрілою в хмару, пусти дощ для людей». І вдарив стрілою в хмару Перун. Спалахнула блискавка. Загуркотів перший грім над полями. Полився життєдайний дощ на Землю. Знову впали на коліна люди, віншуючи Рода й Перуна. А Бо-

В. Ларьов-Корольков.
Перун. 1995 р.

жич піднімався дедалі вище по небу, сіючи життя і радість на Землі. Лише під вечір, стомившись, спустився Божич на спочинок. З дня в день тепер світило Сонце. З дня в день зростав молодий Божич — тож дні довшали й довшали.

Добре врожаїлося на Землі. Улітку дні були найдовші, тепла — найбільше, тож Божич виріс, як велетень. А коли люди зібрали врожай та настала осінь, то Божич почав старіти, зменшуватися, і дні ставали коротшими й коротшими, а ночі довшали та темнішали. Тішився тоді Чорнобог із Марою, бо йшла люта війна між Чорнобогом і Білобогом, між світлом і пільмою, між добром і злом. І Чорнобог задумав перемогти Світло. От і настала тоді найдовша ніч, у яку помер геть постарілий Божич. І зрадів Чорнобог. Він сказав Марі: — Біжи мерщій на Землю і будь-що знайди Коляду, бо вона народить нового Божича. Не дай йому народитися! Не дай з'явитися на світ сонячному світлу, що знищує нас. Маємо перемогти світло, аби настала вічна ніч.

І побігла Мара по Землі. Зустріла Коляду й стала гнатися за нею. І перетворилася богиня неба на Козу, і пробігла Мара повз неї, не звернувши увагу на рогату тварину. Оббігала Мара за ту довгу ніч усю Землю, та дарма...

Зблиснули з-за лісів і гаїв перші промені молодого золотого Божича. Народилося нове Сонце. Новий рік. Нове життя. Піднявся Божич над Землею, а люди — віншувальники Коляди — зібралися у ватаги, котрі називалися **колядниками**, і пішли з радісними співами від хати до хати, несучи попереду Звізду Ясну — зображення Божича — Молоде Сонце. А ще колядники несли із собою опудало священної тварини — Кози, котра щороку рятує Коляду від Марі.

А я **Віншувати** — вітати, поздоровляти.

1. Імена яких богів згадано у творі? У чому їхня особливість?
2. Як у тексті пояснюється зменшення дня? Прочитайте.
3. Хто такий *Божич*? Звідки він з'являвся? Хто не хотів його появи на Землі? Чому?
4. Хто такі *колядники*? Що вони носили із собою? Поясніть значення цих символів, використовуючи інформацію з тексту.
5. Знайдіть у додаткових джерелах інші слов'янські міфи. Перекажіть зміст одного з них.

Прочитайте виразно текст.

Подвиг Прометейя

Давньогрецький міф

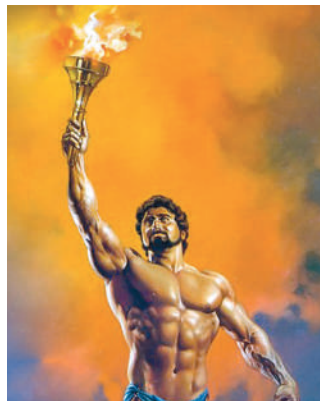
У сиву давнину, коли боги жили ще на священній горі Олімп, за царя й батька їм був могутній громовержець Зевс. Він володарював над усім широким світом. Люди теж корилися йому, прославляли в піснях і вшановували щедрими дарами.

Але сталося так, що хтось із людей не догодив Зевсові, і він у гніві відібрав у них вогонь. А без вогню їх чекала голодна й холодна смерть.

І тут на допомогу людям прийшов мужній герой, на ім'я Прометей. Жаль стало Прометееві дітей малолітніх, бабусь і дідусів. Якось вилучив він слухну хвилинку, викрав з Олімпу вогонь і повернув людям. А ще навчив їх будувати житло, плавати в морі-океані, лікувати різні хвороби, навіть грамоти навчив. Дуже розгнівався Зевс на непокірного Прометейя!

— Прикуйте цього зухвальця до скелі! — наказав він. — Нехай страждає!

Багато довгих літ провів Прометей на скелі. За те, що він так прислу-

Б. Валеджо. Прометей.
1985 р.

жився людям, йому довелося терпіти люті муки. Але настав і для нього щасливий час: визволив Прометея інший герой і сміливець — могутній Геракл.

1. Прочитайте заголовок до твору. Про який подвиг розповідається в міфі?

2. **Розшифруйте ребуси.** Поясніть, що означають слова-відгадки.

3. Поміркуйте, яким може бути продовження дружби Прометея та Геракла.

Притча

Притча — це невелике усне оповідання повчального характеру про якусь життєву пригоду.

Прочитайте тексти.

Премудра притча

Притча

Одного разу оповістив премудрий Соломон, що буде казати мирові своє казання — навчання. Людей посунуло сила! Подумайте тільки: сам премудрий Соломон навчатиме! Певне ж, мовляв, там щось дуже розумне можна почути. Зійшлися люди, вийшов премудрий Соломон.

Кожний хоче ближче досягнути, щоб не пропустити й слова з премудрого казання. Штовханина та сварка!.. Аж ось усі втихомирилися. Почав премудрий Соломон говорити:

— Слухайте, люди добрі, що я вам казатиму: як маєте що шити, то спочатку вузлики зав'яжіть!

Повернувся і пішов — кінець науці.

Ви, певне, думаєте: «Що ж це таке? Оце тільки й усього сказав премудрий Соломон? Та що ж тут такого мудрого?» Вам так здається! А тут мудрої науки багато: ось розпочніть шити та не зав'яжіть вузлик. Що з того буде?.. Та й не тільки в шитті, у кожній справі — як не зав'яжеш спочатку вузлик, то нічого й не буде!..

Чи ж то не мудра Соломонова наука, хоча й коротенька? (*Переказ Олени Пчілки*).

Соломóн — цар Ізраїльсько-іудейського царства, який славився надзвичайною мудрістю.

1. Яка життєва пригода описана в притчі?
2. Чому люди хотіли послухати повчання Соломона?
3. Прочитайте, що сказав Соломон. Як ви розумієте ці слова? Знайдіть їхнє пояснення в тексті. Чи погоджуєтеся ви із цим поясненням?
4. Знайдіть у тексті речення, які треба читати із здивуванням, захопленням і впевненістю.

Яблуня

Народна притча

Син спостерігав за старим батьком, котрий щодня багато трудився, а навесні взявся садити сад. Юнак підійшов до батька, поглянув на маленьку яблуньку, яку той старанно обкопував, і запитав:

— Батьку, я бажаю тобі ще багато літ життя. Але невже ти ще сподіваєшся їсти плоди із цієї яблуні?

— Я завжди з великою насолодою їв яблука з дерев, яких не садив, — відповів батько. — Так я намагаюся віддячити всім, хто садив сад для мене.

1. Чому цей твір є притчею?
2. Яке запитання хвилювало сина? Прочитайте.
3. Що відповів на це батько? Поясніть, як ви розумієте його слова.
4. Перекажіть текст від імені батька чи сина (*на вибір*).

Українські народні пісні

Україна обдарована багатьма скарбами. Її прославили на весь світ золоті лани пшениці, родючі чорноземи, надзвичайно працьовиті люди й неймовірно красиві народні пісні.

Народна пісня — невеликий усний віршований твір, призначений для співу.

Пісня — це душа українського народу, його життя та історія. Задушевна, милозвучна й проста, вона полонить серця слухачів не тільки на нашій Батьківщині, а й далеко за її межами.

Скільки пісень складено в Україні? Достеменно на це запитання не відповість ніхто. Записано їх майже 500 тисяч. А скільки пісень залишилося невідомими! За підрахунками, загальна кількість українських народних пісень — від мільйона до двох.

Народні пісні виникали внаслідок колективної творчості. Їх складали обдаровані люди, доповнювали, змінювали й удосконалювали. Пісні ставали змістовнішими, поетичнішими й мелодійнішими. У різних місцевостях одну й ту ж пісню переробляли, і тому виникали її різні варіанти. Майже кожна пісня має кілька версій. Отже, народні пісні складали колективно: їхній автор — народ.

За своїм змістом народні пісні дуже різноманітні. У попередніх класах ви вивчали колядки та щедрівки, веснянки й колискові пісні. Є ще багато ліричних пісень: про кохання, розлуку, про стосунки в родині та побуті, історичні.

1. Який твір називають *народною піснею*? Назвіть відомі вам народні пісні.
2. Розкажіть, як створювали народні пісні.
3. Чи співають їх у вашій родині?
4. Вивчіть напам'ять українську народну пісню (за власним вибором) і заспівайте на уроці музичного мистецтва.

Прочитайте українську народну пісню, яка належить до жнивських.

Вийшли в поле косарі

Вийшли в поле косарі
Косить ранком на зорі.

Приспів

Гей, нуте, косарі,
Бо нерано почали;
Хоч нерано почали,
Так багато утяли!

До обіду покосили,
Гострі коси потупили.

Приспів

По обіді спочивали,
Гострі коси поклепали.

Приспів

Увечері холодком
Йшли додому всі рядком.

Приспів

Клепа́ти — вирівнювати й загострювати лезо коси.

1. Про кого йдеться в пісні? Що робили косарі?
2. Як ви розумієте слова *гострі коси поклепали*?

3. Знайдіть і прослухайте запис в інтернеті. Заспівайте пісню.

Прочитайте пісню.

Ой зелене жито, зелене...

Ой зелене жито, зелене,
Хорошії гості у мене.
Зеленеє жито женці жнуть,
Хорошії гості в хату йдуть.

Ой зелене жито, зелене,
Хорошії гості у мене.
Зеленеє жито за селом,
Хорошії гості за столом.

Ой зелене жито, зелене,
Хорошії гості у мене.
Зеленеє жито при межі —
Хорошії гості до душі.

Ой зелене жито, зелене,
Хорошії гості у мене.
Зеленеє жито ще й овес, —
Тут зібрався рід наш увесьь.

Традиційно вважають, що під цю пісню доречно зустрічати гостей.

1. Чи сподобалася вам пісня? Про що в ній ідеться? Які рядки повторюються? Зачитайте їх.
2. Вивчіть пісню напам'ять і заспівайте рідним.

Узагальнення знань із розділу

1. Прочитайте назву розділу. Поясніть, як ви його розумієте.
2. Поясніть відмінність між прислів'ям і приказкою. Проведіть конкурс знавців українських прислів'їв.
3. Доберіть усмішки на шкільну тематику. Розподіліть ролі та розіграйте їх у класі.
4. Які ви знаєте українські народні пісні? Проспівайте їх разом.
5. Поєднайте частини речень.

Притча — це	твір, у якому розповідається про історичну подію, небувалу пригоду, життя та діяльність якоїсь особи або вигаданої особистості.
Легенда — це	перекази про створення світу й людини.
Міф — це	невелике усне оповідання повчального характеру про якусь життєву пригоду.

6. Доповніть таблицю назвами творів.

Усна народна творчість			
Казки	Легенди	Міфи	Притчі

7. Продовжте речення одним словом. З якого твору ці уривки?

«З того часу сім'я зажила заможнo й більше раділа гарній погоді та врожаю, ніж мішку ...».

«На честь перемоги князь узяв собі ім'я Лев, а зображення звіра помістив на своєму ...».

«Слухайте, люди добрі, що я вам казатиму: як маєте, що шити, то спочатку ... зав'яжіть!»

«Срібло, золото — то болото, а хліб — ...».
8. Висловте свою думку. Продовжте речення.

Тепер я знаю, що ... .

Мені було важко ... .

Літературні казки

У дитинстві мами й бабусі читали вам багато казок. Одні створив народ, їх називають **народними**, або **фольклорними**. Інші написані конкретними письменницями та письменниками, тому їх називають **авторськими**, або **літературними**.

Жанр літературної казки улюблений серед українських письменників і письменниць. У попередніх класах ви читали літературні казки Івана Франка, Лесі Українки, Василя Сухомлинського. А в цьому році ви ознайомитеся з літературними казками Оксани Іваненко, Сашка Дерманського, Василя Симоненка.

Коли ви читаєте літературні казки, то помічаєте: одні з них написані за мотивами народної казки, а інші — це авторський задум. У них багато фантастичного й незвичайного. Ці твори мають авторку або автора, який (яка) у відомий зміст народної казки чи описаної події вніс (внесла) щось власне та неповторне.

Прочитайте виразно текст.

Дубок

Казка

Він був такий маленький та непомітний у сухому листі, куди його скинув вітер. Ніхто, звичайно, і подумати не міг, що саме йому доведеться стільки пережити. Навіть білці, яка стрибала, наче літала, з гілки на гілку, з ялини на сосну, із сосни на дуб, не хотілося спускатися додолу підбирати його. (...)

66

Старий дуб жив уже багато-багато років. Сто років — це ж дуже багато, а він кілька сотень років прожив. Дуб був гіллястий, міцний, поважний, з товстелезним стовбуром. І, звичайно, він був найголовніший тут, у лісі. Ніхто з ним не сперечався, коли дуб шумів своїм листям. І листя він найдовше не хотів скидати, щоб було чим шуміти й усім наказувати. Уже в лісі всі дерева втратять листя, а дуб усе ще тримає його, хоча воно вже й пожовкло.

— То ви, молодь, померзли, а я, старий, звик, — каже.

А навесні, навпаки, бурмоче:

— Ще почекаю, може, холодно буде новому листячку! — І найпізніше за всі інші дерева вбереться у свіжу зелень. — От бачите, — сміється, — я тепер наймолодший!

У лісі дерева та пташки слухали старого дуба. І навіть вітер суховій, який налітав із степу, угамовувався в його густому, міцному гіллі. Недарма старого дуба любили дерева, і птиці, і звірі. Під його охороною не страшні їм були ні вітри, ні бурі. Наче на сторожі, стояв він на узліссі.

От і зараз — позривав вітер жолуді, порозкидав, а листя все ж таки переможно зашуміло.

— Не бешкетуй, розбишако, слухай нашого батька! Не пустимо тебе далі! Хіба ми марно виростили?

Вітер розсердився і засвистів:

— Це ви тут такі сміливі, ви б мене в степу зустріли, там я показав би вам! (...)

А дуб усміхається та й каже:

— Не хвалися, дядьку, не хвалися. На кожного хвалька знайдеться розумна рука.

Маленький жолудьок, найменший його син, почув, як батько з вітром розмовляє, і подумав: «Справді, наш батько найдужчий. Он навіть вітер його злякався. Чому я на батька не схожий? Мене білка може схопити, і лісова миша згризти. Заховаюся подалі!» — І він закотився ще глибше під руде листя, коло самого коріння. (...)

Раптом зашаруділо листя над ним, і маленькі руки підняли його із землі.

Найстаріший дуб в Україні.
с. Стужиця, Закарпатська
область. Світлина

— От іще жолудьок заховався! — сказав чийсь голос.

То був невеликий хлопчик. Він тримав кошик і кинув туди жолудь. А там було ще багато таких самісіньких жолудів. (...) І він змішався з іншими.

— От іще братик! — зраділи ті. — Ти, напевне, також із великого старого дуба, найголовнішого в лісі?

— Еге ж! І ви?

— І ми, і ми! Значить, ми рідні брати!

— Ну, разом нічого не страшно. Тільки навіщо нас зібрали?

- Яка може бути відповідь на запитання жолудя?

Дятел, який сидів на гілці й стукав зосереджено довгим носом, замислено сказав:

— Я бачив, як білки збирають запаси на зиму, щоб узимку гризти, але ж вас зібрали діти. Не знаю, не знаю...

Справді, їх було багато, дітей, і всі вони назбирали повні кошики жолудів. Та хлопчика, який його ніс, жолудь ні з ким не сплутав. Він був також найменшим. Хлопчик ішов дуже радісний і приспівував:

Посаджу я жолудьок,
З нього виросте дубок!

— Дивіться, дивіться, — показував він свій кошик усім дітям. — Правда, я багато зібрав? Я сам навесні їх посаджу.

Жолудів набралось цілі гори. Повні комори їх насипали. (...) І вони почали згадувати рідний ліс, і все в ньому здавалося таким чудесним, таким милим, зеленим і найкращим. Як це вони раніше нічого не помічали? Невже

більше ніколи не повернуться туди? Навіщо їх зірвав вітер із рідного дуба? (...)

Коли жолуді винесли на подвір'я, була вже провесінь. Повітря було синє й прозоре, а небо з білими хмарами відбивалося у великих калюжах, які утворилися з талого снігу.

Їх зсипали у великі лантухи, навантажили на машини й повезли. Жолудь навіть не побачив, що серед дорослих і дітей, які сиділи на машинах, був і той маленький хлопчик, який підняв його із землі. Він, правда, за зиму підріс, але не дуже.

«Що це? Куди їх привезли?»

Навколо було голо-голо й жодного деревця! Тільки сонце сяяло з неба й усім так лагідно всміхалося (...).

— Я сам! Я сам посаджу мої жолуді! — вигукнув хлопчик.

І знову жолудь потрапив у його маленьку теплу долоню і раптом упав у яму.

«Я не хочу! Не хочу!» — хотів закричати жолудь.

І вже більше нічого він не чув, не бачив ні сонця, ні неба... Але дивно, йому раптом тут, у земляному гнізді, стало добре й не страшно. Може, тому, що земля була пухка та тепла. Вона ніжно обгорнула всі жолуді й шепотіла:

— Діти мої, синочки, виростаєте, дубочки. Я вас зігрію, нагодую, сили вам додаю. А ви й мене, як виростете, збережіть від суховію клятого.

І вже не пам'ятав жолудьок, скільки лежав там із своїми братами. Він просто заснув із ними.

І раптом жолудь прокинувся.

— Набридло! Набридло лежати! — закричав він. — Тісно! Темно! Повернутися ніде!

Він напружився, потягнувся і пробив голівкою землю. Що це? Який же це жолудь? Зелений, свіжий паросточок виткнувся на ясний, радісний світ.

— Як добре! Як гарно!

Навколо зеленіло жито. А там далі інші дубки виткнулися, а там — ще паростки — акацій та ясенів. Тут було зовсім не так, як тоді, коли їх привезли й засипали в земляні гнізда. Уся зелень гомоніла, знайомилася між собою. (...).

Дубочків виросло багато-багато.

Земля зітхала полегшено. Усі ці рослини зберігали їй вологу.

— Ох, мій дубок надто повільно росте! — скаржився хлопчик. — Бачите, й акація, і ясени вищі за нього.

— Нічого, — заспокоювали його дорослі. — Він поволі набирається сили, зате буде найміцнішим, ніхто його не подужає.

А дубок не сумував. Чого ж сумувати, коли він увесь час на волі, не в коморі, не в землі, і навіть не маленьким жолудьком на гілці? А що маленький — так усі ж його братики ще такі! (...)

Минуло ще кілька років. І всі діти, які садили ліс, уже підросли. Навіть той найменший хлопчик став височеньким парубійком і, мабуть, закінчував школу. Та його дубок був вищим за нього. Хлопець дуже любив його. (...)

Навесні пташки поверталися до рідного лісу. І раптом побачили: там, у степу, шумить молодий чудесний ліс.

Весело стало в молодому лісі!

І ніхто не злякався, коли влітку раптом налетів суховій. Наче непохитна армія, стояли міцні дубки, а за ними акації, а там ясени, і не пус-

тили вітер до жита, до полів, де всього посіяли й насадили люди.

Закрутився вітер на місці, засвистів і зник...

— Це ми його не пустили, — загомоніли листя та гілки молодого дуба.

— Це ми вас утримали, — серйозно й упевнено сказало коріння.

— Це ми допомогли вам вирости, — зашуміли колоски.

А дубок засміявся так само, як його батько. Він згадав, що той казав про суховій: «На кожного хвалька знайдеться розумна рука».

Дубок згадав маленьку руку, яка підбрала його із землі й посадила тут. Невже ця рука перемогла найдужчий вітер? (За О. Іваненко).

1. Що ви дізналися з тексту про дуб?
2. Знайдіть і прочитайте частини тексту, у яких розповідається: скільки років живе дуб, коли він скидає листя, яке коріння має.
3. У яких словах висловлена повага жолудя до свого батька? Прочитайте.
4. Перекажіть стисло частину тексту, у якій ідеться про те, як із маленького жолудя виріс міцний дуб.
5. Назвіть прислів'я, яке є в тексті. Поясніть його значення. Як це прислів'я пов'язане зі змістом твору?
6. Прочитайте останнє речення тексту. Дайте відповідь на запитання. Поясніть свою думку.

7. **Завдання для «письменників».** Придумайте казку про будь-яку іншу рослину. Розкажіть її в класі.

8. Для чого діти збирали жолуді? Чи доводилося вам садити дерева? Розкажіть. Візьміть участь у проєкті «Посаджу я дерево». Для цього візьміть плід або насінину з таких дерев, як слива, вишня, дуб, горіх, каштан чи персик. Посадіть у горщик і вчасно поливайте. Навесні вирощений паросток посадіть у відкритий ґрунт.

Цікавинки зі скриньки

- ◆ Дуб у багатьох народів, зокрема й в українського, у давнину вважали символом могутності та сили.
- ◆ Деревину дуба високо цінують завдяки міцності та довговічності.
- ◆ Дуб потребує великої кількості води. Доросле дерево споживає майже 200 л води на добу.
- ◆ Зображення дуба можна побачити на гербах багатьох міст.
- ◆ У середньому дуб живе майже 400 років. Але є і довгожителі. Найстаріший дуб в Україні росте понад 1200 років у селі Стужиці Закарпатської області.

Василь Симоненко
(1935–1963)

Василь Симоненко народився на *Полтавщині* в селянській родині. Учився дуже добре: закінчив школу із золотою медаллю. Складати вірші Василь почав ще в шкільні роки. Після закінчення школи вступив до Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка на факультет журналістики.

Для дітей поет створив вірші й казки: «*Цар Плаксій та Лоскотон*» і «*Подорож у країну Навпаки*». А написав він їх для свого улюбленого сина Лесика. Тому в казці й згадує його.

Прочитайте вголос текст.

Подорож у країну Навпаки

Віршована казка

(Скорочено)

Лесик, Толя й два Володі
Сумували на колоді.

Лесик скаржився:
«Хлоп'ята,

Страх як тяжко
жись мені:
Слухай маму, слухай тата,
Умивайся день при дні.
Ох, і тяжко жись мені!
Толя теж сидить бідує,
Вилива жалі свої:
«Дуже Тоня вередує,
Розважай весь час її...»
А Володя скиглить:
«Тато змусив квіти
поливати...»
І зітхає вся четвірка:
«Як нам тяжко, як нам гірко!»
Раптом трісь — і перед ними
Бородань малий з'явивсь,
Хитруватими очима
На четвірку він дививсь.
І сказав до них суворо
Цей химерний чоловік:
«Я почув про ваше горе
Й через доли, через гори
Свою бороду волік —
Поспішав мерщій сюди
Виручати вас з біди.
Недалеко звідсіля

Є чудна одна земля —
Там ні дня нема, ні ночі,
Кожен робить там,
що схоче...»
Тут всі четверо до нього:
«Поможіть нам, допоможіть!
Як пройти в оту країну,
Розкажіть нам, розкажіть!»
«Поможу я вам охоче, —
Каже власник борода,
— Ви на мить
заплющіть очі —
Я відправлю всіх туди».
Тільки так усі зробили,
Всіх як вітром підхопило,
Закрутило, завертіло,
Заревло і загуло,
Й над степами,
Над лісами
Аж під небом понесло!
Як розплющили всі очі,
Закричали:
«Тру-лю-лю!
Я роблю тепер, що схочу,
Що захочу, те й роблю!
Ми потрапили-таки

О. Яремчук.
Ілюстрація до казки
В. Симоненка
«Подорож у країну
Навпаки».
1993 р.

У країну Навпаки!»
Ну, а цей чудесний край
Для малечі просто рай:
Там в річках тече чорнило,
Там ніхто й не чув

про мило!

Всі замурзані по вуха,
Галасують всі щодуху,
Оком чують, вухом бачать,
Догори ногами скачуть.
Сажотруси хати білять,
Землеміри небо ділять,
Косарі дерева косять,
Язиками дрова носять.
Взявши торби, малюки
Ходять в небо по зірки.
Наберуть їх повні жмені,
Ще й напхають у кишені
І додолу з неба — скік! —
Хто на скирту, хто на тік.
Лесик, Толя, два Володі,
Як малі телята в шкоді,
Цілий день брикали,
гралисьь,
Реготали і качались,
То з якимись хлопчачками
Воювали галушками,
То в густих чагарниках
Танцювали на руках.
І кричали: «Тру-лю-лю!
Що захочу, те й роблю!»
Потім, стомлені й щасливі,
Спали, висячи на сливі.
Одіспавшись, ласуни
Рвали з дуба кавуни

І з кущів серед левад
Смакували шоколад.
Якось їх біля млина
Стріла гвардія чудна —
Ці вояки в штанях синіх
Верхи їхали на свинях.
«Хто такі? — спитав похмуро
Найстрашніший мацапура.
— Це перевертні, не діти!
Гей, хапайте їх, в'яжіте!»
І вояки той наказ
Так і виконали враз
Та й погнали неборак
До палацу Невмивак.
Ждав їх в будці для собаки
Цар Великий Невмивака —
Він найстаршим тут
вважався,
Бо сто років не вмивався.
Як побачив цар малих,
Закричав, завив на них:
«Що це в біса за прояви?
В них праворуч руки праві?!
Чом вони очима бачать?
Що це, слуги мої, значить?
Треба їх обмить чорнилом,
Бо від них одгонить милом.
Потім всім їм для науки
Треба викрутити руки,
Ще й відтяти треба вуха
Та навчить очима слухать.
Лиш тоді ці диваки
Зможуть жити в Навпаки.
А тепер цих недотеп
Замуруйте в темний склеп!»

Так, зіпершись на ломаку,
Гаркнув грізний
Невмивака,
І дітей всіх чотирьох
Слуги кинули у льох.
У льоху в холодній тиші
Шаруділи сонні миші,
Од стіни та до стіни
Сновигали таргани,
І, забившись в кутки,
Пряли пряжу павуки.
Пронизав усіх хлоп'ят
Страх нечуваний до п'ят,
Тож всі четверо щосили
У тюрмі заголосили.
І від тих солоних сліз
Льох увесь по швах поліз:
Спершу стіни тануть стали,
Потім двері з цукру впали.
І щаслива дітвора
З криком радісним «ура!»
Задала стрімкого дьору
Од царя страшного з двору.
А вояки в штанях синіх
Мчали назирці на свинях
І кричали, й докоряли,
Й помідорами стріляли.
Ось-ось-ось були б
спіймали,
Але свині раптом стали
Й повернули до лози
Смакувати гарбузи.
Як вояки не галділи,
Свині й слухать не хотіли —
Тільки рохкали й хрумтіли,
Гарбузи все їли, їли.

А наївшись, як одна,
Всі чкурнули до багна.
Тож вояки всі чимдуж
Мчали слідом до калюж
Та благали: «Любі паці,
Вже пора ставать до праці!»
Свині добре все це чули,
Та й бровою не моргнули
І пролежали в багні
Дві секунди ще й два дні.
А тим часом наші діти
Мчали, мов несамовиті,
Через поле й сінокіс
Та й потрапили у ліс. (...)
Розізлився Невмивака,
Що зірвалася атака...
Він сказав:
«Дітей схопіть
І в чорнилі утопіть!»
І вояки в штанях синіх

О. Яремчук. Ілюстрація до казки
В. Симоненка «Подорож у країну
Навпаки». 1993 р.

Сновигали скрізь
на свинях,
Доглядали, щоб малечі
Не було шляхів до втечі
Ну а діти, бідні діти,
Стали худнути, марніти,
Стала їх бороти втома,
Закортіло всім додому.
І зітхала вся четвірка:
«Як нам тяжко!
Як нам гірко!»
Раптом трісь —
і перед ними
Бородань малий з'явивсь.
Хитруватими очима
На четвірку він дививсь.
«Хто із вас додому хоче, —
Каже власник бороди, —
Хай лишень заплющить очі —

Віднесу його туди...»
Тільки всі отак зробили,
Всіх як вітром підхопило,
Закрутило, завертіло,
Заревло і загуло
Й над степами,
Над ярами
Попід небом понесло!
Як розплющили всі очі,
Гульк — уже в своїм дворі!
Їх стрічають, обнімають
І бабусі, й матері,
І кричать мандрівники:
— Нас тепер ніяким дивом —
Навіть бубликом
красивим! —
Не заманите ввіки
У країну Навпаки!

◆ Правильно наголошуйте подані слова.

Лише́нь, сновига́ли, химерний, землеміри, марніти, прониза́в.

А Я **Мацапура** — неохайна або незграбна людина.

1. Назвіть героїв твору. Чому хлопці скаржилися на життя? Хто їм вирішив допомогти?
2. У яку країну вони потрапили? Прочитайте, що відбувалося в цій країні.
3. Чи сподобалася хлопцям країна Навпаки? Коли вони змінили свою думку?
4. Чого навчає казка?
5. Чи хотіли б ви потрапити в країну Навпаки? Обґрунтуйте відповідь.
6. Знайдіть у тексті синоніми до слів *дорога, захотілося, чудернацький, швидкий*.
7. Поясніть значення виділених у тексті слів.

Прочитайте текст частинами.

Царство Яблукарство

Повість

(Уривок)

Розділ 2

Яблуко на колесах

— О-огірочки! Мариновані огіро-очки! Усі один в один! З банки та з бочки!.. Картопелька! Гарна карто-опелька. Не жовта, не побита, смачна несамовито! Я-а-аблучка! Солодючі яблучка! Наливні, сокови-иті, росою вми-иті! Підходьте! Беріть огірочки, картоплю, я-а-аблучка!

Натанова бабуся з головою поринула в базарування. Мало хто міг позмагатися з нею в базарному красномовстві. Якби вона народилася років на тридцять пізніше — бути їй першокласним торговельним агентом.

Натан тільки й устигав набирати з мішка картоплю та всіляко підсобляти бабусі. Покупці йшли на бабусині примовляння, наче коти на валер'янку. А Натан і радий: якщо й далі так підуть справи, то скоро сто сорок гривень будуть у нього в кишені. А завтра... Завтра здійсниться його мрія...

— Натане, а вкинь-но, синку, у торбинку кілограм яблук.

Натан краєм ока глянув на чергового покупця — невеличкого чоловіка в куфайці — і став виконувати бабусине прохання.

— А чи не можна скуштувати? — спитав тим часом покупець.

— Чого ж не можна, куштуйте на здоров'я, — усміхнулася бабуся та відрізала чоловікові шматочок яблука. — Беріть, беріть, чоловіче, — припрошувала покупця, — п'ять гривень кіло, не пошкодуєте: яблучка золоті...

— Вони! — розпливлася в усмішці добродушна чоловікова фізіономія. (...)

— І я кажу, що вони, — засяяла бабуся, — таких яблук іще пошукати! Беріть більшенько.

— А є? Давайте, я всі заберу, — не на жарт розійшовся покупець, даючи бабусі п'ятдесятигривневу купюру. Він, здавалося, аж пританцьовував на місці — чи на radoщах, що знайшов смачні яблука, чи ще чого. Може, просто настрій був хороший.

— Та ось останні добирайте, оце все, що залишилося. Такі яблучка, що не залежуються, розібрали люди.

— Шкода, що так мало, та давайте вже, скільки є.

Натан докидав у торбинку решту яблук і поклав на вагу. Вийшло два кілограми.

Бабуся заходилася рахувати решту, а веселий покупець, таки пританцьовуючи, схопив торбинку, поклонився та швидко-швидко пішов до метро. Натан зачудовано дивився вслід. Це ж треба, яких тільки диваків не буває на світі! Чудний дядечко, та й годі.

— Їжте на здоров'ячко! — Бабуся підвела голову й простягла решту. — Ой, а де це він? А решту ж не забрав! Сорок гривень, люди добрі!

— Бабусю, давайте сюди, я наздожену!

Хлопчик вискочив із базару. Прямо були зупинки маршрутних таксі та вхід у метро. Натан таки розгледів, як той дивний покупець завернув у скляні двері метрополітену.

Натан наліг на ноги. Він ускочив у метро саме тоді, як дядечко з їхніми яблуками ступив на ескалатор і поїхав донизу. Натан притьмом метнувся за ним, забувши навіть, що без жетона в метро не можна. Безжальні клешні турнікета йому негайно про це нагадали. Трі-і-ісь!

— У-ух! — завив від болю хлопчик. Натан підбіг до каси із жетонами.

З верхніх сходинок ескалатора дядечка не було видно. Натан знав, що бігти по ескалатору заборонено, але що було робити, коли зараз незнайомий покупець сяде в потяг і зникне назавжди без своїх законних сорока гривень. Ото вже роззява!

Десь на півдорозі Натан побачив, що той, кого він наздоганяє, уже дістався до місця, де сходи, розпростав-

шись, ховаються в підлогу, — простіше сказати, до самого низу. Дядечко зійшов із рухомої стрічки і... Що це він робить?! Натан навіть заляк на місці, бо не знав, як же йому діяти далі, куди бігти — униз чи вгору. Любитель яблук одразу ж перейшов на сусідній ескалатор, той, що їде вверх, до виходу з підземки!

Натан так і стояв остовпівши. А коли чоловік, їдучи вже назустріч, майже порівнявся, до Натана повернулася здатність міркувати.

«Чудово! — подумав хлопчик. — Зараз я йому крикну про гроші, він почекає мене вгорі й отримає свою решту». (...)

Коли втікач досяг верхньої точки пересувних сходів, він зробив таке, від чого в його переслідувача відібрало мову: дядько спокійнісінько перейшов на ескалатор, яким кілька хвилин тому спускався до платформ метро.

«Він знущається з мене», — подумав Натан і прибавив ходу, щоб нарешті опинитися на одному й тому ж ескалаторі з, м'яко кажучи, дивакуватим дядечком. Це йому вдалося. Урешті-решт Натан вискочив на платформу й почав шукати серед людей свого дивного втікача. Але дива тільки-но набирали обертів.

До середини платформи з брязкотом і скреготом під'їхав... ні, не потяг, а один-єдиний дивний вагон. Він був жовтий, майже круглий, подібний до... Точно, подібний до величезного яблука! Дивно, але двері вагона були відчинені із самого початку. З них ніхто не вийшов, і, що

найдивніше, ніхто й не збирався в них заходити. Більше того, здавалося, що ніхто з людей на платформі навіть не бачить ніякого вагона! Так, жодна жива душа не звертала аніякісінької уваги на прибуття вагона-яблука, усі стояли, як і мить до цього: хтось читав книжку, хтось дивився на електронне табло, хтось розмовляв із супутником, хтось спостерігав за пасажирами... Натан міг дати голову на відсіч, що ніхто того вагона не бачив, вони дивилися ніби крізь нього.

Утім, один пасажир таки вирішив увійти всередину. Він виокремився з юрби та ступив до вагона. Пасажир був одягнений у чорну куфайку й тримав у руці торбинку з яблуками.

— Зачекайте! — отямився хлопчик і кинувся до того місця платформи, де на колії стояло яблуко на колесах. — Стійте!

Люди зачудовано дивилися на Натана. А він тим часом майже добіг до вагона, але той уже рушав. До хлопчикових вух лише долинула не менш дивна, ніж усе, що тільки-но відбулося в київському метро, фраза:

— Обережно, двері зачиняються! Наступна станція — «Царство Черв'якарство»! (...)

«Не викидати ж, зрештою, ці сорок гривень», — подумав Натан і вирішив: зараз він поїде додому, візьме свої заощадження, додасть до сьогоднішнього заробітку — і придбає мобілку! Ура!» (...)

Хлопчик довго-довго стояв у салоні мобільного зв'язку перед склянню вітриною та милувався обраною моделлю телефона. Апарат був чудовий: із фотокамерою, FM-радіо, виблискував полірованими боками й наче підморгував Натанові: «Гайда, хлопче, годі вагатися, купи мене! Ну ж бо!»

— Мо-можна подивитися он ту модель? — стиха спитав у продавця Натан.

— Будеш брати чи просто так, у руках хочеш потримати? — лукаво посміхнувся юнак.

— Буду. Буду брати, — уже впевненіше й голосніше відповів хлопчик, злякавшись, що продавець подумає, начебто в нього немає грошей.

— Тримай.

— Який же він чудовий! Це найкращий телефон у цілому світі!

— То що, гроші даєш? Пакувати?

— Даю. — Натан саяв від щастя. Він знехотя віддав свій скарб продавцеві, а сам поліз у кишеню по гроші: — Ось.

Юнак перебрав купку банкнот і двічі ретельно перерахував.

— Шкода, але бракує сорока гривень, — дещо зніяковіло мовив по хвилі продавець.

— Як? — злякався Натан. — Там мали бути всі. А, заждіть...

Він дещо пригадав, сягнув рукою в задню кишеню джинсів і видобув звідти ті самі злочасні сорок гривень — чотири купюри по десятці. Хлопчик поволі перерахував їх, уважно роздивився, наче прощаючись із кожною, потім перевів погляд на коробку з майже своїм мобільним телефоном, хвильку повагався... А тоді, наче злякавшись, що передумає, швидко простяг руку до прилавка.

— Вибачте, це не мої гроші, — випалив Натан, ухопив зі скла решту коштів і, мов ошпарений, вибіг із магазину (За О. Дерманським).

◆ Правильно наголошуйте подані слова.

Першоклáсний, п'ятдесятигрівневу, маршрутних, розпротáввшись, аніякісінької.

Турнікёт — пристрій для пропускання пасажирів по одному на станції метрополітену.

1. Назвіть персонажів твору.
2. Чим торгувала на базарі бабуся? Як вона привертала увагу покупців? Дайте їй характеристику.

3. Для чого були потрібні гроші Натанові? Як він їх заробляв?
4. Чому покупець яблук названий *дивакуватим*?
5. Прочитайте, як Натан намагався догнати чоловіка в куфайці й чому це йому не вдалося.
6. Знайдіть ту частину тексту, у якій хлопчик зустрівся з незвичайним світом. Прочитайте її і назвіть ознаки казки.
7. Прочитайте, як Натан купував мобільний телефон. Розкажіть, що він відчував.
8. Чому Натан не купив телефон? Про яку рису характеру хлопчика це говорить? Як би ви вчинили в такій ситуації?
9. Поділіть твір на частини. Складіть план тексту. Перекажіть одну із частин (*на вибір*).
10. Поміркуйте, що могло трапитися далі. Візьміть книжку в бібліотеці, прочитайте весь твір.

11. *Завдання для «художників»*. Намалюйте вагон, який здивував Натана.
12. *Завдання для «письменників»*. Опишіть, як може виглядати царство Черв'якарство.
13. *Завдання для «журналістів»*. Підготуйте репортаж про незвичайні події, які трапилися в метро.

14. Виберіть із тексту рядки, у яких ідеться про правила поведінки в метро. Розкажіть їх.
15. Знайдіть у кросворді 9 слів із тексту. Поясніть значення.

м	и	д	а	п	р	о	л	л	д	ж
с	й	и	і	в	а	п	п	р	о	е
ч	с	в	а	п	р	т	р	к	о	с
й	ц	а	к	е	н	о	г	у	ш	к
с	м	к	у	п	ю	р	а	ф	с	а
т	т	б	ж	м	ж	б	ь	а	ь	л
ю	а	ц	е	к	е	и	н	й	г	а
о	б	д	т	у	р	н	і	к	е	т
д	л	ь	о	л	ь	а	н	а	ш	о
і	о	в	н	а	п	р	о	л	д	р
п	л	а	т	ф	о	р	м	а	д	ж

Френк Баум (1856–1919)

Френк Баум народився в Америці в штаті Нью-Йорк і був сьомою дитиною у великій родині. Початкову освіту здобув удома. Деякий час навчався у військовій академії, захоплювався театром і філателією — збиранням марок.

Одного вечора він почав розповідати своїм дітям казку про вигадане Смарагдове місто, його дивних мешканців і казкову країну Оз. Так поступово Ф. Баум почав захоплюватися літературою, написанням творів. Згодом він став знаним на весь світ дитячим письменником-казкарем. Митець написав відому повість-казку «Чарівник країни Оз» та інші твори для дітей.

Сьогодні пропонуємо прочитати ще одну його цікаву й повчальну казку. Тож до справи!

Прочитайте уривок із тексту.

Чарівні цукерки

Казка
(Уривок)

Жив собі в Бостоні старезний мудрий аптекар Доус, котрий трохи чаклував. А ще в Бостоні жила молода дама Кларибель Садс, яка мала багато грошей, мало розуму й палке бажання виступати на сцені.

Отож пішла Кларибель до лікаря Доуса й сказала:

— Я не вмю ні співати, ні танцювати, не вмю читати вірші чи грати на піаніно. Я не акробатка, не стрибунка й не боксерка, але я бажаю потрапити на сцену. Що мені робити?

— І Ви готові платити за здійснення свого бажання? — спитав мудрий аптекар.

Л. Одинцова. Ілюстрація до казки Ф. Баума «Чарівні цукерки». 2012 р.

— Аякже, — відповіла Кларибель, дзеленькаючи грішми в гаманці.

— То прийдіть до мене завтра о другій, — сказав він.

На другий день о другій прийшла Кларибель, аптекар показав їй коробку, наповнену штуками, що вельми нагадували французькі цукерки.

— У нас тепер вік прогресу, — сказав аптекар, — і я тішу себе надією, що йду з ним у ногу. Оце Вам чарівні цукерки. Якщо з'їсте бузкову, то зможете танцювати

легко та граційно, наче тренувалися все життя. Після рожевої будете співати, мов соловейко. Біла зробить із Вас найкращого читця віршів. Шоколадна змусить Вас грати на піаніно, а після лимонно-жовтої цукерки зможете боксувати ногами на шість футів вище голови.

— Як чудово! — вигукнула Кларибель зі щирим захватом. — Ви, поза сумнівом, найрозумніший чаклун. — І вона простягла руку, щоб узяти коробку. — А вони досить сильні? — занепокоєно допитувалася Кларибель.

— Я єдиного боюся, — відповів лікар Доус, — що вони занадто сильні, бо Ви мені вперше замовили такі чудесні ласощі.

— Не турбуйтеся, — сказала Кларибель, — що сильніше вони діятимуть, то краще я виступатиму.

Сказавши це, вона пішла, але дорогою забігла в галантерейну крамницю, захопилася чимось іншим і забула коробку на прилавку, де продавали стрічки.

Потім до прилавка підійшла дванадцятирічна Бессі Боствік, щоб купити стрічку для волосся, і поклала свої пакунки поряд із коробкою. А як уже йшла, то, не помітив-

ши, прихопила її разом зі своїми згортками та пакетами й подріботіла додому.

Бессі не знала, доки не повісила плащ у шафу в коридорі й не полічила куплене, що принесла на одну коробку більше. Вона її відкрила й вигукнула:

— Ти ба, це ж коробка цукерок! Мабуть, хтось мені поклав помилково.

Вона висипала цукерки в миску, що стояла на столі, і вибрала одну шоколадну — вона любила шоколад — та й з'їла її, смакуючи, поки вивчала пакунки.

Приміряючи стрічку для волосся, вона раптом відчула сильне бажання пограти на піаніно, і бажання це врешті стало таке нездоланне, що дівчинка пішла у вітальню й відкрила кришку піаніно.

Досі вона з великими стражданнями якимось вивчила дві п'єси, які виконувала, смикаючи правою рукою, а про ліву забувала. Та під дією шоколадної цукерки дівчинка сіла й легенько пробігла пальцями по клавішах, створюючи таку виняткову гармонію, що й сама зачудувалася зі свого виконання.

Наступної миті Бессі накинулася на Сьому сонату Бетховена й зіграла її пречудово.

Мати, почувши незвичний шквал мелодій, зійшла вниз подивитися, хто це прийшов у гості. Та коли вона виявила, що це її рідна донька так божественно грає, то їй аж серце закалатало (вона була до цього схильна) і довелося сісти на диван, поки серце заспокоїлося.

Тим часом Бессі грала одну п'єсу за іншою з невгамовною енергією. Вона любила музику й тепер виявила, що їй достатньо просто сидіти за піаніно,

Л. Одинцова. Ілюстрація до казки Ф. Баума «Чарівні цукерки». 2012 р.

слухати музику й дивитися, як пальці самі пурхають по клавішах.

Сутінки в кімнаті згустилися, додому прийшов батько Бессі, повісив капелюх і плащ, поставив парасольку. Потім зазирнув у вітальню подивитися, хто грає.

— Боже мій! — вигукнув він.

Однак мати тихенько підійшла до нього й прошепотіла:

— Не перебивай її, Джоне. Ти коли-небудь чув таку музику?

— Вона вундеркінд! — ахнув приголомшений батько. — Заткне за пояс найкращих віртуозів! Це просто чудесно!

Поки всі стояли та слухали, прибув сенатор, якого вони того вечора запросили в гості. Не встиг він зняти плащ, як зайшов ще один гість — професор Єльського університету, людина вченості й великих наукових досягнень.

Бессі грала; четверо дорослих стояли тісною, проте мовчазною та враженою групкою, слухаючи музику й чекаючи, коли удар гонга покличе до столу.

Голодний пан Боствік мимоволі взяв із вази на столі в коридорі рожеву цукерку та з'їв. Професор на нього дивився, тому пан Боствік чемно посунув до нього вазу. Професор з'їв лимонно-жовту цукерку, а сенатор простяг руку й узяв бузкову. Він її не з'їв, щоб не перебивати апетит, а поклав у кишеню жилета. Пані Боствік, яка уважно слухала свою не по роках обдаровану дочку, не думаючи, що робить, узяла останню, білу, цукерку й повільно її проковтнула. (...)

Миска тепер була порожньою, і Кларибель Садс навіки позбулася свого дорогоцінного добра!

Раптом пан Боствік, величенький із себе чоловік, заспівав високим сопрано.

На щастя, пролунав гонг, кличучи до столу, пані Боствік одтягла Бессі від піаніно й провела гостей у їдальню. Пан Боствік пішов за всіма, співаючи, ніби його викликала на біс ціла тисяча захоплених слухачів. Бідолашна жінка була

в розпачі через негідну чоловікову поведінку й думала, що б зробити, аби якимось його приборкати. Професор здався серйозніший, ніж завжди. Сенаторове лице виказувало образу, а Бессі перебирала пальцями, ніби й досі хотіла грати на піаніно.

Пані Боствік удалося всіх повсаджувати, хоч її чоловік і почав нову арію. А тоді служниця принесла суп. Коли вона подавала тарілку професорові, той збуджено закричав:

— Підніміть вище! Вище, кажу Вам!

І, підстрибнувши, несподіваним ударом ноги підбив тарілку аж до стелі, звідки вона обляпала супом Бессі й служницю, перш ніж розбитися об професорову лису голову.

При цьому огидному вчинку сенатор зіскочив зі стільця, скрикнув із жаху й зиркнув на господиню.

Пані Боствік уже якийсь час стояла, вражено дивлячись просто себе, але тепер, зловивши сенаторів погляд, вона граційно вклонилась і з натиском почала декламувати.

Сенатор здригнувся. Такого ганебного буйства в порядній родині він досі не бачив і не чув. Це загрожувало його репутації, проте, як, либонь, єдиній у кімнаті нормальній людині, йому не було кому пожалітися.

Служниця, істерично ридаючи, утекла на кухню; пан Боствік виспівував; професор цілився ногою в люстру; пані Боствік перейшла до декламування, а Бессі прокралась у вітальню і витарабанювала увертюру з «Летючого голландця».

Сенатор не був упевнений, що й сам зараз не збожеволіє, тож тихо вислизнув із гармидеру й, ухопивши в коридорі капелюх і плащ, вискочив із будинку.

Того вечора він засидівся допізна за написанням політичної промови, яку на завтра мав виголосити у Феньел-Холі. Однак пережите в Боствіків так його рознервувало, що він ніяк не міг зібратися з думками, часто робив

перерви, із жалем хитав головою та пригадував усе дивне, що побачив у тому зазвичай шанованому домі.

На другий день він зустрів пана Боствіка на вулиці, проте пройшов повз нього з кам'яним виразом обличчя. Сенатор відчував, що не може спілкуватися з таким добродієм і надалі. (...)

Політичні збори були неабиякою подією, бо сенатор славився в Бостоні своїм красномовством. Отож у великому залі ніде було яблуку впасти, і в одному з перших рядів сиділа родина Боствіків разом із професором. Усі були втомлені й бліді, а сенатор так рознервувався від їхнього вигляду, що більше в їхній бік і не глянув.

Поки мер його представляв, видатний промовець совався на стільці. Випадково запустивши вказівний і великий пальці в кишеню жилета, він знайшов цукерку бузкового кольору, яку поклав туди вчора ввечері.

«Якраз добре для горла», — подумав сенатор і кинув цукерку до рота.

Через кілька хвилин він став перед численними глядачами, які вітали його радісними оплесками.

— Друзі! — почав сенатор урочисто. — Це вельми важлива й відповідальна мить.

Тут він зробив паузу, став на ліву ногу, а правою побалетному змахнув у повітрі!

Поміж глядачів покотився гул подиву й жаху, проте сенатор, судячи з усього, нічого не помічав. Він крутився на пальцях ніг, граційно витанцьовував то вліво, то вправо.

Раптом Кларибель Садс, яка теж тут була присутня, заверещала й зірвалася з місця. Звинувачувально тицяючи пальцем на сенатора-танцюриста, вона голосно крикнула:

— Це він украв мої цукерки! Хапайте його! Заарештуйте! Не дайте втекти!

Проте служителі випхали із залу саме її, бо подумали, що вона зненацька збожеволіла; а сенаторові друзі його вхопили й винесли через сценічний вихід на вулицю, посадили у відкриту карету й веліли візникам везти додому.

Кілька місяців сенатор оклигував од ганьби та приниження після своєї витівки; і, що цікаво, він ані найменшої гадки не мав, що саме змусило його поводитися так незвично. Мабуть, добре, що всі цукерки було з'їдено, бо вони легко б могли наробити ще більшого лиха, ніж зробили.

Звісно, Кларибель знову пішла до мудрого аптекаря та виписала чек на ще одну коробку чарівних цукерок. Та ці, мабуть, берегла вже краще, бо тепер вона — славетна актриса, грає у водевілях.

- Чого навчає ця казка? Перевірте свої передбачення, прочитавши казку до кінця.

* * *

Ця казка вчить нас, що не можна осуджувати інших за дії, яких ми не розуміємо, бо невідомо, що може статися з нами самими. Вона також натякає, що не можна залишати пакунки в громадських місцях, навіть випадково, що коробки чужих людей не можна брати ніколи й нізащо (*Переклад О. Негребецького*).

Вірту́бз — виконавець, який досконало володіє технікою свого мистецтва.

1. Про що розповідається в казці? Які події в ній вигадані, а які могли відбутися насправді?
2. Які герої твору вам запам'яталися? Чим?
3. Чому казка називається «Чарівні цукерки»?
4. Розкажіть, якого лиха наробила неухажність дами Кларибель. Яка цукерка зробила чарівний вплив, а які зганьбили шанованих людей?
5. Доповніть таблицю за змістом твору.

Цукерка	Дія на людину
шоколадна	...

6. Яку чарівну цукерку ви хотіли б отримати? Чому?
7. Прочитайте речення, які є головною думкою твору. Оберіть одне з висловлювань. Складіть за його змістом текст-міркування.

Узагальнення знань із розділу

1. Як називається опрацьований розділ? Які казки називають літературними?

2. Доповніть таблицю.

Назва літературної казки	Автор (авторка)
«Дубок»	О. Іваненко

3. Яку віршовану казку ви прочитали в розділі? Хто її автор? Що ви запам'ятали про життя та творчість цього письменника? Розкажіть.

4. Вікторина «З якого твору уривок?».

«І щаслива дітвора / З криком радісним “ура!” / Задала стрімкого дьору / Од царя страшного з двору».

«Навесні пташки поверталися до рідного лісу. І раптом побачили: там, у степу, шумить молодий чудесний ліс».

«Сказавши це, вона пішла, але дорогою забігла в галантерейну крамницю, захопилася чимось іншим і забула коробку на прилавку, де продавали стрічки».

«Бабуся заходилася рахувати решту, а веселий покупець, таки пританцьовуючи, схопив торбинку, поклонився та швидко-швидко пішов до метро».

5. Підготуйте запитання за змістом прочитаних творів, які розпочинаються поданими словами. Проведіть конкурс знавців казок.

Хто?

Що?

Коли?

Чому?

6. Оберіть одну з казок із розділу. Придумайте її продовження. Презентуйте результати роботи в класі.

7. Висловте свою думку. Продовжте речення.

Найбільше мені сподобалася казка ... .

Мене здивувало, що герой ... .

Я б хотів (хотіла) потрапити в казку ... , щоб ... .

Сніжний віночок сплітає зима

Морозне повітря, лапятий сніг, іній на деревах... Нарешті настала зима! Усе навколо вкрите сніговим покривом, немов білою пухнастою ковдрою. Кружляють у повітрі сніжинки, мороз малює на вікнах чудові візерунки, сніг іскриться та рипить під ногами. Під товстою кригою заснули річки, ставки й озера.

Білосніжна пора — час для зимових розваг. З веселим сміхом діти вибігають на подвір'я, щоб зліпити снігову бабу, пограти в сніжки, покататися на санчатах. Особливо цікаво відправитися з дорослими на ковзанку чи стати на лижі — і прямісінько до зимового лісу.

Ця чудова пора надихає письменників і художників створювати цікаві твори. З деякими з них ви зможете ознайомитися в цьому розділі.

Прочитайте виразно вірш.

Сонце взимку

Сонце в грудні любить спати,
На гостину не зазвати.
Зрідка визирне! І все!
Сяйво місяцю несе!

В січні сонце не дрімає,
На морозі блиском грає.
Розфарбовує блакить,
В сніжнім купелі сидить!

Сонце в лютому сміється,
Промінцем бадьорим в'ється,
Сніг з бурульками гризе,
На плечі весну везе.

Н. Карпенко

1. Про який об'єкт неживої природи йдеться у вірші?
2. Прочитайте кожен строфу поезії окремо. Як у вірші описано сонце? З яким природним явищем це пов'язано?
3. Знайдіть і прочитайте рядки, у яких розповідається про велику кількість снігу.
4. Установіть відповідність між частинами прислів'їв. Поясніть, як ви їх розумієте.

Зимовий деньок —
Січень снігом січе,
Лютий воду відпускає

а березень підбирає.
як комарів носок.
а мороз вогнем пече.

5. Назвіть пари слів, які римуються. Доберіть до них інші рими.
6. **Гра «Розвідники».** Полічіть, скільки окличних речень у тексті. З якою інтонацією їх треба читати? Прочитайте.
7. Вивчіть вірш напам'ять.
8. Який зимовий місяць вам подобається найбільше? Чому? Сформулюйте відповідь у тексті-міркуванні.

Прочитайте заголовок до твору. Коли взимку можна сказати такі слова: «Ох, яка ж краса!»? Порівняйте свої висловлення з думкою автора.

Ох, яка ж краса!

Вийшли вранці ми.
Дивне місто проти сонця!
Всі взолочено віконця...
Ні, такої ще зими
не стрічали ми.

Ох, яка ж краса!
Сад увесь убрався в іній,
проти сонця він — як синій.
Гілля до землі звиса.
Ох, яка ж краса!..

П. Тичина

В. Циганков. Зима. 2000-ні роки

1. Від чийого імені ведеться розповідь у тексті?
2. Де відбуваються події, описані у вірші?
3. Які кольори можна побачити взимку, окрім білого? Чому це відбувається?
4. Яке природне явище згадано у вірші? Поясніть, коли з'являється іній.
5. Прочитайте вірш із різною інтонацією: здивовано, захоплено, радісно, сумно.
6. Роздивіться репродукцію картини. Чи все відтворено на ній, про що йдеться у вірші? Розкажіть.

7. Доберіть в інтернеті світлини зимової природи, про які можна сказати: «Ох, яка ж краса!». Опишіть одну з них.

Прочитайте виразно вірш.

Зимова радість

Снігів уже насипало аж по коліна,
Повзе, розповзається біла лавина.
Примружилось місто, завмерло село,
Снігами дороги-стежки замело.
І знову мете, не встигають лопати
З дороги великі сніги відкидати.
Лежить цілина. Як без стежки пройти?
Зима спеленала снігами світи.
Та що не кажи, нам сніги до вподоби!
Вони вимітають мітлою хвороби,
Під снігом затишно озимим хлібам,
Прносять сніги стільки радості нам.

Н. Карпенко

Цілина — ще не оброблювана, не орана земля.

Правильно наголошуйте подані слова.

Затишно, примружилось, розповзається, встигають.

1. Яке явище описує авторка?
2. Прочитайте рядки, які вказують на те, що снігу випало дуже багато.
3. Яку користь приносить сніг? Доведіть словами з тексту.

4. Оберіть у дужках слова, які відповідають вашій думці. Продовжте речення.

Я (люблю/не люблю) сніжну погоду, тому що ... .

5. Випишіть із тексту дієслова. Підкресліть ті, які мають префікси. Позначте в словах однакові префікси. Порівняйте результати виконаної роботи з результатами роботи інших груп.

Прочитайте вдумливо текст.

Капці для святого Миколая

Казка

У небі, у райському саду, кипіла робота. Одні янголи сиділи на деревах, зривали яблука й кидали їх додолу, де

стояли інші, що ловили їх у фартушки. Хтось трусив горіхові дерева, і горіхи, мов град, лопотіли в траву, хтось носив кошики, повні солодких пахучих медяників і тістечок. А старші янголи з поважними личками стинали з кущиків сухі галузки та зв'язували їх золотими стяжечками в різки. Сьогодні ж день, коли святий Миколай сходить на Землю, щоб обдарувати чемних дітей, а нечемних покарати. Це його обов'язок уже з давнього часу.

*О. Колесник, О. Харченко.
Ілюстрація до казки «Капці
для святого Миколая».
2000-ні роки*

Миколаєві санки стояли перед дверима, а два великі олені, запряжені в них, нетерпляче трясли головами, аж дзвіночки на їхніх шиях дзвонили, мов срібний сміх. Янголи напакували два повнісінькі мішки та з галасом і сміхом тягнули їх до санок.

Тільки один маленький янгол сумно стояв збоку. Він дуже хотів допомагати, але інші відсували його вбік і говорили:

— Залиши, ти ще цього не розумієш!

«Це правда, я ще тут, нагорі, недавно. Спочатку мушу, як і кожне янголя, повчитися, тому ще навіть крил не маю, але зараз я міг би добре допомагати», — думав янгол.

*О. Колесник,
О. Харченко.
Ілюстрація
до казки «Капці
для святого
Миколая».
2000-ні роки*

*О. Колесник,
О. Харченко.
Ілюстрація
до казки «Капці
для святого
Миколая».
2000-ні роки*

А святий Миколай, зітхаючи та бурмочучи під ніс, узував свої великі чоботи, одягав грубий кожух і хутрянну шапку на вуха. Він виглядав страшно, так що можна було злякатися, але його обличчя було добре й лагідне.

Це відчував також янгол-учень, бо притулився близько до дідусевих колін.

Нарешті все було готове. Святий Миколай перевірів ще раз мішки, погладив янгола по голові, помахав усім на прощання і сказав:

— Отже, будьте чемні, діти, аж поки я повернуся. — Потім шугнув на своїх санках у саму середину густого сніговію.

Янголи пішли знову на сонячну й теплу небесну галявину, тільки янгол-учень залишився та глянув у долину, де зникли санки святого Миколая.

«Бідний святий Миколай, — думав він, — ось їде в холод і темряву та ще мусить тягати із собою важкі мішки. Він усіх обдаровує. Але хто йому щось подарує?»

Маленький янгол-учень зовсім засумував. Аж нараз весело засміявся, бо йому прийшла хороша думка. Він хотів щось подарувати святому Миколаєві; щось, чого дідусь буде дуже потребувати, коли повернеться додому.

*О. Колесник,
О. Харченко.
Ілюстрація
до казки «Капці
для святого
Миколая».
2000-ні роки*

Янгол оглянувся сторожко, чи не дивиться хтось, а потім побіг швиденько до комірки, у якій зберігали взимку веселку. Вона була, насправді, добре згорнута, але на кінцях можна було витягнути кілька ниток, з кожної барви дві: червону, жовтогарячу, жовту, зелену, синю, фіолетову. Потім янгол відламав із кущика два гладенькі патички, сів у куточку й став плести, мов на дротах, так, як навчився на Землі в тітки Марусі.

Багато годин проминуло, доки святий Миколай закінчив свою роботу. Того року потрібно було багато різок, бо деякі діти не знали навіть маленької молитви! Але й чемних дітей було багато, тому мішки святого Миколая були порожні. Святий дідусь утомився та змерз, і коли олені спинилися перед небесними воротами, він пішов у свою кімнату, щоб зігрітися і добре відпочити.

— Ого! А це що тут лежить? Пара гарних капців? Усіма барвами веселки мерехтять вони!.. Ой, чудово!

Святий Миколай зняв важкі чоботи й шугнув ногами в нові капці. Які ж вони були м'які, які теплі, а як прилягали! І тут лежала навіть листівка: «Любому святому Миколаєві, щоб також мав трішки втіхи».

Святий Миколай вийшов із кімнати й задзвонив дзвіночком, що висів біля дверей. І тут позліталися всі янголи, щоб привітати його. Але він сказав:

— Гляньте, які гарні капці. Хто це міг мені їх подарувати?

Янголи дивувалися та знизували плечима: ні, щось такого жодному з них не прийшло на думку. Але в останньому ряді стояв янгол-учень, який почервонів.

— Отже, це був ти, — сказав святий Миколай. — А де ти взяв такі гарні нитки?

Тут янгол почав плакати:

— Я дуже хотів тобі щось подарувати й узяв кілька ниток із веселки. Але я цього, напевно, більше не зроблю.

— Іди сюди, — сказав святий Миколай.

Янголи зашепотіли:

— Тепер він буде покараний...

Але, коли двері знову відкрилися і янгол став на порозі, вони побачили, що це не був уже янгол-учень, бо на раменах у нього сіяла пара сніжно-білих крилець.

— Лети, маленький янголику, — сказав святий Миколай, — і нехай твоє добре серденько сіє любов на небі й на Землі (*За К. Гайнер, переклад Н. Мудрик-Мриц*).

1. Коли відбуваються події, описані в тексті? Назвіть героїв твору.
2. Як янголи допомагали святому Миколаю готуватися до свята? Що вони клали до мішків? Прочитайте.
3. Чому маленький янгол не брав участі в підготовці?
4. Знайдіть і прочитайте опис святого Миколая. А яким ви його уявляєте?
5. Чому янгол жалів святого Миколая? Який подарунок він приготував?

6. Прочитайте частину тексту, у якій розповідається, як янгол готував подарунок. А що б ви подарували святому Миколаю?
7. Чи сподобався святому Миколаю подарунок янгола? Обґрунтуйте свою відповідь. Як він вирішив віддячити маленькому янголу? Прочитайте про це в тексті.
8. Назвіть слова, якими можна охарактеризувати маленького янгола.
9. Розмістіть пункти плану в правильній послідовності. Перекажіть текст за складеним планом.

План

1. Повернення святого Миколая.
2. Підготовка до свята.
3. Нагорода для маленького янгола.
4. Капці з веселкових ниток.
5. Здивування.
6. Маленький янгол.

10. *Завдання для «письменників».* Придумайте продовження казки (2–3 речення).

Платон Воронько (1913–1988)

Платон Воронько народився на Сумщині. Його дід був мандрівним лірником, батько — сільським ковалем, мати мала надзвичайний голос. Хлопця вабили література та художнє слово. Він дуже любив дітей і створив для них багато віршів. Найвідоміші збірки: «Облітав журавель», «Ніколи не хвались», «Чотири вітри», «Казка про Чугайстра», «Ярик-школяр», «Помагай», «Читаночка». Його вірші вивчали в дитячому садку й у школі, вони звучали по радіо, на телебаченні, їх друкували в підручниках. Успіх П. Воронька — уміння просто, цікаво й мудро розмовляти з дітьми.

Прочитайте виразно вірш.

Сніжний віночок

Сніжний віночок сплітає зима,
Такий, що не можна й намріяти.
Йду я тихенько, немов крадькома —
Жалко віночок розвіяти.

Хай хоч погляну в люстерко: який?
Тільки ввійшла я до хати,
Став той віночок вологий, липкий,
З хустки почав опадати.

Глянула в люстро — віночка нема.
В хаті стою і сумую.
А у віконце сміється зима:
— Вийди, новий подарую!

Правильно наголошуйте подані слова.

Крадькомá, люстёрко, лю́стро, сміється.

1. Від імені кого ведеться розповідь у вірші? Поясніть свою відповідь.
2. Із чого плетуть віночок? Чи може він бути сніжним? Яка його особливість? Доведіть словами з тексту.
3. Знайдіть у вірші синонім до слова *дзеркало*.

4. Яку властивість води описано в тексті? Пригадайте з уроків «Я досліджую світ» інші властивості води. Назвіть їх.

Прочитайте заголовок. Чому авторка тексту називає Сніжинку особливою? Прочитайте текст, перевірте свої передбачення.

Особлива Сніжинка

Казка

Сніжинки падали з неба, укриваючи білим полотном усе довкола: дерева, доріжки, дахи будинків, підвіконня, гнізда пташок, притрушували чиїсь крихітні, ледве помітні сліди. (...)

Серед усього цього величезного снігопаду була одна дуже незвичайна Сніжинка. Падаючи з неба, вона не безтурботно сміялася, а уважно придивлялася, де б зручно примоститися. Сніжинка ретельно обдивилася все довкола й опустилася на вишневу гілку, поближче до стовбура.

Спочатку вона сиділа тихо — незвично їй було тут, на землі. Та згодом, набравшись сміливості, підхопивши легкий подих вітру, перелетіла на підвіконня та із цікавістю подивилась у вікно.

У кімнаті горіло світло, і Сніжинка роздивлялася велике красиве ліжко, застелене візерунчастим покривалом, шафу з книжками, стіл, де стояло багато різних речей.

Раптом вона звернула увагу на незнайомий округлий предмет, що стояв у кімнаті на підвіконні.

- Як ви думаєте, який предмет це може бути?

Сніжинка підлетіла ближче й побачила своє відображення. Це було невеличке, дуже гарно оздоблене старовинне дзеркало.

— Ой! — скрикнула Сніжинка від здивування. — Хто це? Невже це я?! — не вірила вона сама собі. — Яка ж я гарна! Ні, я не просто гарна! Я чудова!

Вона озирнулася та подивилася на своїх подружок-сніжинок. Вони, як і раніше, тихо падали на землю. І тільки тепер Сніжинка помітила, що всі вони різні.

Вона довго придивлялася до них і впевнилася, що кожна сніжинка унікальна й по-своєму красива.

— Гей! Сестрички! — погукала вона. — Ви тут падаєте просто так із неба, танцюєте й не знаєте, які ви гарні!

— Чого ж це не знаємо? Якби ми були не гарні, то хіба було б довкола так красиво?!

— Ні! Ні! Я не про те! Я кажу, що всі ми різні й не однакові, як здається. Придивіться одна до одної. Кожна з вас — неповторна!

— Не мороч нам голову, Сніжинко! Усі ми однакові, а ти хочеш бути кращою за інших. Але нічого в тебе не вийде. Ти така сама, як і ми.

— Ні! Я не така сама! Я незвичайна сніжинка! Подивіться на мій візерунок! У всіх нас він різний!

— (...) Ніколи нам роздивлятися якісь там візерунки. Ми просто частинки замерзлої води. І ти — така ж.

— Ні! Я не просто частинка замерзлої води! Я унікальна сніжинка. Такої, як я, не було й ніколи не буде! Я — неповторна!

Сніжинки засміялися та полетіли далі.

А Сніжинка знову підлетіла до дзеркала й почала ще уважніше розглядати себе. Зараз вона сподобалася собі ще більше: серединка в неї була шестигранна, від куточка кожної грані виходила тонесенька голочка, на якій при-

кріплювалися невеликі видовжені кульки, наче пелюстки у квітки. На кінчику кожної такої голочки була розташована округла крапелька, наче манюсінька горошинка.

Сніжинка відлетіла від вікна та присіла на свою вишневу гілку. Вона сиділа й усміхалася. Сніжинка була щасливою.

Настав ранок. Поприбігали діти кататися на санчатах. І Сніжинка побачила, що вони також різні. Вона злетіла з гілки й почала кружляти серед малечі та кататися з ними з гірки.

— Яка весела сніжинка! — сміялися діти.

Сніжинка засміялася ще голосніше й сіла дівчинці на долоню.

— Яка вона гарна, — промовив хлопчик.

— Вона неповторна! — сказала дівчинка.

Щастю Сніжинки не було меж. Вона знялася вгору й закрутилася, наче крихітний метелик. Сніжинка кружляла, а з неї сипалися снігові блискітки, укриваючи снігову гірку, з якої каталися діти.

І кожний, хто прочитає цю казку, хай знає: якщо він хлопчик, то він також гарний, а якщо дівчинка, то теж неповторна! (За О. Зубер).

1. Яку картину ви уявили, читаючи текст?
2. Чи сподобалася вам Сніжинка? Обґрунтуйте свою відповідь.
3. Чим вона була здивована?
4. Прочитайте розмову між сніжинками. Із чією думкою ви погоджуєтесь? Чому?
5. Знайдіть і прочитайте опис Сніжинки. Намалюйте її за цим описом.
6. З ким авторка порівнює Сніжинку? Чому?
7. Знайдіть і прочитайте речення, яке є основною думкою твору. Чи погоджуєтесь ви із цією думкою?

8. Розкажіть, у чому ваша неповторність.
9. До якого жанру належить прочитаний твір? Що в ньому вигадане, а що справжнє?
10. Знайдіть у тексті синоніми до слова *особлива*. Прочитайте речення із цими словами.

Леся Українка (1871–1913)

Леся Українка (справжні ім'я та прізвище *Лариса Косач*) народилася 25 лютого 1871 р. в м. Новограді-Волинському. Саме на Волині минуло її дитинство. У сім'ї було шестеро дітей. Мама, відома письменниця Олена Пчілка, сама навчала дітей писати, читати, грати на фортепіано. Батьки багато уваги приділяли їхній освіті, розвивали інтерес до літератури й вивчення різних мов, заохочували здійснювати переклади відомих іншомовних творів.

Леся захоплювалась і театром. Відпочиваючи в бабусі в Гадячому, вона готувала для сільських дітей мамину лялькову оперету «Кармелюк» — була в ній і головним режисером, і костюмером, й актрисою.

У шестирічному віці Леся навчилася вишивати. Та найбільшим її захопленням була поезія. У дитинстві вона заучувала напам'ять і декламувала вірші, насамперед байки Л. Глібова.

У дев'ятирічному віці дівчинка почала навчатися гри на фортепіано.

У тринадцять років Леся почала друкувати власну поезію. У 1884 р. було опубліковано два її вірші, під якими вперше з'явилося ім'я — Леся Українка.

Прочитайте виразно вірш.

* * *

«Мамо, іде вже зима,
Снігом травицю вкриває,
В гаю пташок вже нема...

Мамо, чи кожна пташина
В вирій на зиму літає?» —
В неньки спитала дитина.

«Ні, не кожна, — одказує мати, —
Онде, бачиш, пташина сивенька
Скаче швидко отам біля хати, —
Ще зосталась пташина маленька».

«Чом же вона не втіка?
Нащо морозу чека?»

«Не боїться морозу вона,
Не покине країни рідної,
Не боїться зими навісної.
Жде, що знову прилине весна».

«Мамо, ті сиві пташки
Сміливі, певно, ще й дуже,
Чи то безпечні такі, —
Чуеш, цвірінькають так,
Мов їм про зиму байдуже!
Бач — розспівалися як!»

«Не байдуже тій пташці, мій синку,
Мусить пташка малесенька дбати,
Де б водиці дістати краплинку,
Де під снігом поживку шукати».
«Нащо ж співає? Чудна!
Краще шукала б зерна!»

К. Чепіга. Зима. 2002 р.

«Спів пташині потіха одна, —
Хоч голодна, співа веселенько,
Розважає пташине серденько,
Жде, що знову прилине весна».

♦ Правильно наголошуйте подані слова.

Зоста́лась, наві́снїї, ба́йдуже, поті́ха, розважа́є.

1. Назвіть авторку вірша. Пригадайте, що ви знаєте про Лесю Українку?
2. Між ким відбувається розмова в тексті? Про що запитує син маму? Чи отримав він відповідь на свої запитання? Що здивувало хлопчика?
3. Про яку пташку розповідається у вірші?
4. Що ви знаєте про цю пташку? Назвіть інших осілих птахів. Якої допомоги вони потребують узимку?
5. Придумайте заголовок до тексту.

6. *Завдання для «акторів».* Пригадайте, як називають розмову між двома та більше особами. Розподіліть ролі, прочитайте вірш в особах.
7. Виберіть із тексту 5 слів із префіксами. Назвіть інші слова із цими префіксами.

8. Складіть мапу думок на тему «Птахи». Підготуйте розповідь.

Прочитайте виразно вірш. Що ви знаєте про шишкаря?

Шишкар

У зимовий день на сонці
Птах щебече на сосонці:
— Цок-цок-цок! Цік-цік-цік!
Може, вас мороз припік? —
Це шишкар червоно-бурий,
Не буває він похмурий,
Все доводить він комусь:
— Я морозу не боюсь! —
Там, де гілка **пелехата**,
Шишкарєва тепла хата.

Хай там **хвижа, сніговій** —
В ній сиди, яєчка грій.
У гніздечку шишкариха,
А шишкар співає стиха.
Чом журитися пташкам?
Ліку ж тут нема шишкам!
І шишкар літає в лісі,
Носить їсти шишкарисі.
— Цік-цік-цік! Цок-цок-цок!
От і вивели діток!..
Носять їм з шишок зернята,
Підростають шишкарята
І запікають ось-ось:
— Холодів не боїмось!

Д. Білоус

1. Що нового ви дізналися з тексту про шишкарів?
2. Де живуть ці птахи? Коли шишкарі виводять своїх пташенят? Яке забарвлення мають? Що вони вживають у їжу?
3. Розгляньте пташку на світлині (с. 105). Чому в шишкаря загнутий дзьоб?

4. Складіть текст-опис зображеного на світлині шишкаря.
5. Виберіть із тексту спільнокореневі слова. Назвіть корінь.
6. Поясніть значення виділених слів. Доберіть до них синоніми.

Прочитайте скоромовку.

На шипшині шпак співав
Пісеньку-потішку,
І шишкарік йому дав
Щонайбільшу шишку.
Знають навіть малюки —
Не їдять шишок шпаки!
Та не знав шишкар, не відав:
Шпак шовковиці поснідав.

1. Який звук повторюється в тексті? Назвіть інші слова із цим звуком. Вивчіть скоромовку напам'ять.

2. Знайдіть у додаткових джерелах інформацію про шишкарів. Пограйте в гру «Так чи ні», склавши два правдивих і два хибних речення про шишкарів. Читайте їх по черзі та визначайте, де речення правдиве, а де хибне.

Прочитайте виразно вірш.

Перше січня

Перше січня! Перше січня!
Наше місто новорічне
Після свята ще мовчить,
Бо воно, здається, спить.
Спить під льодом тиха річка.
Сплять під вікнами смерічки.
Сплять балкони, сплять двори,
Гойдалки без дітвори.
Сплять пекарні, магазини,
Сплять ляльки і сплять вітрини.
Йшов автобус — завагався,
У гараж дрімать подався.
А сніжинки із хмаринки
Все сідають на будинки,
На балкони, на двори
Й гойдалки без дітвори.

Л. Повх

Н. Дойчева-Бут. Ілюстрація до повісті М. Марченко «Місто тіней». (Фрагмент). 2016 р.

1. Чому вірш має таку назву?
2. Яке свято відзначають в Україні першого січня? У чому його особливість? Як про це розказала авторка вірша?

3. Розкажіть про інші зимові свята та традиції їхнього святкування. Які із цих свят вам подобаються найбільше? Чому?

Цікавинки зі скриньки

◆ Традиція святкувати Новий рік виникла в дуже давні часи. Зазвичай початок року поєднували з якоюсь важливою подією. Для наших предків новий рік розпочинався із загальним пробудженням природи після зимового сну. Вважали, що все оживає, а значить, і роз-

починається новий виток у житті. Тому в щедрівках згадують ластівку, квітучий сад. З прийняттям християнства Новий рік почали святкувати 1 січня.

4. Прослухайте щедрівку. Назвіть у ній слова-порівняння. Чому їх використано в тексті?

Прочитайте колядки та щедрівки.

Колядки. Щедрівки

Ой мете хурделиця,
Ой мете хурделиця,
метеляє, кружить,
по діброві стелиться —
радісно їй дуже!

Снігом заporoшує
дітвору веселу,
коляду заporoшує
у міста і села.

Л. Пронь

О. Железняк. Колядки. 2015 р.

На ґанку

Ой на ґаночку, на ґанку
щедрівка лунає.

Чути файну щедрівочку
аж за небокраєм.

Задзвеніла щедрівочка,
проситься до хати:

Добрий вечір, славні люди
й Україно-мати!

Л. Пронь

З народного

Щедрівочка щедрувала,
До віконця припадала:
— Що ти, бабцю, напекла,
Піднеси нам до вікна.
Не щипай, не ламай,
А по цілому давай.

1. На які свята співають колядки та щедрівки? У чому їхня особливість?

2. З яким настроєм потрібно читати ці твори? Чому?

3. Прослухайте колядку. Визначте її настрій. Про яке свято в ній згадано?

4. Вивчіть один із віршів напам'ять (на вибір).

Прочитайте виразно текст.

Дивні химерики, або Таємниця старовинної скриньки

Казковий різдвяний детектив
(Уривки)

Розділ 2

Наступного дня тато з мамою поїхали до міста. А Ляля, як і зазвичай, залишилася в бабці на Різдвяні свята.

Вона сподівалася зранку дослідити старовинну бабу-сину скриньку, але її в кімнаті вже не було.

— Бабусю, а де ж вертеп?

— У клубі, серденько... Та ти не переймайся, ми за кілька днів туди підемо виставу дивитися.

Протягом дня бабусю навідували сусіди, а ввечері вона дістала із шафи кожух і квітчасту шовкову торбину, що означало похід на вечерю до родини Колодіїв.

— Бігла теличка та й з березничка
Та й стала.

Я тобі, дядьку, заколядую,
Дай сала.

Бігла теличка та й з березничка
Та й в дядьків двір.

Г. Нечитайло. Ілюстрація до твору «Дивні химерики, або Таємниця старовинної скриньки»

Я тобі, дядьку, заколядую,
То дай пиріг!

Ляля витьохкувала колядку біля порогу хати Колодіїв.

Співала якомога старанніше, але кутиком ока до вітальні поглядала, бо там її найкращі друзі: Славко, Костик і мала Натуся реготали з неї, за животи тримаючись. А чого його реготати?

Скільки разів казала Ляля бабусі Марії, що хай краще хлопці Колодіїв ідуть до бабусиної хати співати, аніж вона піде до них. Але хлопці один поза одного — і нічирк, ще й Натусю підбивали бути такою ж, як вони, вередухою. (...) Хлопці були справжніми бешкетниками, тож Ляля, приїжджаючи на канікули, бралася за їхнє виховання, проте хлопці на ці її задуми не дуже піддавалися.

Ляля, отримавши від вусатого дядька Юрка за колядку повну пригорщу цукерок, забігла до вітальні. Ото радості!

У вітальні на всіх уже чекав святково накритий стіл. Чого там тільки не було: і варенички з різноманітними начинками, і пиріжки, і пампушки, і риба, і юшка, й узвар. Але тітка Олеся все ще метушилася на кухні, підігріваючи голубці та печериці.

— Агов, жінко, — не витримав дядько Юрко, — та годі тобі! Он скільки всього маємо на столі, та й гостей незручно змушувати чекати.

— Та йду... — заклопотано вигукнула з кухні тітка Олеся. — Іду! Ще ось хвилину — кутю принесу.

За мить у вітальні з'явилася тітка Олеся з великою глиняною мискою в руках. Вона поставила миску на святковий стіл. Усі сіли до столу. Дядько Юрко сказав молитву, потім узяв свою улюблену дерев'яну ложку, набрав запашної куті й — підкинув до стелі. Хлопці зареготали.

— Цитьте! От невиховані! Учиш вас, учиш... — тихо зупинила їх тітка Олеся. — То ж на врожай!

У Колодіїв вірили, що коли кутя, тобто золота пшениця, прилипне до стелі, то врожай буде щедрим і багатим.

— Ух! — вигукнув дядько Юрко, милуючись прилиплою до стелі пшеницею. — Матимемо що збирати восени! Налітай, командо, — глянув він на хлопців і, перевівши погляд на Лялю та бабусю Марію, додав: — І вас, гості дорогі, прошу до вечері!

Діти наминали смакоту за обидві щоки, а дорослі, куштуючи святкові страви, провадили між собою розмову: про врожаї, традиції та сімейний затишок. (...)

— А що, дітворо? Що ж то за Різдво без подарунків?

— Мені подалунки, мені подалунки! — прошепелявила маленька Натуся.

— Не «подалунки», а подарунки! — поправив Славко. — А як говорити не вмієш, то й не проси!

— А я не плюсю, — сказала Натуся. — Це ти плоси, а я вілшика лосказу — я його тому й учила, і татко дасть мені подалунок.

— То ти вірша тільки за подарунок вивчила? Ет яка! Бува, слова з неї не витягти, а тут...

— Та годі! — гримнув дядько Юрко. — Як такий розумний, то ставай ось тут, — указав дядько на середину вітальні, — і колядуй!

— Не буду! — уперся Славко. — Хай Костик...

— І я не буду!

— Егей, хлопці, що то ви розійшлися?! — перебила суперечку тітка Олеся. — Нехай Натуся розпочне!

— Лозпочну! Лозпочну! — радісно гукала Натуся.

Тітка Олеся підійшла до Натусі, допомогла дівчинці вилізти на невеликий стільчик і мовила:

— Прошу уваги!

Натуся радісно розпочала колядку:

Котився хміль з-під голода,
А вкотився під волота;
Вийся, хмелю, на ліску,
А лодися, пшенице, на піску...

— Молодець, молодець, Натусю! — вигукнули тітка Олеся та бабця Марія в один голос. І тітка Олеся вру-

чила дитині великий пакунок із цукерками та солодо-
щами.

— А нам, а нам? — почав Костик, але раптом замовк:
а як не буде їм без колядування подарунків?

— Дайте й нам, — просив Славко, а трішки подумавши,
додав: — Хоч Лялі дайте, вона ж наша гостя. (...)

— Та гаразд, — розсміявся дядько Юрко. — Що вже вді-
еш із вами, бешкетниками?! І вам дамо, і Лялі. Але це вже
востаннє така поблажка, бо наступного року без колядки
не підходьте! Не буде колядки — не буде й подарунків!

І дістав із шафи пакунки із солодощами, іграшки, котрі
придбав заздалегідь. Діти зраділи й побігли до своєї кім-
нати, аби роздивитися, хто й що отримав на Різдво. За
ними й Ляля.

Вертеп — це старовинний ляльковий театр, що пока-
зували на Різдвяні свята.

1. На які свята приїхала Ляля до бабусі в гості?
2. Прочитайте в словнику, що таке *вертеп*. Чи доводилося вам бачити вертепну виставу?
3. Знайдіть у тексті й прочитайте інформацію про обряди та страви, які пов'язані з Різдвяними святами.

4. Знайдіть і прочитайте колядки, які співають діти. А які ко-
лядки ви знаєте? Розкажіть чи заспівайте.

Отож у невеликій, затишній дитячій кімнаті Костик,
Славко, Натуся та Ляля розглядали подарунки.

— Маю літак! — радісно вигукнув Славко.

— Маю корабель! — заявив Костик.

— Маю ложеву челепашку... — замріяно прошепотіла На-
туся.

— Не «ложеву», Натусю, а рожеву... — зітхнув Костик.

— А я со казу? — почала пояснювати Натуся. — Я й казу:
лозеву челепашку...

Ляля слухала їх і всміхалася, бо вже звикла до вічної
суперечки між хлопцями та маленькою Натусею.

— Але годі вже, — не витримала й собі, — зупиніться, хлопці! Розмова є!

— А що тобі подалували? — спитала Натуся.

— У мене лялька! — відповіла Ляля, показуючи іграшку.

— Лялька... — зачудовано мовила Натуся. — А дай поглатися, дай... — попросила дівчинка.

— Костику, Славку, справа є! Важлива! (...) Як ви думаєте, ота лялька, що я в подарунок отримала, звичайна чи, може, чарівна? — здалеку почала Ляля.

— Ну... Теж мені важлива справа! Дівчачі вибрики! — усміхнувся Славко. — А чому запитуєш? Звичайна лялька. Теж мені вигадала... Як лялька чарівною може бути?

— Може! Ось зараз я вам таємницю одну розкажу. Але ви повинні присягнути, що нікому ту таємницю не вибовкаєте, що б не трапилось. (...)

Тоді Ляля переказала все, що почула вчора про вертеп, про чарівні ляльки, котрі там виступали, і про химерики, що, за Лялиними підозрами, живуть у самому вертепі. Також вона додала, що бабуся Марія пообіцяла її до лялькового театру повести на свята.

— Гм, — почухав потилицю Славко. — Але ж то не театр, а...

— Клуб! — голосно вигукнув Костик.

— Так, так... — далі шепотіла Ляля. — Сільський клуб, але там є велика дитяча кімната, а в ній...

— Невже вертеп? — задумано запитав Костик.

— Кажу тобі — так! — упевнено проказала Ляля. — Старовинний вертеп!

— То що ти думаєш, Лялю, — не йняв віри Славко, — у тому вертепі чи ляльковому театрі якісь химерики живуть?

— Та я не знаю, хлопці, не знаю! Але... Думаю, що там вони й живуть... Бо де ще їм ховатися?

— Але ж хто вони такі, — дивувався Костик, — оті химерики?

— Може, ляльки? — кинув першу здогадку Славко. — Може, химерики — це і є ті чарівні ляльки, га? (...)

І. Леві. Ілюстрація до твору
«Дивні химерики,
або Таємниця старовинної
скриньки». 2010 р.

У кімнаті запала тиша. Діти сиділи в кутку, підперши голови руками, і думали.

— Знаю! — за якусь мить вигукнув Костик.

— Що?! — в один голос перепитали Ляля та Славко.

— Знаю, чув яось, що отой бородатий дід Маркіян, котрий за рівчаком живе... — почав Костик. — Отой дід Маркіян, що на грибок схожий, що борода в нього, як торочки зі старої шерстяної бабусиної хустини (...) Подейкують, що дід Маркіян робить ляльки із соломи,

але чув я, що не прості ляльки, а чарівні, бо руки в діда золоті.

— Чарівні ляльки із соломи? Бо золоті руки? — перепитала Ляля.

— Ну, так кажуть... А я що? Я не знаю, бо сам не бачив!

— Гм... А як же нам дізнатися? Ми маємо побачити, чи вони й справді чарівні. (...)

— Я знаю як! — командним голосом сказав Славко. — Нам потрібно йти в розвідку: до театру, до клубу, до лялькового театру, до... вертепу...

— Що ти верзеш, Славку? Яка ще розвідка? (...)

— Отже, дізнатися про все ми зможемо тільки йдучи в розвідку, але нам потрібно розробити план.

— Який план? — запитав Костик.

— План дій! Костику, не перебивай хоч ти! Кажу вам, — вів далі Славко, — ми розробимо план заздалегідь, а коли матимемо все готове, підемо до клубу, до діда Маркіяна й кудись там ще... і все дізнаємося про вертеп, про ляльки й оті... (...)

— А ти, Лялю, матимеш особливе завдання, котре може виконати лише така ввічлива, чемна й розумна дівчинка!

— Що ти маєш на увазі, Славку? — від похвали щоки в Лялі аж горіли, і таким захопливим здавався їй план Славка-командира.

— Ти, Лялю, підеш у гості до діда Маркіяна й довідаєшся про ті незвичайні ляльки, котрі він майструє...

— Але ж він мене не запрошував... — почала Ляля.

— То нічого, ти будь наполегливою! Скажи, що домашнє завдання таке маєш: за канікули про видатну людину твір написати. (...)

— Гарзд! — погодилася Ляля.

— А потім, коли зберемо основну інформацію, — планував Славко, — вирушимо до клубу.

— А хто ж нас відпустить? Це ж далеко! Знову мама буде гримати: «Вештаєтеся, не знати де!» — засумнівався Костик.

— А ніхто! — відповів Славко. — Ми й запитувати не будемо.

— Не будемо запитувати? — перепитала Ляля.

— А отак — іти доведеться вночі! Коли всі полягають спати, тоді ми, я і Костик, — викладав свій план Славко, — тихенько виберемося з вікна, щоб ніхто не довідався, і рушимо до тебе, Лялю. Далі легенько постукаємо у вікно твоєї кімнати, а ти вже маєш бути одягнуеною тепло, бо ж на вулиці мороз. І як тільки почуєш наш «клич», повинна швиденько вискочити у вікно. Далі підемо дорогою, яку Костик для нас розвідає.

Усі замовкли, обмірковуючи план. Аж тут за спиною пролунало:

— А яку дологу Костик для нас лозвідає?

І Славко, і Костик, і Ляля аж здригнулися від несподіванки, адже, розробляючи план розвідки, вони зовсім забули про малу Натусю.

І. Леві. Ілюстрація до твору «Дивні химерики, або Таємниця старовинної скриньки». 2010 р.

— Натусю, — сказав Костик, — тобі те не зрозуміти... Ти мала ще, іди грайся з ляльками...

— Не хоцу! Хоцу з вами... У лозвідку хоцу!

— Це ще що за вибрики? Тобі почулося!

— Ага, поцулося! Не візьмете мене, то я все-все татові й мамі лозповім, і сце й бабусі Малії на Лялю позалиюся...

Змовники принишкили.

— Що робитимемо, команди-ре? — Ляля перша порушила мовчанку.

— А ви як думаете? — понуро запитав Славко-командир.

— Як-як? — знову обізвалася Натуся. — Блати в команду доведеться. Га?

— А ти, Натусю, — звернувся до сестрички Костик, — слово можеш дати, що вірною будеш і таємницю нашу нікому не відкриєш?

— Мозу!

— Ну... — замешкався Славко. — Давай слово, Натусько, що нікому про те не скажеш, коли хочеш іти з нами. А коли скажеш комусь, то ми вже нікуди не підемо, покарає нас татко й навіть на вулицю не пускатиме.

— То со тепел лобити?..

— Що робити? Мовчати, Натусю, таємницю тримати отак міцно, як ти зараз пакунок із цукерками тримаєш!

— Добле! Буду, коли мене в команду белете!

— Та беремо вже! — сердито погодився Славко. — Беремо!

— І знай, Натусько, — далі лякав сестричку Костик, — слово твоє — то найдорожче, то ключ до викриття нашої таємниці, то... то сама ТАЄМНИЦЯ!

— Я мовцу! — злякано погодилося дівча.

Кожний з учасників команди дав присягу про нерозголошення таємниці, і тепер команда розвідників складалася із чотирьох сміливих, дотепних і кмітливих учасників (За О. Луцевською).

1. Назвіть героїв і героїнь твору. Хто з них вам найбільше сподобався? Чому? Чиї слова викликають усмішку? Чому Натуся так розмовляє?
2. Про яку таємницю повідала Ляля хлопцям? Який план дій розробили діти?
3. Як, на вашу думку, будуть розвиватися події далі в різдвяному детективі? Підіть до бібліотеки, щоб прочитати текст повністю.

Цікавинки зі скриньки

◆ Ще з давніх часів серед українців на Різдвяні свята існувала традиція — ходити по домівках, прославляти Христа та показувати вертеп. Його робили з дерев'яного ящика у вигляді будиночка. Усередині малювали вікна, зірки, писали композиції на біблійні сюжети. Ляльок для різдвяного вертепу робили з дерева, картону чи кольорової тканини. Їх закріплювали на стрижні й управляли зверху. Вертепне дійство тривало від 10 до 20 хв.

4. Розгляньте репродукцію поданої картини. Кого зображено на передньому плані? Що тримають діти? Коли й де відбуваються події? Що вказує на те, що мороз дуже міцний? Чи брали ви коли-небудь участь у різдвяних дійствах? Розкажіть.

І. Горобчук. Вертеп. 2009 р.

Прочитайте текст.

Казка про Стрітєння

Казка

(Скорочено)

Кап... кап... кап... кап... кап...

— Що це?! — зойкнула пані Зима, прокидаючись. (...) —
Та звідки це? — обурилася господиня і поглянула вгору.

Там на ясно-синіх заціпках висіли лютневі хмари. З од-
нієї крапало!

Поблизу щось почало підозріло потріскувати.

— Ой! — здригнулася пані Зима. — Прогавила! Знову!
Ну ось, тепер лютнева завірюха геть зіпсована! (...)

Аж раптом до шуму зіпсованої завірюхи додалося ще
стукання, проте трохи гучніше. Ніби хтось дзьобав кри-
жане скло.

— А хто це там бешкетує? — непривітно буркнула пані
Зима й відчинила квартиру.

До кухні миттю пурхнув великий снігур із зеленим лис-
точком у дзьобі й протуркотів:

— Яюсь сьогодні у Вас, пані господине, погода не
дуже... Може, до тієї завірюхи чогось м'якшого додати?
Наприклад, лапатога снігопаду?

Птах із надією поглянув на великі прозорі слоїки, де
зберігалися зимові припаси.

Пані Зима й собі сердито зиркнула на шафку:

— Хіба ти не бачиш? Усе майже закінчилося. Одна-дві
заметілі — і край. Навіть не знаю, чим буду сезон закін-
чувати.

Снігур із прикрістю клацнув дзьобом і посунув зелений
листочок до господині.

— Оце Вам лист. Від НЕЇ. Прошу!

Пані Зима квапливо відсмикнула руку від зеленої пля-
ми й обурено вигукнула:

— Уже? Ні! Не може бути, ще рано! Ще не час! Це не-
чуване нахабство! У мене така важка робота, та й ту як го-

диться закінчити не дадуть! Я відмовляюся приймати цей лист! — І пані Зима рішуче змела листочок зі столу.

— Пані, схаменіться, сьогодні вже Стрітєння! — зойкнув снігур.

Птах пурхнув униз, схопив дзьобом листок і знову поклав його на стіл. Пані Зима недовірливо подивилася на великий годинник на стіні, єдина стрілка якого вказувала на велику літеру С, зітхнула й розправила листок долонею.

Ох, який же він зелений, аж в очах мерехтить! У цієї бідолахи завжди були проблеми зі смаком. Відчуваю, що від цього зеленого блимання в мене неодмінно почнуться мігрень.

А в листі було написано ось що: *«Люба моя Зимонько! Я вже прокинулася! Я вже йду. Твоя В.»*. (...)

Аж раптом снігова заметіль надворі почала вщухати, за вікном закрапало й задзюркотіло.

Зненацька двері рвучко розчахнулися — і на порозі з'явилася Весна — мокра-мокра! З її парасольки так і струменіло! Кухня враз наповнилася пахощами дощу та мокрої трави.

— Ой, як же я скучила! — дзвінко вигукнула Весна й кинулася на шию господині, цілючи її холодне обличчя.

Пані Зима й собі стримано цмокнула гостю в мокру, теплу щоку.

— Та годі вже, шалена, я тану, а мені ще пів місяця хазяйнувати, — легенько відсторонилася пані Зима. — Ба-чиш, що ти накоїла? Справжній потоп! — показала на калюжі, що парували біля босих рожевих ніг Весни.

Гостя ніяково всміхнулася. Це лише перша відлига...

Однак господиня вже на те не зважала й промовила:

— Ну, якщо ти вже тут, мерщій берімося до діла. При-несла?

— Звісно, моя хороша! Ось побачиш, які вони чудові! — щебетала Весна, щось шукаючи у своїй торбинці, сплетеній зі стеблинок трави. — Та де ж вони?

Урешті довелося викласти все, що було всередині. На столі з'явився жмут жовтих кульбабок, двійко малих горобенят, волога рожева хмаринка, тоненька вербова сопілка, намисто з прозорих краплин, зав'язаний у вузлик легенький вітерець, невеличка скринька з першою грозою, у якій стиха гуркотів грім... (...)

— Ось вони! — радісно скрикнула Весна. — Поглянь, які гарні! Вона тримала повні пригорщі сонячних промінчиків, які відразу застрибали по всій кухні, наповнивши її золотим рухливим мерехтінням.

— Насипай сюди, — сказала Зима, підсуваючи крижаний казан.

Нестримні промінчики підстрибували навіть усередині прозорого казана.

— А тепер додамо трішки зіркового світла, — промовила пані Зима, відкручуючи кришку з великого блакитно-мерехтливого слоїка.

Зірки з нього так і посипалися.

— І щасливих спогадів! — усміхнулася Весна, знову шукаючи щось у своїй торбинці.

— І прохолодних світанків!

Пані Зима зняла з полиці ще один слоїк і вилила холодне рожеве світло в крижаний казан.

— І веселих пісень! — Весна приклала до яскравих вуст тоненьку сопілку, з якої заструменіли ніжні звуки — прямісінько до казана.

— І вранішніх приморозків! — додала пані Зима, струшуючи крихти інею з долонь. — Так. Добре все вимішати і... Де моя велика сковорідка? (...)

— Ой, яка ж вона чорна... — засмутилася Весна.

— Бо зроблена з темної безмісячної ночі. Зате на ній нічого не пригорає! Треба запалити вогонь.

Весна відкрила скриньку з грозою, двома пальцями миттю вхопила блискавку, скрикнувши:

— Ой, пече! — І кинула її в піч. Оглушливо пролунав удар грому, і в печі загуло яскраве полум'я.

— Дай сюди руку, — осудливо похитала головою пані Зима. — Яка ж ти необачна! — І приклала до обпечених пальців холодний компрес.

— Усе! Минулося! Уже нічого не болить! Дякую! Дякую, моя розумнице! — пригорнулася до неї гостя.

— Годі, не час, — відсторонилася пані Зима, — краще допоможи мені.

Вони разом із двох боків ухопили казан і вилили сяйливу рідину на сковорідку, де відразу почав випікатися великий рум'яний Млинець. (...)

— Він готовий! Уже цілком готовий! — захоплено зойкнула Весна.

— Почекай ще трішки... іще трішки... Нумо! — озвалася пані Зима. — Хапай!

Снігур прожогом кинувся до вікна й розчахнув його навстіж. Зима й Весна знов удвох узялися за ручку сковорідки та щосили трусонули її.

Крізь прочинене вікно Млинець вилетів із кухні, трохи погойдуючись, промайнув над верхівками дерев і... ЛЯП! — приліпився до сірого лютневого неба. Воно відразу почало змінювати тьмяний колір на ясно-блакитний.

— Ось, бачиш, який він цього року вийшов неоковирний? — зауважила пані Зима, критично роздивляючись яскраве коло над головою.

— Ні! — заперечила Весна. — Він такий чарівний, так сяє, так зігріває! О! Просто диво! — І вона замружилася від захвату й піднесено мовила: — Ну, а тепер я почну...

— Оце вже ні, — урвала її господиня. — Поки ще триває лютий, я тут хазяйную. А ти, голубонько, ішла дуже далеко, отже, маєш тепер добре відпочити. Лягай отут.

Пані Зима високо підбила м'які кучугури-подушки й накрила свою гостю пухкою сніговою ковдрою.

— Але ж ти мене розбудиш вчасно, правда? Першого березня, так? Он там у мене ростимуть білі нарциси... і блакитні проліс... про... — шепотіла дедалі тихіше Весна, прикриваючи зелені очі довгими золотими віями. Від її спокійного подиху над сніговою ковдрою піднімався легенький туман, крізь білу запону почали проростати білі першоцвіти.

— От і добре, — промовила пані Зима, заморожуючи калюжі на підлозі, — хай відпочине. Але мені, мабуть, уже час збиратися — он як пригріває!

Вона з прикрістю поглянула на Золотий Млинець, що яскраво палахкотів, піднімаючись дедалі вище, осяваючи безкраї сніги та застигли крижані ріки.

— Два тижні... Хоча клопотів у мене залишилося не так багато: провітрити дві-три заметілі, пересипати їх нафталіном і сховати в скриню. Що ще? Випрати та накрохмалити хмарини, поповнити запаси сніжинок...

Весна повернулася на інший бік.

— Бач, як міцно спить: утомилася, сердешна. Навіть шкода будити... А може, я ще побуду до половини березня? (За К. Штанко).

Сло́ік — висока посудина зі скла чи глини з трохи звуженою верхньою частиною.

Правильно наголошуйте подані слова.

Стрі́тєння, мерехті́ння, сту́кання, блі́мання, мі́ття.

1. Назвіть головних героїнь твору. Якими ви уявили Зиму та Весну? Знайдіть їхній опис у тексті. Прочитайте.
2. Чим була незадоволена Зима? Хто приніс звістку про прихід Весни? Прочитайте ту частину тексту, де про це розповідається.
3. Що ви можете сказати про Весну, читаючи лист, який вона написала Зимі?
4. Коли Весна завітала в гості до Зими? Що вона мала у своїй торбинці? Прочитайте.
5. Яку спільну справу Зима та Весна робили щороку на Стрітення? Поясніть значення цього свята.
6. Із чого вони пекли млинець? Прочитайте.
7. Чому Зима поклала Весну спати? Коли Весна попросила її розбудити? Чи завжди справжня весна приходиться першого березня?
8. До якого жанру належить прочитаний твір? Що в тексті вигадане? А що може відбуватися насправді?
9. Чи очікуєте ви на прихід весни? Що вам найбільше подобається навесні?

10. Напишіть SMS-повідомлення одній із героїнь твору. Поміркуйте, якою може бути відповідь.
11. Оберіть із поданих словосполучень ті, які допоможуть уявити образ героїнь твору. Опишіть Зиму чи Весну (на вибір).

дзвінко вигукнула
обурилася господиня
ніяково усміхнулася
непривітно буркнула
радісно скрикнула
скомандувала
сердито зиркнула
обурено вигукнула
недовірливо
подивилася

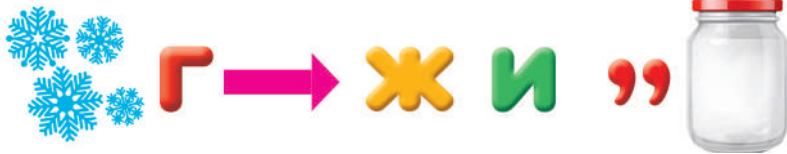

Узагальнення знань із розділу

1. Як називається розділ, який ви прочитали? Напишіть мінівір, який є відповіддю на запитання: «За що ти любиш зиму?»
2. У яких творах розділу розповідається про Новорічні свята? Розкажіть про особливості їхнього святкування.
3. Поєднайте фрагменти творів з їхніми назвами. До яких жанрів належать ці твори?

<i>Спить під льодом тиха річка. Сплять під вікнами смерічки.</i>	«Шишкар»
<i>У зимовий день на сонці Птах щебече на сосонці ...</i>	«Ох, яка ж краса!»
<i>Дивне місто проти сонця! Всі взолочено віконця...</i>	«Перше січня»

4. Розшифруйте ребус. Назвіть текст, у якому розповідається про слово-відгадку.

5. До яких творів належать зображені на малюнках предмети? Складіть веселу новорічну історію з використанням назв цих предметів.

6. Висловте свою думку. Продовжте речення.
Було цікаво читати твір про ... .
Мені не сподобалося ... .
Я здивувався (здивувалася) ... .

Весна — чарівниця, неначе цариця

Весна! Дзвінко виспівують пташки, усміхається сонце, тане сніг, з'являються перші квіти, дні довшають, дівчора проводить більше часу на подвір'ї. Як весело й радісно — природа ніби оживає, а промені ласкавого сонця огортають теплом усю землю. Про все це йтиметься в цьому розділі. А ще ви прочитаєте про нашого Кобзаря — Тараса Шевченка, адже він народився навесні.

Прочитайте виразно вірш.

Весняний віршик

Син, маленький листочок, маму-бруньку питає: — Чи короткі вже ночі, чи вже тепло у гаї? Може, він забарився, навіть весну проґавив —	сніг розтанув на стрісі, крига скресла на ставі... Поспішає листочок любу весну зустріти, разом з ним дуже хочуть зацвісти першоцвіти!
---	---

Ю. Смаль

1. Поясніть, чому вірш має таку назву.
2. Назвіть ознаки весни, про які авторка розповідає у творі.
3. Скільки речень у вірші? Назвіть, які ці речення за метою висловлювання та інтонацією. Перетворіть розповідні речення на спонукальні.

4. Які рослини називають *першоцвітами*? Створіть електронний альбом із зображенням першоцвітів. Презентуйте його в класі.

Прочитайте виразно вірш.

Вийшла річка з берегів

Вірш-безконечник

Навесні на кілька днів Вийшла річка з берегів

І гуляє у лугах,
У левадах, у садах.
Котить хвилі у поля
Аж до скирти-корабля.
З пасовища в комишах
Вийшла риба у луги
І скидається в кущах —
По воді хвостом —
   шар-рах! —
Аж розходяться круги.
Вранці Поля Поліщук,
Донька риболова,

Наловила в полі щук
У кущах вербових.
Ось пливе вона в човні
З вудкою додому
І наспівує мені
Пісеньку знайому:
— Навесні на кілька днів
Вийшла річка з берегів
І гуляє у лугах,
У левадах, у садах.
Котить хвилі у поля
Аж до скирти-корабля...
І так далі, досхочу.

А. Качан

1. Опишіть картину, яку ви уявили, читаючи вірш.
2. Прочитайте виділені слова. Назвіть зазначене в цих рядках явище одним словом.
3. Чому вірш є *безконечником*? Доведіть словами з тексту.
4. Назвіть у вірші слова, які мають подібне звучання, але різне значення.

Тарас Шевченко (1814–1861)

Життєвий шлях Т. Шевченка був надзвичайно насичений: знайомства, зустрічі, гостини, натхнення, твори, юнацькі будні в Петербурзі, арешти, заслання та повернення...

Т. Шевченко народився на *Черкащині* в с. *Моринцях*. Згодом його родина переїхала в с. *Кирилівку*, де й минуло дитинство майбутнього поета.

Він гарно малював і навчався в Петербурзі в Академії мистецтв. Потім Т. Шевченко видав першу збірку віршів «Кобзар» і став відомим та улюбленим поетом. Знався з видатними художниками та письменниками. Хист до малювання проявився ще в дитинстві — вуглинкою чи крейдою він малював на стінах, дверях і дошках.

О. Шупляк. Мені тринадцятий минало.
2009 р.

Розгляньте репродукцію картини. Кого ви бачите? Який епізод із життя Т. Шевченка зобразив художник? Який настрій передав автор картини? Поясніть свою думку.

Прочитайте виразно вірш.

І барвінком, і рутою

І барвінком, і рутою, І рястом квітчає Весна землю, мов дівчину В зеленому гаї.	І сонечко серед неба Опинилось, стало, Мов жених той молодую, Землю оглядало...
--	--

1. Коли відбуваються події, описані в тексті? Назвіть пору року та частину доби. Доведіть словами з вірша.
2. Якими квітами весна прикрашає землю?
3. Які порівняння використовує автор? Як ви їх розумієте?

4. **Завдання для «художників».** Створіть малюнок за змістом вірша.

5. Знайдіть в інтернеті та підготуйте інформацію про рослини, які згадано у вірші. Розкажіть у класі.

6. Вивчіть вірш напам'ять.

Прочитайте виразно вірш.

...Світає,
Край неба палає,
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.
Сади рясні похилились,
Тополі по волі

Стоять собі, мов сторожа,
Розмовляють з полем.
І все то те, вся країна,
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Дрібною росою,
Споконвіку вмивається,
Сонце зустрічає...
І нема тому почину,
І краю немає!

1. Яка частина доби описана у вірші? Доведіть словами з тексту.
2. Що можна побачити? Які звуки можна почути?
3. Знайдіть у тексті порівняння. Поясніть, як ви його розумієте.
4. З якою інтонацією потрібно читати вірш? Чому ви так вважаєте?

5. **Завдання для «художників».** Створіть малюнок за змістом вірша.
6. **Завдання для «журналістів».** Придумайте запитання до автора тексту.

7. Використовуючи інтернет, підготуйте розповідь про життя та творчість Т. Шевченка. Пригадайте вірші, які ви вчили в попередніх класах. Прорекламуйте їх у класі.

8. Розгляньте репродукцію картини Т. Шевченка, коли він перебував в експедиції на Аральському морі. Напишіть есе. Які думки у вас виникають під час перегляду картини?

Т. Шевченко.
Місячна ніч
на Кос-Аралі.
1844 р.

Чи знаєте ви, хто така Катерина Білокур? Прочитайте текст, щоб відповісти на це запитання.

Дитинство Катерини Білокур

Оповідання

(Із серії «Життя видатних дітей»)

Кілька запитань від автора

Що ти робиш, коли сідаєш малювати? Звісно, ти береш білий аркуш паперу або альбом, розкладаєш олівці та фарби.

І ніхто тобі не заважає. Адже ти хочеш намалювати свою родину, будинок, садок, свою кицьку, дерева та сонце на синьому небі. Або — червоний автомобіль чи невідоме королівство...

А що ти робиш, коли тобі не вистачає якоїсь барви? Звісно, ти кажеш про це мамі або татові. Ви разом ідете до крамниці. І тобі купують фарби чи фломастери. Ти можеш попросити й новий пензлик із ніжного колонкового хутра, і приладдя для змішування фарб, тобто палітру, і навіть мольберт...

Маючи все це, ти можеш малювати свої мрії чи те, що запало тобі в душу.

Ось так це відбувається.

Батьки пишаються твоїми здібностями, уважно розглядають малюнок, показують його друзям. Чи не так? Думаю, що так. А хіба може бути інакше? Але уяви собі таке: ти хочеш малювати, а тобі... забороняють! У тебе немає ані фарб, ані олівців, ані паперу. І всі кажуть: «Що за дурницю ти хочеш робити?»

І тоді ти ховаєшся в найтемнішому кутку й дістаєш із кишені білу хустинку — це «папір».

Г. Вац. Ілюстрація до оповідання «Дитинство Катерини Білокур»

Ти розрізаєш навпіл червоний буряк — це «фарба». Ти висмикуєш кілька шерстинок із хвоста своєї кицьки й намотуєш їх на паличку — це «пензлик»... Адже тобі дуже хочеться малювати, незважаючи на всі заборони у світі!

Тобі важко таке уявити? Тоді я просто розповім тобі історію. Історію про дівчинку з маленького села, яка стала видатною художницею. Ім'я цієї дівчинки — Катруся. Катерина Білокур. Запам'ятай його.

А наша історія розпочинається так...

1. Які предмети використовують для малювання сучасні діти? Назвіть ці слова за алфавітом.

2. Що використовувала для малювання К. Білокур? Чому?

3. Яку історію, на вашу думку, хоче розповісти авторка? Перевірте свої передбачення, читаючи наступну частину тексту.

Про те, як Катруся розмовляла з квітами

(...) Катруся вийшла з хати й **завмерла від подиву**. Учора вона побачила, як набубнявіли бруньки на деревах, як на стеблинках піднялись угору зелені бутони. Але що робиться сьогодні!

У Катрусі аж **подих перехопило**. Увесь садок укрився біло-рожевим маревом. Деревя зацвіли! Та так рясно, що, здавалося, вони одягнули мережані капелюхи! А на стеблинах сотнями розкритих пелюсток замерехтіли пурпурові, сині, білі, жовті зірки! Квіти! Півонії, троянди, мальви, ромашки та волошки!

Вони хитали своїми голівками, і Катруся ніби чула, як квіти перешіптуються поміж собою.

— Це — Катруся! — повідомляла іншим квітам Червона Півонія.

— Так... так... Це — Катруся, наша господиня, — кивали у відповідь Ромашки. — Вона вийшла помилуватися нами!

— Та вона сама — мов квітка! А очі в неї, як у нас! — прошепотіли Волошки.

— А щічки, як у мене! — запишалася Півонія.

— А кучері, як у мене! — сказав Кручений Панич.

— Ото наївні нерозумні рослини! — почувся рипучий голос Будяка. — Не порівнюйте себе з людьми! Усі ви рано чи пізно відцвісте! Ваше життя — коротке...

Ой, як засмутилася Катруся, почувши таке! Невже загине ця неймовірна краса?! Як її зберегти, як зупинити ці хвилини щастя? Що вона, Катруся, мусить для цього зробити?

У хаті всі ще спали. На подвір'ї тихо коливалися на вітрі випрані мамою рушники...

Катруся тихо-тихо зайшла до хати й узяла зі столу слоїк із буряковим квасом. Потім узяла білий рушник, сіла на призьбі й обережно розстелила його на колінах. Умочила палець у квас... І на білому полотні з'явився «портрет» Півонії!

Червона Півонія зашарілася від гордості.

— Це — я! — закивала вона голівкою на всі боки. — Катруся мене намалювала! Ох, яка я гарна!

— І нас, і нас намалюй... — заколивалися Ромашки, Волошки, Троянди та Мальви.

— Ой, як вас багато! — сплеснула руками Катруся. — Любі мої, я вас усіх намалюю! От тільки — чим?..

Дівчинка розгублено роздивилася довкола. На городі росли молоді огірки. Але як видобути з них зелену фарбу?

Із землі повитикалися кіски моркви.

Але як зробити з неї жовтогарячу фарбу?

А як передати на полотні небесну блакить?

— Ха-ха-ха! — розсміявся Будяк. — І не сподівайтесь!

Катруся це почула й насупила брови: «Нехай собі сміється. А я все одно намалюю ці квіти! Будь-що намалюю!»

*К. Білокур. Квіти за тинном.
1935 р.*

Дівчинка замислилася і не почула, як на поріг вийшла мама.

— Ах ти, бешкетнице! — зарепетувала вона. — Ти забруднила рушник! Негайно біжи до річки й випери його!

Катруся знітилася: на білому рушнику цвіла велика пурпурова півонія. Що ж вона оце накоїла!

Дівчинка побігла до річки. На березі ще раз поглянула на свій малюнок. Півонія була мов жива! Катруся тяжко зітхнула і... занурила рушник у воду. По сріблястій поверхні попливли пурпурові хмаринки. А квітка розтеклася і зникла.

Була — і немає...

Катруся повернулася на подвір'я і повісила випраний рушник сушити.

Ще раз поглянула на свій садок. Квіти сумно похилили голівки. Особливо засмученою виглядала Червона Півонія.

І лише маленька Волошка підморгнула Катрусі: «Мовляв, нічого, дівчинко, усе попереду! Ти ще нас на-малюєш. Краще, ніж було!» (За І. Роздобудько).

 Правильно наголошуйте подані слова.

*Мольбе́рт, мере́жані, переші́птуються, пурпуро́ві, заме-
рехті́ли.*

1. Коли відбуваються події, описані в тексті? Доведіть свою думку. Прочитайте опис весняного саду.
2. Назвіть квіти, які згадано в тексті. Що свідчить про те, що квіти любили Катрусю? Прочитайте речення, які допоможуть уявити зовнішність дівчинки.
3. Як дівчинка вирішила зберегти красу квітів?
4. На чому вона створювала свої малюнки? Що використовувала замість фарб?
5. Чи подобалися мамі малюнки дівчинки? Доведіть свою думку словами з тексту.
6. Чому квіти засумували? Знайдіть і прочитайте речення, у яких ідеться про велике майбутнє маленької Катрусі.

7. Прочитайте виділені в тексті слова. Поясніть, як ви їх розумієте.

8. Розгляньте репродукції картин К. Білокур (с. 131, 133). Назвіть квіти, які бачите на них. Які кольори використала художниця? Який настрій вони створюють? Поясніть свою думку.

К. Білокур.
Квіти на городі.
1952 р.

9. **Завдання для «художників».** Намалюйте квіти, назви яких згадано в тексті. Зробіть виставку малюнків у класі.

Цікавинки зі скриньки

◆ Українська художниця *Катерина Білокур* (1900–1961) народилася в мальовничому селі *Богданівці*, що на *Київщині*. Сама навчилася малювати, спочатку вугіллем на клаптиках домотканого полотна. Зображала здебільшого квіти — вона їх дуже любила й ніколи не зривала.

◆ «Квіти, як і люди, — живі, у них є душа», — говорила художниця. К. Білокур створила багато картин, зокрема пейзажів і портретів.

К. Білокур за роботою.
Світлина

Узагальнення знань із розділу

1. Як називається розділ, який ви прочитали? Поясніть його назву.
2. Складіть тематичну «павутинку» до слова *весна*.

3. Назвіть твори за поданими ілюстраціями.

4. Прочитайте уривки з віршів, уставляючи пропущені слова. Хто автори (авторки) цих творів?

*І барвінком, і рутою,
І ... квітчає
Весна землю; мов ... .
В ... гаї.*

*Може, він забарився,
навіть ... проґавив —
... розтанув на стрісі,
крига скресла на ... .*

5. Хто написав твір про життя та творчість К. Білокур? Що вас здивувало в цій розповіді?
6. Висловте свою думку. Продовжте речення.

Мені сподобався твір ... .

Мене здивувало ... .

Я хочу більше дізнатися про ... .

Дивись, не забудь, людиною будь

Важливими рисами характеру людини є доброта, здатність до співпереживання, співчуття та людяність. Ці позитивні риси можна виховати навіть невеличкими добрими справами. Пригадайте, які добрі справи ви зробили. Намагайтеся робити добро щоденно. Вашої турботи, приємного слова та допомоги потребують близькі, друзі, знайомі та навіть чужі люди. Не забувайте й про тварин, які живуть у вашому домі чи на подвір'ї. Їм теж потрібні увага та піклування.

У цьому розділі ви прочитаєте твори, які навчають добра й мудрості.

Байка

Байка — це невеликий віршований чи прозовий твір, який містить моральне повчання. У байках риси характеру людей зображено в образах тварин, рослин, об'єктів неживої природи чи рукотворного світу, явищ природи.

Байки змушують задуматися над вчинками, поведінкою та ставленням до інших. Першим відомим байкарем був Езоп, який жив у Стародавній Греції кілька тисяч років тому. Найвідомішими українськими байкарями були Леонід Глібов, Євген Гребінка, Павло Глазовий.

Прочитайте виразно текст.

Осел і Соловей

Байка

Раз у вишневому садочку
Лежав Осел у холодочку.
Побачив він між рястом Солов'я
І став йому гукати:
— Здоров, співун! Насилу вглядів я:
Який маленький ти, а кажуть, що горлатий.
Ану, лишень, утни!
Казали у дворі індики,
Що ніби ти співаєш мастак великий.
Чи, може, брешуть, вражії сини?
Ану, нехай і я почую,
Яку там **пісню ти вдереш** —
Веселую чи жалібну якую;
Тут сила не в тому — яку, а як утнеш! —
І Соловей почав співати.
Лунає пісенька на весь садок;
Лежить і слуха дурень головатий,
Неначе справді знає прок.
А Соловей аж **горло надриває**
І на всі заставки співає:
Щебече, і свистить,

В. Долгов. Ілюстрація до байки Л. Глібова «Осел і Соловей». 2014 р.

І тьохкає, і торохтить.
На що вже горобці — і ті попритихали
І прислухаться стали.
Замовк співун і на Осла глядить, —
Чи буде, мов, хвалить?
— Ну, молодець! — сказав суддя ухатий, —
Хороший птах:
Хоч невеличкий, та горлатий...
Ти, мабуть, виплодивсь не в наших сторонах.
Коли б ти нашого наслухавсь півня,
Тоді б ще краще заспівав;
Хоч він тобі й нерівня,
А все-таки хоч трохи б перейняв. —
Такої похвали співун не сподівався;
Якби був знав,
То й не співав.
— Прощайте, дякую! — він до Осла озвався.
— Прощай! — сказав Осел. — Навідайсь ще коли,
Бувай здоров, небоже!
Таких суддів, такої похвали
Не дай нам, боже!

Л. Глібов

1. Де відбуваються події, описані в тексті?
2. Назвіть героїв байки. Опишіть, якими ви їх уявили.
3. З яким проханням звернувся Осел до Солов'я? З якою інтонацією треба читати його слова?
4. Чи сподобався Ослу спів птаха? Як ви думаєте чому?
5. Які слова використав автор, щоб довести, що Осел не розуміється на співові?

6. Знайдіть і прочитайте мораль байки. Як ви її розумієте? У яких випадках можна давати оцінку діям інших?

7. Назвіть синоніми до слова *Осел*, які використано у творі. Про яке ставлення автора до цього героя вони свідчать?

8. Поясніть значення виділених слів.

9. Знайдіть в інтернеті запис співу солов'я. Послухайте його. Чи подобається вам цей спів? Чому?

Цікавинки зі скриньки

- ◆ З давніх часів люди захоплювалися співом солов'їв. Солов'ї починають співати після повернення з теплих країв, коли в лісі на деревах з'являється листя. Вони витьохкують щодня, замовкаючи ненадовго лише всередині дня.
- ◆ У співі чути велику різноманітність звуків, неквапливий темп, і завдяки цьому спів солов'я зачаровує.
- ◆ У соловейків дуже «широкий репертуар» — ці птахи здатні відтворювати майже 1000 різних звуків. Кожна пісня солов'я складається з 12 елементів, що повторюються. Але солов'ї вміють не тільки виводити хитро-мудрі трелі, але й наслідують інших птахів і тварин.
- ◆ У давнину на Сході спів солов'їв особливо цінували. Вони жили в клітках у палацах і замках імператорів і вельмож. Вважали, що соловей своєю треллю закликає удачу та добробут господарям.

Євген Гребінка (1812–1848)

Євген Гребінка народився на *Полтавщині*. У дитинстві любив слухати народні пісні, казки й легенди. Рідна сестра називала його розумником і мрійником.

Він є автором ліричних віршів та оповідань. Багато його поезій стали піснями. Проте найбільше Є. Гребінка любив писати байки.

Прочитайте виразно текст.

Сонце та Хмари

Байка

Ось Сонечко зійшло, і світить нам, і гріє,
І божий мир, як маківка, цвіте;
На небі чистому ген Хмара бовваніє.
Та Хмара надулась і річ таку гуде:
«Що вже мені се Сонце надоїло,
Чого воно так землю веселить?
Хоч я насуплюся, воно таки блищить.
Я полечу йому назустріч сміло,
Я здужаю його собою затемнить».
Дивлюсь — і Хмарами пів неба замостило,
На Сонечко мов ніччю налягло.
А Сонце вище підплило
І Хмари ті позолотило.

Правильно наголошуйте подані слова.

Підплило́, замостіло, насуплюся, наду́лась, бовваніє.

Бовваніє — видніється, показується здалеку.

1. Якими словами автор називає навколишній світ? Із чим він його порівнює? Чому?
2. Назвіть героїв байки. Прочитайте, що автор розказав про Хмару. Чому вона надулася?

3. Що вирішила зробити Хмара? Чи вдалося їй затьмарити Сонце? Чому?
4. Що автор зобразив в образі Сонця, а що — в образі Хмари?
5. Прочитайте прислів'я. Поясніть їхнє значення. Назвіть те, яке відповідає змісту байки.

- *З добрим поживеш — добре й переймеш, з лихим зійдешся — і свого позбудешся.*
- *На добро відповідати добром — справа кожного, а на зло відповідати добром — справа відважного.*
- *Добре ім'я краще за багатство.*

6. Прочитайте рядки, у яких описано ясну та похмуру погоду.

7. *Завдання для «акторів».* Розподіліть ролі й прочитайте байку в особах.

8. Вивчіть байку напам'ять.

Олена Пчілка
(1849–1930)

Олена Пчілка (справжні ім'я та прізвище — *Ольга Драгоманова*) народилася в м. *Гадячі* на *Полтавщині*. Вона була письменницею, перекладачкою, редакторкою, видавчиною, збирала зразки народних вишивок.

Навчалася в Київському інституті шляхетних дівчат (нині це Палац мистецтв у Києві біля майдану Незалежності). Мала шістьох дітей, яким прищепила повагу, шану й любов до української мови, українських звичаїв, народного одягу, порядність, людяність, прагнення до знань. Одна з доньок Олени Пчілки — відома письменниця *Леся Українка*. Для дітей видавала журнал «*Молода Україна*».

Прочитайте виразно текст.

Маленький вітрячок

Байка

Маленький вітрячок,
Увесь мов з кулачок,
Помаленьку собі молот
І житечко, й пшеницю,
І всякую пашницю —
Хто з чим би не прийшов.

А біля його близько,
На березі там низько,
Великий млин стояв:
О, той роботу іншу мав!
Чи був він паровий
Або з турбіною — новий,

А тільки млива мав то так!
Було завізно, — боже як!
Щодня підвод із зерном сила
Край його дожидало,
По одній не бувало!
І борошна з нього возила

Немало тая залізниця,
Та паровая чарівниця
По всіх світах!
Величний страх —
Був млин отой. Одного ж дня
До вітрячка він мову зняв:

— Ну, братику-вітряче,
Життя твоє собаче!
Мізернее! Крильцятами махаєш...
Ну що собі за втіху маєш
З таким життям?..

— Я знаю сам, —
Одказує на теє вітрячок, —
Що я малий, як робачок...
Та що ж! Усякому своє!
Твоя робота бучна — та й моє
Те працювання не даремне:

Дрібне воно, та тільки ревне!
За працю ж ту подяку, певне,
Складає бідний люд мені,
За те, що я служу йому,
Як братові своєму,
Дарма, що силюнки дрібні!

До тебе доступу йому нема,
А я і клуночок прийму, дарма!
Є й люди (мовби вітрячки оті),
Що роблять ділечко в житті
Хоч тихо, помаленько,
Та совісно, вірненько,
Не дивлячись на значного сусіда
І не шукаючи бучного сліду!

1. Назвіть героїв твору. Яку роботу виконують вітряки? Чому їх так називають?
2. Знайдіть і прочитайте опис маленького вітрячка та великого вітряка. Чим відрізнялася їхня праця? Доведіть словами з тексту.
3. Прочитайте слова великого вітряка. З якою інтонацією їх треба читати? Що відповів маленький вітрячок? Розкажіть.

4. Прочитайте та поясніть мораль байки.
5. Знайдіть у тексті порівняння. З якою метою авторка їх використовує?
6. *Завдання для «художників».* Намалюйте ілюстрацію до прочитаного твору.

7. Розгляньте подану репродукцію картини. Розкажіть, що відбувається на ній. Яку пору року відтворено? Поясніть назву

картини. Що в змісті байки відповідає зображеному на репродукції картини?

С. Позняк. Вітряки на горбі. 2009 р.

8. Знайдіть в інтернеті інформацію про те, як люди використовували в минулому та використовують нині енергію вітру. Підготуйте усну розповідь.

Прочитайте заголовок. Які події можуть відбуватися в байці з такою назвою? Перевірте свої передбачення, читаючи текст.

Джерело і Фонтан

Байка

Крізь чорну скелю світле Джерело
Прозору воду в затінку лило.
А поблизу, серед жоржин і трав,
Фонтан грайливо бризки розкидав
І глузував з малого Джерела,
З його води, що слізкою текла:
— Нещасне, бідне, жалюгідне ти!
Навіщо й жити, як отак текти?
Дзюрчиш, безсиле, в тіні, в холодку
І квасиш грязь із глини та піску...

На мене ти, задрипане, поглянь,
Як граю я в ясно-рожеву рань,
Як наді мною райдуга-дуга
Вогнем горить, мов арка дорога.
Поглянь, як гордо в квітах я стою.
Самому небу в пику я плюю!
І, хвилькою всміхнувшись,
Джерело Фонтанові відповіло:
— Ти показний! Але не в блиску суть...
Увечері твій чорний рот заткнуть.
А хай заткнуті спробують мене, —
Нутро гори прорву я кам'яне
І все-таки до сонця донесу
Непоказну, живу свою красу.

П. Глазовий

1. Назвіть героїв байки. Хто з них вам подобається? Чому?
2. Прочитайте, як Фонтан вихвалявся. Що йому відповіло Джерело? Із чією думкою ви погоджуєтесь? Обґрунтуйте свою відповідь.
3. Якими словами автор описує Джерело? Як називає його Фонтан? Якою назвало свою красу Джерело? Поясніть ці слова.
4. Кого в образах Фонтана та Джерела зобразив автор? Поясніть, у чому полягає повчальний зміст твору.

5. *Завдання для «художників».* Намалюйте ілюстрацію, яка відповідає рядкам: «А поблизу, серед жоржин і трав, / Фонтан грайливо бризки розкидав» або «Крізь чорну скелю світле Джерело / Прозору воду в затінку лило».

6. **Гра «Хто швидше?».** Знайдіть і прочитайте речення з найменшою кількістю слів, з найбільшою кількістю слів. Назвіть слово з найбільшою кількістю букв.

7. Чи знаєте ви, що фонтани можуть бути співучими, а висота найвищого фонтана сягає 312 м? Використовуючи інтернет, підготуйте розповідь на тему «Цікаві факти про фонтани».

8. Прослухайте байку П. Глазового «Повчання». Назвіть героїв твору. Хто з них вам сподобався? Обґрунтуйте свою думку.

Узагальнення знань із розділу

1. Прочитайте назву розділу. Поясніть, як ви його розумієте.
2. Які твори належать до байок?
3. Доповніть таблицю пропущеними словами.

Автор	Назва твору
Л. Глібов	
	«Джерело і Фонтан»
Є. Гребінка	
	«Маленький вітрячок»

4. Яких творів розділу стосуються подані світлини? До яких жанрів вони належать?

5. Вікторина «З якого твору рядки?».

«Дзюрчиш, безсиле, в тіні, в холодку / І квасиш грязь із глини та піску...».

«А Соловей аж горло надриває / І на всі заставки співає...».

«Дивлюсь — і Хмарами пів неба замостило, / На Сонечко мов нічку налягло».

«Є й люди (мовби вітрячки оті), / Що роблять ділечко в житті / Хоч тихо, помаленько, / Та совісно, вірненько».

6. Висловте свою думку. Продовжте речення.

Я навчився (навчилася) ... .

Я дізнався (дізналася) ... .

Мене порадувало ... .

Сумно, що ... .

Спилилось літо на порозі

Ось і настало довгоочікуване літо — пора канікул і відпочинку. Літо — це краса й тепло, буяння природи, запах моря. Улітку схід сонця ранній, а дні найдовші. З першими променями, що торкнулися землі, пробуджується все живе. Уже чути дзвінке щебетання птахів, що оповіщає про настання нового дня. У чистому та ясному небі виграє яскраве сонце, лише коли-не-коли набігають хмари, немов кораблі, або розпочинається злива. Та за дощем не забариться і веселка потішити людей своєю красою. Земля вкрита широким зеленим шлейфом, пурхають від квітки до квітки й милують око барвисті метелики. Згадайте їхні назви.

Літо — це такий період, коли в природі постійне свято, яке дарує нам суниці, чорниці, малину, полуниці, гриби й різні овочі, кавуни та дині, пшеницю! Це час пригод і подорожей.

Хутчіше занурюйтесь у мандрівки літа!

П'єса

П'єса — це твір, призначений для постановки (виконання) на сцені. П'єса може бути поділена на частини, які називають **діями**, або **сценами**. Зміст п'єси передається через висловлювання та дії персонажів — дійових осіб. У дужках або окремим рядком авторка чи автор робить примітки (ремарки), щоб читачі краще уявляли місце подій, зовнішність і поведінку дійових осіб. Тих, хто пише п'єси, ще називають **драматургами**. Авторками й авторами п'єс для дітей є *Неда Неждана*, *Неля Шийко-Медведева*, *Олександр Олесь*.

Сьогодні ми пропонуємо вам ознайомитись із п'єсою
Вадима Бойка.

Прочитайте п'єсу.

Перемет

Невеличка комедія

Дійові особи:

МИТЬКО

ТАРАС

Сільське подвір'я. Від паркана до дерева простягнуто предмет,
до якого прив'язують гачки Митько й Тарас.

МИТЬКО. Скажи, добре я придумав.

ТАРАС. Справді... Дивно, як раніше до цього не доду-
малися...

МИТЬКО. Скільки ти гачків уже прив'язав?

ТАРАС. П'ятий оце...

МИТЬКО. А я — шостий.

ТАРАС. А скільки всього треба?

МИТЬКО. Дуже багато не варто... Швидше можна
заплутатися, якщо багато... Ще парочку — і вистачить.

ТАРАС. І на річку відразу!

МИТЬКО. Скажи спасибі, що хоч зараз... Ще літа-літа
попереду! А хто додумався?

ТАРАС. Не дуже носа вгору дери! Я теж додумався б,
може...

МИТЬКО. Може! Бабуся моя каже: «Може надвоє воро-
же...» (Пауза.) Перемет — це річ!

ТАРАС. Точно! На кожний гачок по черв'ячку начепив,
закинув... І сиди собі чекай...

МИТЬКО. Хоч книжки читай, хоч загадки відгадуй!

ТАРАС. А можна м'яч волейбольний прихопити... Або
бадмінтон...

МИТЬКО. Чого тільки душі забажається! Закинув — і по-
грати можна...

ТАРАС. А то закинув один-єдиний гачок і стеж за по-
плавцем.

МИТЬКО. І навіть на секундочку не відвернися, щоб не проґавити...

ТАРАС. Та-ак.. Перемет — це діло!

МИТЬКО. Усе! Прив'язав!

ТАРАС. І в мене готово!

МИТЬКО. Тепер обережненько згорнемо його й можна йти... Черв'яки є?

ТАРАС. Повно ще. *(Пауза.)* На довгу косу підемо?

МИТЬКО. Зачекай... Спершу полічити треба, скільки тут гачків... *(Лічить.)* Тринадцять! Чортова дюжина! Моя бабуся страшенно цієї цифри боїться. Ще один, може?..

ТАРАС. То й ти, за прикладом своєї бабусі, у прикмети віриш?

МИТЬКО. Скажеш таке! Не в тому справа... Скільки нас? Тебе й мене?

ТАРАС *(трохи збитий із пантелику)*. Тебе й мене? Двоє...

МИТЬКО. Як тринадцять на два поділиш? А рибу ж ділити доведеться...

ТАРАС. Я і не подумав про це... Добре, що ти згадав! *(Пауза.)* А як ділити?

МИТЬКО *(працюючи)*. Наприклад, з усіх парних гаків риба — тобі, а з непарних — мені...

ТАРАС. Стривай... Ні! Рибі не накажеш чіплятися рівномірно...

МИТЬКО. Це правда... *(Замислився.)* Слухай! Ми просто домовимося: перша рибка — тобі, а друга — мені... І пішло, пішло!

ТАРАС. Усе одно може бути нечесно! Одному йоржик малесенький почепиться, а другому — окунь *(показує)* отакенний!

МИТЬКО. Що поробиш! Кому як випаде...

ТАРАС. Е, ні! Тобі, у що б ми не грали, щастить куди більше!

МИТЬКО. Щастить? Просто граю краще!

ТАРАС. Щастить! Коли в шахи, то я тоді завжди чорну фігурку витягаю... Не згоден я так: парні — тобі, непарні — мені або навпаки...

МИТЬКО. А як же?

ТАРАС. Наловимо, а потім поділимо. Скажімо, так: один окуняка здоровенний — мені, а дріб'язок — увесь-увесь — тобі!

МИТЬКО. Дурника знайшов? Бери собі той дріб'язок! Зважимо, щоб рівна вага була, а потім жереб кинемо, кому яка купка...

ТАРАС. Жереб? Хитренький вишукався! Знаєш, що тобі — везіння!

Говорять дедалі швидше.

МИТЬКО. А чому тобі — окуняка здоровенний, а мені — дріб'язок?

ТАРАС. А чому тобі — окунь? Чому?

МИТЬКО. Чому-чому! А хоча б тому, що моя ідея — перемет!

ТАРАС. Ідея? То й робив би його із цієї самої ідеї! А жилка чия? А гачки?

МИТЬКО. Усе пригадав? Усе — твоє!

ТАРАС. Я пригадав? А хто перший почав? Ти перший про ідею почав?

МИТЬКО. А що, з усього твого зробили — твій, виходить, перемет?

ТАРАС. А чий же?

МИТЬКО. Знайшов дурника! *(Хапає перемет.)*

ТАРАС. Віддай! Не твій! *(Хапає перемет із протилежного кінця.)* Пусти!

МИТЬКО. Діждешся!

Хлопці тягнуть перемет у різні боки, нарешті розривають його — і кожний опиняється на землі зі своєю «бородою», як рибалки називають заплутану жилку.

ТАРАС *(після тривалої паузи)*. Розірвався...

МИТЬКО. Заплутався...

ТАРАС *(знову після тривалої паузи)*. Будемо «бороди» розплутувати?

МИТЬКО. Та ну їх! Тут і за три дні не розплутаєш...

ТАРАС. Правда, що й за три... Жаль! Так уже на риболовлю налаштувався...

МИТЬКО. А що заважає? Хіба ж нам заважає щось? Вудки ж у повному порядку...

ТАРАС *(подумавши)*. З вудкою теж непогано...

МИТЬКО. Поплавець витанцьовує-витанцьовує, а потім зненацька — бах! — донизу!

ТАРАС. А що той перемет? Закинув — і чекай із моря погоди...

МИТЬКО. Е-е, ти забув, що тим часом у бадмінтон можна...

ТАРАС. У бадмінтон без усякої тобі риболовлі можна...

МИТЬКО. Точно! Рибу ловити — так рибу ловити... При чому тут бадмінтон?

ТАРАС. Поплавець витанцьовує-витанцьовує...

МИТЬКО. А ти р-раз — і підсік...

ТАРАС. І взагалі — шкідництво якесь той перемет... Одразу хтозна-скільки гачків! Що тобі — сітка... І як вони досі не заборонені? А може, таки ж заборонені, а ми про це не знаємо?

Тарас підводиться та кидає на землю «бороду». Те ж саме робить і Митько.

МИТЬКО. По вудки?

ТАРАС. По вудки! *(Прислухається.)* Вітру немає... Повинно клювати...

МИТЬКО. Обов'язково клюватиме! Це я тобі кажу!

Хлопці рішуче йдуть по вудки *(За В. Бойком)*.

Перемёт — рибальська снасть із гачками, яку зазвичай ставлять упоперек течії річки.

1. Де й коли відбуваються події, описані в тексті?
2. Назвіть головних персонажів п'єси.

3. Якою справою були зайняті хлопці? Які переваги перемету вони назвали?
4. Як вони вирішили ділити спійману рибу? Прочитайте.
5. Чому перемет обірвався? Чи засмутилися хлопці?
6. Що вказує на те, що Тарас і Митько — обізнані рибалки?

7. **Гра «Три хвилини».** Випишіть за три хвилини з тексту слова, які пов'язані з риболовлю.

8. Розкажіть про вашу улюблену справу.

9. **Завдання для «акторів».** Розподіліть ролі. Розіграйте п'єсу.

Прочитайте текст.

Мандрівка із Чарівним Атласом. Париж

Повість

(Уривок)

(...) Кожний із мандрівників уявляв собі Париж по-різному: Лука думав про складну конструкцію Ейфелевої вежі, Терезка — про загадкову церкву Сакре-Кер¹, подібну до палаців із східних казок, бабуся — про таємничих химер в оздобі Нотр-Даму², а дідусь... Дідусь думав про вранішню каву в паризькому бістро та хрустку свіжу газету...

І раптом ця вуличка — така провінційна, вузька, мощена старою, до блиску вичовганою бруківкою... (...) Малесенькі будиночки прилаштувалися ліворуч, а праворуч був мур, дуже подібний до того, що оточував замок у їхньому рідному Збаражі, тільки нижчий. Розгублене товариство попрямувало догори, аж поки Терезка різко не зупинилася і не заплескала в долоні, радісно вигукуючи:

— Та це ж рожевий будиночок на Монмартрі!

¹ *Сакре-Кер* — католицький храм у Парижі, споруджений між 1876 і 1910 р. і розташований на вершині пагорба Монмартр, на найвищій точці міста.

² *Нотр-Дам* — собор у Парижі — столиці Франції. Його ще називають собор Паризької Богоматері. Висота будівлі становить 35 м, довжина — 130 м, ширина — 48 м.

Б. Бондар. Ілюстрація до твору
«Мандрівка із Чарівним Атласом.
Париж». 2019 р.

— Луко, ходімо швидше! Мама любить Париж, і я багато про нього знаю!

Маленька рожева кав'яренька неправильної форми на розі двох нерівних вулиць підморгнула товариству зеленими дверима та віконницями. Терезка (...) звернула ліворуч:

— Десь тут мають бути виноградники. Так, дідусю?

— Саме так, моя розумничко. Я і не сумнівався, що мама тобі покаже й кав'ярню, і виноградник. Це — одне з її найулюбленіших місць. Ну, а тепер послухайте історію. (...) До речі, цей твій La Maison Rose збудували наприкінці XIX століття, коли тутешніми вулицями прогулювалися Пікассо¹ з друзями. Його придбала мадам Льор Жермен Гаргальо (...), знана в мистецьких колах красуня, колишня модель Пікассо й дружина художника Рамона Пішо. Рамон часто бував в Іспанії і, заприятелювавши там із родиною Далі, став творчим наставником десятилітньому Сальвадору². Згодом Сальвадор Далі просла-

¹ *Па́бло Піка́ссо* — іспанський та французький художник, працював переважно у Франції, один із найвидатніших митців минулого століття.

² *Сальвадо́р Далі́* — відомий іспанський художник XIX століття.

вився на весь світ... А мадам ЛЬор, кажуть, надихнулася різнобарвними іспанськими будиночками й вирішила свою монмартрівську оселю пофарбувати в рожевий...

— Ой, дідусю, пробач, що перебиваю, але глянь, ось і виноградник! Тільки він геть маленький! Може, то не він? — запитав Лука. (...)

— Так, це виноградник, про який розповідала Терезка. Він розташований просто за музеєм Монмартру.

— А квіти, квіти тут які! — вигукнула бабуся Павліна. (...)

Діти йшли трохи попереду, зацікавлено роззираючись довкола, а дідусь розповідав бабусі низьким театральним голосом:

— Ще в X столітті, щонайменше за сорок років до того, як князь Володимир охрестив Русь-Україну, на Монмартрі, який був тоді околицею Парижа, з'явилися перші виноградники. На цих пагорбах буяла зелень і миготіли крила вітряних млинів. Зараз тут залишилося лише два млини, та використовують їх не за призначенням.

Ну, є один виноградник (...) його садили 1933 року, щоб перешкодити шаленому скуповуванню земель. Раніше на цьому місці були то дитячий майданчик, то сміттєзвалище. А тепер — сад виноградної лози. (...)

У нас на це місто, на жаль, лише два дні...

Діти саме вибігли на останню сходинку, як дідусь трохи захекано продовжив:

— Зате неподалік стоїть неймовірної краси базиліка Сакре-Кер. Якщо піднятися на оглядовий майданчик, то весь Париж розкинеться перед нами — як на долоні.

Б. Бондар. Ілюстрація до твору «Мандрівка із Чарівним Атласом. Париж». 2019 р.

Католицький собор Сакре-Кер виявився масивною спорудою сірого кольору з мрійливо-витіюватою архітектурою — майже такою, як Терезка собі уявляла, тільки без рожево-фіолетових переливів і заплутаних за її шпилі пухких хмар.

— Як красиво! — вигукнула дівчинка.

— А можна нам піднятися на оглядовий майданчик? — запитав Лука.

— Звичайно, — усміхнувся дідусь.

— А що ми побачимо? — поцікавилася Терезка.

— Увесь Париж як на долоні! За сприятливої погоди, як-от сьогодні, видимість сягає 50 кілометрів, — відповів дідусь.

Опинившись угорі, товариство прикипіло поглядом до дивовижно-вишуканої картини міста, що світилася внизу прозорою легкістю. А ген-ген праворуч височіла споруда, яку неможливо було сплутати ні із чим.

— Ейфелева вежа! — вигукнув вражений Лука. — Яка ж вона височезна!

— 324 метри, юначе, таки немала, — докинула бабуся. (...)

— Луко, тобі подобається? — запитав дідусь.

Хлопчик мовчки кивнув, не відводячи погляду від верхівки вежі.

м. Париж. Світлина

— А ти знаєш, що це була тимчасова конструкція, яку зводили для виставки, а тоді мали демонтувати? (...) На честь століття Великої французької революції парижани влаштували виставку та попросили відомого архітектора й інженера з проектування металевих конструкцій Гюстава Ейфеля сконструювати якийсь символ технічного прогресу.

— Луко, ти тільки собі уяви: для зведення вежі використали 12 тисяч деталей та спеціально сконструйовані мобільні крани! Однак... парижани люто ненавиділи вежу! У первинному договорі з архітектором (...) було чітко зазначено, що після виставки її демонтують. Правда, не відразу, а через 20 років, але ж тим гарячим французам несила було стільки чекати! Тож вони — і прості громадяни, і відомі письменники — писали листи, вимагаючи знести цю потвору.

— Що? Потвору?! — брови Луки злетіли мало не на чуба. — Не вірю!

(...) Лука зник на хвилику й повернувся з телефоном у руках. Поруч стояв незнайомий мсьє та усміхався.

— Ого! Я мусив це перевірити! — вигукнув Лука. — Слушайте, що написано у вікіпедії: «Гі де Мопассан регулярно обідав у ресторані на першому рівні вежі. На запитання, навіщо він це робить, якщо вежа йому не до душі, письменник відповів: “Це єдине місце в усьому величезному Парижі, звідки її не видно”». Дякую, пане! — і телефон повернувся до законного власника, гордого тим, що вдалося допомогти. (...)

Згодом звідси почали транслювати радіоефіри, а ще пізніше — телепередачі. Сьогодні вежу використовують також мобільні оператори.

І ми ще навіть не здогадуємося, для чого вона може знадобитися в майбутньому! (...)

Товариство піднялося сходами й повернуло ліворуч, до Лувру (*За Н. Гербіш*).

 Правильно наголошуйте подані слова.

Сконструйовані, архітектурою, інстаграм, конструкція, проектування.

1. Назвіть головних героїв і героїнь твору. Як мандрівники уявляють Париж? Прочитайте.
2. Яке в Парижі улюблене місце мами? Знайдіть і прочитайте історію про це місце.
3. Що таке *Сакре-Кер*? Прочитайте його опис у тексті.
4. Назвіть відому споруду Парижа. Яка її висота? Розкажіть про історію її створення. Чому парижани не любили Ейфелеву вежу? Прочитайте. Як її використовують сучасники?
5. Виберіть із тексту власні назви, поясніть правопис і значення.

6. Розгляньте ілюстрації. Знайдіть рядки в тексті, які відповідають їхньому змісту.

7. *Завдання для «акторів»*. Розподіліть ролі. Прочитайте текст в особах.

8. Використовуючи google-карту, «походіть» вулицями Парижа.

9. Куди б ви хотіли помандрувати завдяки чарівному атласу? Напишіть про це текст (5–7 речень).

Узагальнення знань із розділу

1. Як називається опрацьований розділ? Створіть малюнок, що відображає ваші думки, коли ви читаєте цю назву. Організуйте в класі виставку малюнків.

2. Складіть сенкан до слова *літо*.

3. Як би ви хотіли провести літні канікули? Напишіть про це творорозповідь. Прочитайте його в класі.

4. Висловте свою думку. Продовжте речення.

Мені подобається літо, тому що ... .

Я не люблю, коли влітку ... .

ЗМІСТ

Від авторок	3
-------------------	---

НЕПОМІТНО ПРИЙШЛА В ГОСТІ ЗАГАДКОВА ГОСТЯ — ОСІНЬ

Осінь	4
Осіннє	5
Артемкові друзі	6
Верес	9
Осіння пожежа.....	11
Осіній лист	11

Гумористичні твори

Грицько Бойко	13
Історія з географією	13
Веремій	14
День народження	16
<i>Узагальнення знань із розділу</i>	19

МІЙ ДІМ — ЦЕ МІЙ КРАЙ, НА ІМ'Я УКРАЇНА

Мій дім — це мій край, на ім'я Україна.....	20
Про наш прапор	21
Наш прапор	24
З Україною в серці	25
Михасева зустріч із Канадою	25
Моя пісня	28
Слава не поляже.....	28
Так любимо Україну!	32
«Мова кожного народу...»	33
Ангел Золоте Волосся	34
<i>Узагальнення знань із розділу</i>	43

НЕМАЄ МУДРІШИХ, НІЖ НАРОД, УЧИТЕЛІВ

Прислів'я та приказки	44
-----------------------------	----

Казки

Золота пшениця	47
Золота бджілка.....	51

Легенди

Хліб і золото	52
Кривий Ріг	54
Львів	54

Міфи

Перун	57
Подвиг Прометея	59

Притча

Премудра притча.....	60
Яблуня	61

Українські народні пісні

Вийшли в поле косарі	63
Ой зелене жито, зелене... ..	64
<i>Узагальнення знань із розділу</i>	65

ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ

Дубок	66
Василь Симоненко	72
Подорож у країну Навпаки	72
Царство Яблукарство	77
Френк Баум	83
Чарівні цукерки.....	83
<i>Узагальнення знань із розділу</i>	90

СНІЖНИЙ ВІНОЧОК СПЛІТАЄ ЗИМА

Сонце взимку	91
Ох, яка ж краса!	93
Зимова радість.....	94
Капці для святого Миколая	94
Платон Воронько	99
Сніжний віночок	99
Особлива Сніжинка	100
Леся Українка	103
«Мамо, іде вже зима...»	103
Шишкар	105

«На шипшині шпак співав...»	106
Перше січня	107
Колядки. Щедрівки.....	108
На ґанку.....	108

З народного

«Щедрівочка щедрувала...»	108
Дивні химерики, або Таємниця старовинної скриньки..	109
Казка про Стрітення	118
<i>Узагальнення знань із розділу</i>	124

ВЕСНА — ЧАРІВНИЦЯ, НЕНАЧЕ ЦАРИЦЯ

Весняний віршик	125
Вийшла річка з берегів	126
Тарас Шевченко	126
І барвінком, і рутою	127
«...Світає, край неба палає...»	128
Дитинство Катерини Білокур	129
<i>Узагальнення знань із розділу</i>	134

ДИВИСЬ, НЕ ЗАБУДЬ, ЛЮДИНОЮ БУДЬ

Байка

Осел і Соловей	136
Євген Гребінка	138
Сонце та Хмари	139
Олена Пчілка	140
Маленький вітрячок	141
Джерело і Фонтан	143
<i>Узагальнення знань із розділу</i>	145

СПИНИЛОСЬ ЛІТО НА ПОРОЗІ

П'єса

Перемет	147
Мандрівка із Чарівним Атласом. Париж	151
<i>Узагальнення знань із розділу</i>	156

Навчальне видання

БОГДАНЕЦЬ-БІЛОСКАЛЕНКО Наталія Іванівна,
ШУМЕЙКО Юлія Миколаївна

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

**Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)**

ЧАСТИНА 2

ЧИТАННЯ

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

*Для оформлення підручника використано матеріали,
що знаходяться у вільному доступі в мережі «Інтернет».*

Художник Н. Андрейченко

*Редактор Н. Батуринська
Художній редактор Н. Антоненко
Технічне редагування Л. Ткаченко
Комп'ютерна верстка С. Груніної
Коректори С. Бабич, Т. Мельничук*

Формат 70×100/16.
Ум. др. арк. 12,96. Обл.-вид. арк. 15,38.
Тираж 39 609 пр.
Зам. №

Видавництво «Грамота»,
вул. Паньківська, 25, оф. 15, м. Київ, 01133.
тел./факс: 253-98-04.

E-mail: info@gramota.kiev.ua; www.gramota.kiev.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України
суб'єктів видавничої справи ДК № 341 від 21.02.2001 р.

Віддруковано в ТОВ «КОНВІ ПРІНТ»
03680, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12.
Свідоцтво ДК № 6115 від 29.03.2018 р.

- ◆ Прочитайте висловлення дітей. Назвіть твори, про які вони розповідають. Розкажіть за зразком про один із прочитаних творів у підручнику.

— Прочитавши цей твір, я дізналася про відому українську художницю.

— Завдяки цьому твору я довідався про фразеологізми.

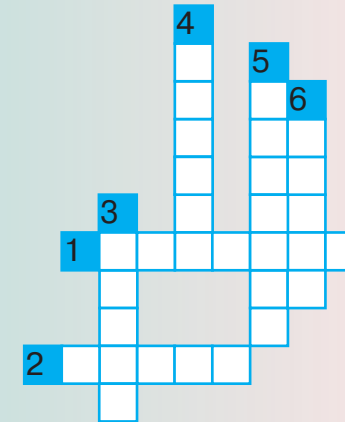

— Я дуже люблю подорожувати. Один із творів надихнув мене на подорож до Франції.

— Мені сподобався вірш, який можна читати безкінечно.

- ◆ Пригадайте назви творів за їхніми уривками. Розгадайте кросворд.

1. «Як тринадцять на два поділиш? А рибу ж ділити доведеться».
2. «Дубок згадав маленьку руку, яка підбрала його із землі й посадила тут. Невже ця рука перемогла найдужчий вітер?»
3. «Загримів перший грім над полями. Полився жит-тедайний дощ на землю».
4. Там, де гілка пелехата, шишкарєва тепла хата. У гніздечку шишкарєха, а шишкарє співає стиха.
5. У цирку був я з дідусем — Ми там бачили усе: І жонглєра, і ведмедя На швидкїм велосипедї.
6. «Уранці буває чудовий сосняк, прикрашений вересовим килимом. Зоряної ночї впала на трави й куці роса. Сонце піднялося над лісом і мїрадами іскор засяло на росинках».

- ◆ Пригадайте назви прочитаних творів за поданими ілюстраціями.

ISBN 978-966-349-857-7

